

Muinais 2 1999 tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Keramiikan kuoppa - kestävyys-
vai koristelun vuoksi

Saviastiat ovat olleet pyöreitä?

Pohjanrannan metallikauden
kysymyksiä

Arkeologia v. 2000

MUINAISTUTKIJA 2/1999

Vastaava toimittaja:

Petri Halinen, HY kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia, PL 13, 00014 Helsingin yliopisto.
Puh. 09-19123577. Sähköposti: Petri.Halinen@helsinki.fi

Toimituskunta:

Jouko Pukkila, TY arkeologian osasto, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Puh. 02-2302327. Sähköposti: Jouko.Pukkila@utu.fi

Tuija Kirkinen, HY kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia PL 13, 00014 Helsingin yliopisto.

Puh. 09-19123579. Sähköposti: Tuija.Kirkinen@helsinki.fi

Eero Muurimäki, Purokatu 15 A, 40600 Jyväskylä. Puh. 014-616881.

Jari Okkonen, OY arkeologian laboratorio, PL 400, 90571 Oulun yliopisto.

Puh. 08-5533236. Sähköposti: jokkonen@koivu oulu.fi

Pirjo Hamari, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.

Puh. 09-40501. Sähköposti: Pirjo.Hamari@nba.fi

Muinaistutkija ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 420 kpl. ISSN 0781-6790.

Taitto Jouko Pukkila. Kannen suunnittelu Mikael E. T. Manninen.

YLIOPISTOPAINO, Helsinki 1999.

Muinaistutkijan vuosikerran **tilaushinta** Suomeen 100 mk, ulkomaille 120 mk.

Tilausosoite: Muinaistutkija, Suomen arkeologinen seura, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.

Irtonumeromyynti: Akateeminen kirjakauppa, Helsinki. Tiedekirja, Helsinki.

Ilmoitusten hinnat: takakansi 400 mk (½ sivua 200 mk), takakannen sisäpuoli 350 mk (½ sivua 175 mk), sisäsivut 300 mk (½ sivua 150 mk).

Kirjoitusten laatimisohteet: Muinaistutkija julkaisee arkeologisia ja arkeologiaa sivuavia artikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja, kirjojen ym. julkaisujen ja näyttelyjen arvosteluja ja esittelyjä. Käsikirjoitukset lähetetään Muinaistutkijan vastaavalle toimittajalle yllä olevaan osoitteeseen. Ne tulee toimittaa levykkeellä, mieluiten PC:n WP tai Microsoft Word -muodossa. Muista tiedostomuodoista pyydetään sopimaan etukäteen. Toimitukselle lähetetään levykkeen lisäksi myös paperituloste. Levykkeitä ei palauteta kirjoittajille.

Lehteen tuleva aineisto on jätettävä vastaavalle toimittajalle viimeistään **31.8.** (nro 3/99) ja **31.10.** (nro 4/99).

Suomen arkeologinen seura perustettiin vuonna 1982 ylläpitämään eri tehtävissä toimivien suomalaisten arkeologien keskinäisiä kontakteja. Tieteellisen ja muun alaan kohdistuvan keskustelun virittäminen sekä arkeologisen tutkimuksen tason kohottaminen ovat seuran toiminnan päämääriä. Muinaistutkija on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä lehti lähinnä kotimaisia arkeologeja ja arkeologian harrastajia varten.

SISÄLLYS

Pohjanrannan metallikaudesta - etnisyysongelma. <i>Timo Ylimaunu</i>	2
Esihistorialliset saviastiat ovat olleet pyöreitä. <i>Petri Halinen</i>	12
Kuoppa keramiikassa - käytännöllinen koriste? <i>Janne Ikäheimo</i>	16
Arkeologia vuosituhannen vaihteessa. <i>Panu Nykänen</i>	21
Suomen keskiaikaiset esilinnat. <i>Kari Uotila</i>	29
Kolumni: Ajanlaskua suomalaisittain. <i>Matti Huurre</i>	33
Keskustelua: Mitä Susikopinharjulla tapahtui? <i>Timo Miettinen</i>	35
Keskustelua: Kaupunkiarkeologisista pelastuskaivauksista. <i>Aki Pihlman</i>	40
Keskustelua: Kaupunkiarkeologisen tutkimuksen edistysaskelia. <i>George Haggrén, Mika Lavento, Marianna Niukkanen</i>	43
Keskustelua: Soikeiden tuluskivien tulkinnasta. <i>Unto Salo</i>	45
Keskustelua: Symboliikan monitahoisuus. <i>Hanna-Maria Pellinen</i>	51
Arvostelu: Suomen varhaiskristillisyyden kokonaisesitys ilmestynyt. <i>Jukka Luoto</i>	53
Arvostelu: Uskonto arkeologisen tutkimuksen kohteena. <i>Tom Sjöblom</i>	58
Esittely: Suomen keskiaikaiset esilinnat. <i>Päivi Luppi</i>	63
Ajankohtaista. <i>Pirjo Hamari</i>	64

MUINAISJÄÄNNÖKSET JÄRJESTYKSEEN

Petri Halinen

Näin eurooppalaisen sodan alla tulevat ajan-kohtaisiksi jälleen kulttuuriomaisuuden tuhoamisen ja säilymisen kysymykset. Väistämättä muinaisjäännökset kärsivät sotatoimista. Tällaisen ehkäisemiseksi solmittiin v. 1954 Haagin yleissopimus. Onko sopimuksella mitään merkitystä, on toinen kysymys. Suomi ratifioi sopimuksen v. 1994, minkä vuoksi tämän vuoden alusta lähtien Museovirasto on alkanut panna toimeen sopimuksen ehtoja.

Sopimus velvoittaa kutakin maata määrittelemään konkreettisesti kansallisesti merkittävä kulttuuriomaisuutensa: kohteet tulee listata ja niistä pitää tehdä selvitys. Kohteet jaetaan kahteen luokkaan, erityissuojeltuun ja muuhun kulttuuriomaisuuteen. Näiden lisäksi tulevat vielä esim. loput muinaisjäännökset ja suojellut

rakennukset, joita ei lueta kansallisesti merkittäväksi kulttuuriomaisuudeksi. Erityissuojeltuja kohteita on muutamia, lähinnä maailmanperintökohteita, joiden joukossa ei ole yhtään muinaisjäännöstä. Muuhun kulttuuriomaisuuteen kuuluu alle 200 muinaisjäännöstä.

Jo aiemmin on muinaisjäännöshallinnossa ollut käytössä muinaisjäännösten arvottaminen I-III luokkaan. I luokkaan on kuulunut useita tuhansia kohteita, joista nyt valitaan parhaat päältä. Miten tämä luokittelu tehdään? Millä kriteereillä kohteet valitaan? Mitkä tahot pääsevät vaikuttamaan valintaan? Museovirastoko vain? Tuleeko luokittelu vaikuttamaan myös käytännön muinaisjäännössuojeluun?

Lista elää varmasti, toivottavasti positiivisella tavalla.

POHJANRANNAN METALLIKAUDESTA - ETNISYYSONGELMA

Timo Ylimaunu

Suomen kielen sivistyssanakirjan mukaan identiteetin määritelmä on *täydellinen yhtäläisyys ja samuus*. Psykologiassa identiteetti on *kokonaiskäsitys, joka yksilölle syntyy omasta itsestään toimivana yksilönä ja omien ja toisten yksilöiden havaintojen kohteena*. Voimme ko sitten puhua esimerkiksi esihistoriallisesta identiteetistä, kun se on jokaisen meidän henkilökohtainen käsitys itsestämme. Wells'n (1998) mukaan yksilön tai ryhmän historia, kokemukset ja sosiaaliset suhteet muihin muodostavat identiteetin, jonka ilmenemismuotoja ovat kieli, uskonnolliset käsitykset, sukulaissuhteet ja yksilöiden käyttämät puvut sekä korut. Hänen mukaansa arkeologiassa identiteetti ilmenee materiaalisesta kulttuurin kautta, jota yksilö tai ryhmä käyttää laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä viestittämään omista ratkaisuksistaan ja valinnoistaan. Materiaalisten valintojen voidaan katsoa välittyvän hautauskautta, koska voimme olettaa, että vainajalle on asetettu hautaan hänelle elinaikanaan tärkeitä esineitä. Nämä erilaiset valinnat muuttuvat ajassa samoin kuin ihmisten ja ryhmien identiteettikin.

Shennanin (1994:5-16) mukaan kuitenkin erilaisissa ympäristöissä eläneet ihmiset ovat tehneet erilaisia ratkaisuja jokapäiväisen elämän ja valmistamiensa tarvekalujen suhteen (joista arkeologinen tutkimusaineisto koostuu). Tämän takia kaivauksissa löydettyssä materiaalissa on yleensä paikallisia eroja, jotka on voitu tulkita erilaisiksi "kulttuureiksi" ja samalla merkeiksi erilaisesta etnisyydestä. Kuitenkin pitäisi olla varma siitä, että erilaisia

ratkaisumalleja käyttäneet ihmiset ovat itse tiedostaneet olevansa erilaisia kuin muut ryhmät, esimerkiksi alkuperänsä suhteen. Tietoisuus erilaisuudesta on kuitenkin pidettävä täysin erillään tutkimuksessa havaittavista eroista materiaalisessa kulttuurissa. Tämä itsensä tiedostaminen kuuluvaksi johonkin ryhmään voi olla esimerkiksi voimakkaampi kuin henkilön puhuma kieli (Mathiesen 1990). Tämä kaikki taas voi johtaa etnisyyden ja/tai identiteetin tutkimuksessa umpikujaan, sillä voimme artefaktien avulla selvittää löytöaineiston valmistaneiden ihmisten minäkuva, koska tutkimusaineisto on mykkää tai voisiko sanoa kuollutta. Tässä onkin merkittävä ero arkeologian ja eläviä ihmisyhteisöjä tutkivien tieteenalojen välillä. Ehkä ainoa mahdollisuus erilaisten etnisten ryhmien selville saamiseksi on käydä kriittisesti läpi koko muinainen todistusaineisto, johon liittyvät niin esineistö, asuinpaikat, hautaukset kuin resurssien hyödyntämisvatkin. Kuitenkin lopputuloksena voi olla hyvin pitkälle vietyjä yleistyksiä kuin myös esimerkiksi poliittisiin tai itse tutkijan päämääriin sopivia tuloksia. Veit (1994) suhtautuukin kriittisesti etnisyysskysymysten käsittelyyn arkeologiassa.

Carpelanin (1984:98) mukaan arkeologisen aineiston perusteella voidaan havaita kulttuurista jatkumista sekä ajallisesti että alueellisesti. Poikkeamat jatkumossa voivat johtua ulkoisista kontakteista, liikenteestä ja tavaranvaihdosta tai siirtolaisuudesta. Arkeologiassa viimeisen vaihtoehdon, uuden väestön, pitäisi näkyä uusina ja alueen aikaisemmalle mate-

TAULUKKO 1

KOHDDE	AJOITUS	LKM	POLTTOH. (P.) /RUUMISH. (R.)	KERA- MIKKKA	KVARTSI	METALLI: PRONSSI (P.), RAUTA(R.)	LUESINE (E), ELÄIMENLUU (L)
Iin Olhavan	2100-1500 eaa.	1	r ?	-	-	-	-
Hiidenkangas ¹							
Keminmaan	pronssik.	2	r	-	kyllä	-	-
Haapamaa ²							
Oulun	1800-1500 eaa.	1	p	-	kyllä	p.	e.
Hangaskangas ³							
Keminmaan	500-1 eaa.	2	1 p. ja 1 r.	Sär 2	kyllä	-	-
Kiimamaa ⁴							
Kemin Itärova ⁵	1-400 aaj.	1	r.	-	kyllä ?	r.	-
Tornion	1-400 aaj.	2	1 p. ja 1 r.	-	-	kupari	-
Rakanmäki ⁶							
Raahen	200-400 aaj.	8	p. ja r.	Sär 2 ja Morby	kyllä	p. ja r.	l.
Tervakangas ⁷							
Kempeleen	1-200 aaj.	1	r.	-	-	kupari	l.
Linnakangas ⁸							
Oulun	150-500 aaj.	12	3 p. ja 9 r.	Sär 2	kyllä	p. ja r.	e. ja l.
Välakangas ⁹							
Kemin	400-500 aaj.	1	r.?	-	-	-	-
Aaltokangas ¹⁰		(2?)					
Kemin	400-500 aaj.	2	2 r.	-	-	p. ja r.	-
Länkimaa ¹¹							

¹ Okkonen 1990, 97, 120; Jarva & Okkonen 1991. ² Koivunen 1997, 32. ³ Forss & Ikäheimo 1999. ⁴ Okkonen 1993, 1994. ⁵ Krankka 1993. ⁶ Mäki vuoti 1988. ⁷ Forss & Jarva 1992; Itäpalo 1994. ⁸ Mäki vuoti 1986; 1992, 346-344. ⁹ Mäki vuoti 1992, 346-344; 1996. ¹⁰ Alakärppä, Nunez, Ojanlatva, Okkonen & Ylimaunu 1997. ¹¹ Ylimaunu 1994.

riaaliselle kulttuurille vieraina muotoina, joiden alkuperä voidaan löytää muualta.

Suomalaisessa tutkimuksessa on keramiikka yleensä liitetty etniseksi indikaattoriksi. Kuitenkaan tietyn tyyppisen keramiikan ei tarvitse merkitä etnisyyttä vaan astioiden valmistus on voinut lähteä täysin käyttötarkoituksesta käsin (Ikäheimo 1997). Myöskään hautarakenteista ei voida suoraan selvittää vainajien etnisyyttä - hautaustapa voi olla kulttuurikontaktien kautta omaksuttu laina. Zachrissonin (1985:20-21; 1992; katso myös Simonsen 1997) mielestä eräät, etenkin rautakautiset kulttuuripiirteet, kuten kvartsin käytön jatkuminen metallikausien läpi aina keskiajalle saakka ja ainakin ajanlaskun alusta lähtien hautauksiin uhratut porojen, peurojen tai hirvien luut liittyisivät saamelaisuuteen.

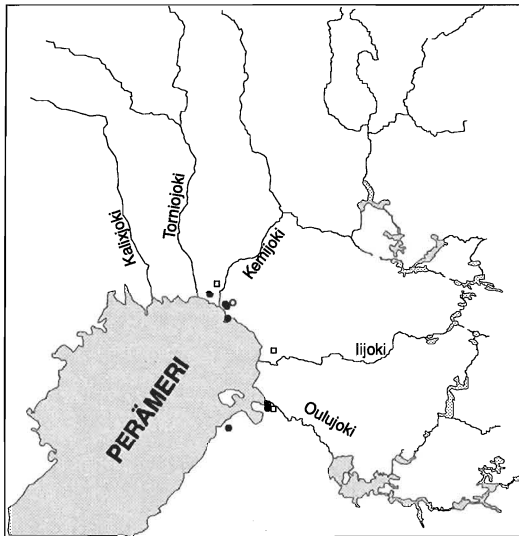
Tarkoituksenani on pohtia ja jatkaa keskustelua siitä, voidaanko Perämeren pohjoisen rannikkoalueen pronssi- ja rautakautisten löytöjen perusteella esittää käsityksiä alueen asukkaiden etnisyydestä ja sen jatkumosta ajassa. Tutkimusmateriaalini käsittää Kemi- ja Tor-

nionjokilaaksojen sekä Iin ja Raahen seutujen välisen alueen tutkitut haudat ja ajoitetut asuinpaikat sekä inventoinneissa löydettyt asuinpaikat.

Haudat

Taulukossa 1 on esitetty pelkistetysti Raahen ja Tornion väliseltä rannikkoalueelta tutkitut 33 hautaa 11 eri kohteessa (kartta 1). Kohteiden ajoitus perustuu pääasiallisesti rannansiirtymiskronologiaan sekä esineajoituksiin.

Tutkituista haudoista neljä ajoittuu pronssikautiseksi, näistä Hiidenkankaan röykkiöhauta voi olla myös myöhäskivikautinen. Sen perusteella röykkiöhautauksella saattaa olla kivikautiset juuret. Pronssikautisista hautauksista Oulun Hangaskankaan maahan tehty polttohautaus eroaa rikkaan esineistösä ja hautaustapansa puolesta kaikista muista tutkituista haudoista. Vainajan luiden yhteydestä löytyi pronssi- ja luuesineistöä sekä luisia että tasa-

- pronssikauden hauta
- esiroomalainen hauta
- roomalaisen ja kansainvaellusajan hauta

Kartta 1. Perämeren koillisrannikon tutkitut hautakohteet.

kantaisia kvartsinuolenkärkiä. Keminmaan Haapamaalla toisesta haudasta löytyi yksi kvartsiesine. Haapamaan hautausten tavoin oli esiroomalaiselle kaudelle ajoittuvissa haudoissa vain toisessa hautauksessa, polttohaudassa, vainajalle annettu kvartsiesine hauta-antimena. Kiimamaan kalmiston välittömästä läheisyydestä löytyi yksi keittokuoppa, jonka pohjalla ja ympärillä oli talkkisekoitteista Sär2-keramiikkaa.

Roomalaiselle rautakaudelle ajoittuu viisi kohdetta. Osa Oulun Välikankaan kalmiston hautauksista ajoittuu kansainvaellusaikaan ja mahdollisesti myös merovinkiaikaan. Rengaskorujen ja Sär2-keramiikan vuoksi Välikankaan ja Raahan Tervakankaan hautaukset ovat kuitenkin lähellä toisiaan, samoin kuin ehkä hautarakenteidensakin takia. Molempien kalmistojen rengaskorut, rannerenkaat ja sormukset, ovat avoimesta vartaasta taivutettuja ja molemmista on löytynyt asbestisekoitteista Kjelmoyn tyyppin Sär2-keramiikkaa, Tervakankaalta lisäksi ns. Morbyn tyyppin kiillesekoitteista keramiikkaa. Selvimmän eron taas näiden kahden kalmiston välille muodostavat

Välikankaan kalmistossa vallalla olevat asehautaukset, joista kahdessa hautauksessa vainajalla oli miekka. Välikankaalla oli polttohaudassa myös luisia nuolenkärkiä. Muitakin yhtäläisyyksiä löytyy näistä kahdesta kalmistosta, sekä Välikankaalla että Tervakankaalla on molemmista löytynyt kvartsiesineitä ja hirvieläimen palamaton luu. Kempeleen Linnankankaan röykkiössä oli palamaton grönlannin hylkeen kallo. Tornion Rakanmäen polttohaudassa oli kolme kuparivartaan katkelmaa. Rakenteellisesti poikkeavin hauta sijaitsee Kemin Itärovalla, missä vainaja oli asetettu tuskin maanpintaa korkeamman kivilatomuksen alapuoleiseen maakuoppaan.

Kansainvaellusajan hautauksista Kemin Aaltokankaan röykkiö oli ainoana löydötön. Oulun Välikankaan ja Kemin Länkimaan hautaukset olivat taas esineistönsä puolesta rikkaita. Välikankaan kalmiston sekä roomalaiselle että kansainvaellusajalle ajoitetun esineistön, aseiden ja korujen, vastineet löytyvät pääosittaan suomalaisesta materiaalista, mutta joukossa on myös skandinaavis-germaanivaikutteisia esineitä. Länkimaan toisessa hautauksessa vainajalla oli kaksi solkea, joista ensimmäinen oli eläin- ja toinen ristipäinen. Soljet viittaisivat yhteyksistä mahdollisesti Etelä-Pohjanmaan ja Itämeren eteläosien suuntaan. Länkimaan hautarakenteet, vainajille kaivetut kuopat matalien kiviröykkiöiden alla, ovat samanlaisia kuin edellä mainittu Kemin Itärovan hautaus (Mäkivuoti 1996; Ylimaunu 1994).

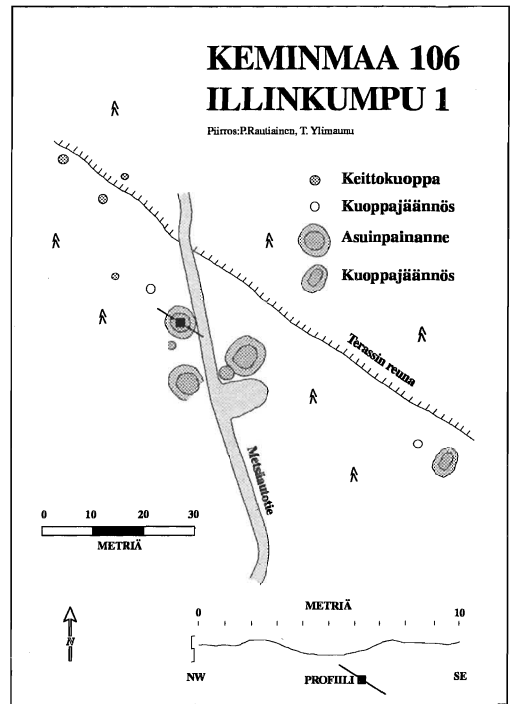
Tutkittujen hautausten vähäisyyden takia on vaikeaa tehdä johtopäätöksiä hautausten samankaltaisuuksista tai eroavaisuuksista. Hautarakenteissa on vähäisiä eroja eri kalmistojen tai hautojen välillä. Oulun Hangaskankaan hautaus eroaa muista siinä, että sitä ei ole tehty röykkiöön vaan matalaan hiekkään kaivettuun kuoppaan (Forss & Ikäheimo 1999). Kalmistojen sisällä hautarakenteet ovat pääasiallisesti samantyyppiset, ainoa ero on hautaustavassa eli onko käytetty ruumis- vai polttohautaus - ja näitä molempia on käytetty samoissa kalmistoissa. Esineistön suhteen kalmistojen ja hautausten välillä on eroja. Pronssikautisista ja esiroomalaisista hautauk-

sista vain Oulun Hangaskankaan haudassa oli metalliesineitä. Kahdessa muussa tapauksessa vainajalle oli laitettu hautaan kvartsiesine. Niitä on löytynyt myös rikkaista Tervakankaan ja Välikankaan kalmistoista. Eläinten luita, ei esineitä, oli myös Tervakankaan ja Välikankaan kalmistoissa sekä Kempeleen Linnakankaan röykkiöhaudassa.

Voidaanko hautausten perusteella esittää tulkintoja vainajien etnisyydestä? Jari Okkonen (1998) on osoittanut, että pronssikauden läntisen rannikkokulttuurin röykkiöhaudat loppuvat Keski-Pohjanmaalle; pohjoisempaan ei voida havaita yhtenäistä pronssikautista röykkiöaluetta. Onkin mahdollista, että Perämeren pohjoisrannikolla on vallinnut erilainen hautauskulttuuri tai -perinne kuin etelämpänä. Markku Mäki vuodin (1997) mielestä rautakauden tutkitut haudat osoittavat rakenteidensa ja esineistönsä puolesta pysyvää ei saamelaista asutusta Raahan ja Tornion välisellä alueella. Voidaan kuitenkin esittää toisenlainen tulkinta, mikäli Sär2-keramiikan, kvartsiesineiden ja haudoissa olleiden hirvieläinten luiden katsotaan ilmentävän etnisyyttä. Tällöin hautaukset kuvastaisivat enemmänkin saamelaisuutta, koska hautarakenteet on voitu omaksua samaan tapaan kuin kivikauden jälkeen siirryttiin ainakin osittain ruumis- hautauksesta polttohautauksen käyttöön. On huomattava, että saamelaisten ei kuitenkaan tiedetä käyttäneen polttohautausta, mutta senkin mahdollisuuden olemassa olosta on esitetty tulkintoja (Simonsen 1997).

Kivikaudelta rautakaudelle

Perämeren koillisrannikon laajimmat neoliittisen kivikauden asuinpaikanneryhmät sijaitsevat Kemi-, Ii- ja Kiiminkijokilaaksoissa, joista on löydetty satoja asumusten jäänteitä (esim. Kotivuori 1993; Koivunen 1996). Hannu Kotivuoren (1993) mukaan Kemijoen alueella neoliittisen ajan lopulla, noin 2000 eaa., pari vuosituhatta jatkunut kevättalvinen hylkeenpyyntijärjestelmä häviää ja alueen metsästäjä-

Kartta 2. Keminmaan Illinkummun asuinpaikka sijaitsee noin 25 m mpy., jolloin se ajoittuu varhaiselle rautakaudelle tai myöhemmäksi.

kalastajat siirtyvät hyödyntämään metsäriistaa. Mahdollisesti ekologiset tekijät, ilmaston viileneminen (Eronen 1990) ja sen myötä Litorinameren laajempi jäätyminen, ovat aiheuttaneet pyyntiponnistelujen huomattavan kasvamisen, mikä on ehkä vähitellen johtanut elinkeinoissa tapahtuneeseen muutokseen. Mikäli neoliittisella ajalla hylkeenpyynti mahdollisti kutakuinkin varman ja pysyvän elinkeinon, on sen väheneminen voinut merkitä paitsi elinkeinoissa tapahtunutta muutosta, mutta myös väestöpopulaation koossa tapahtunutta pienenemistä. Metallikautisilta rannakorkeuksilta löydetty asuinpaikanteet ovat joko yksinään tai niitä on kahdesta kolmeen samalla asuinpaikalla (kartta 2).

Hylkeenpyynti ei kuitenkaan kokonaan hävinnyt neoliittisen ajan lopussa. Oulun Peurasuon asuinpaikanteen tutkimuksissa jätefaunasta suurimman ryhmän muodostivat hylkeenluut. Muut tunnistetut eläimet olivat kettu, peura tai poro sekä määrittelemättömät kalat (Niskanen 1998). Peurasuon pitkä talo

ajoittuneet aivan kivikauden loppuun noin vuosien 2050-1850 eaa. väliselle ajalle (Alakärppä, Ikäheimo & Ojanlatva 1998).

Seuraavassa taulukossa 2 on esitetty tutkitut ja/tai ajoitetut asuinpaikat. Mukana on myös yksi ajoitettu kuoppakohde Torniossa. Ajoitukset ovat kalibroituja. Kemimaan Rovavaaran kohdetta ei ole tutkittu, yhdestä keittokuopasta on kuitenkin ajoitus. Raahen

Tervakankaalla tai sen lähistöllä asutuksen viitteet on saatu siitepölyanalyysistä.

Vanhinta pronssikautista asuinpaikkaa rannikkoalueella edustaa Oulun Peurasuosta lounaaseen sijaitseva Muhoksen Hangaskangas. Asuinpaikkaan liittyy Oulun puolelta jo hautausten yhteydessä mainittu pronssiesinehautaus. Asuinpaikalta on löydetty Sarsan-Tomitsan ja asbestisekoitteista Sär2-keramiik-

TAULUKKO 2

KOHDE	AJOI- TUS	KEITTOKUOP- -PA(kk), KUOP- PALIESI(kk), KUOPPA (k)	KERAMIIK- KA:SÄR2 (S2) SARSA- TOMITSA (ST)	METALLIN TYÖSTÖ:VA- LIN(v),UPO- KAS(u), KUONA(k)	KVARTSI (k),KVART- SIITTI (kv)	METALLI- LÖYDÖT: RAUTA(r), PRONSSI (p)
Tornion Mäntymaa ¹	427 aaj.	2 k	-	-	-	-
Tornion Rakanmäki ²	1 - 400 aaj.	13	-	u, k	k, kv	r, p
Tornion Luuk- kaankangas ¹	558 aaj.	-	-	-	-	-
Keminmaan Rovavaara ¹	769 eaa.	116 kk	-	-	-	-
Keminmaan Keromäki ¹	400 - 170 eaa.	4 kl	-	v	k	-
Keminmaan Kiinamaa ³	400 - 124 eaa.	1 kk	S2	-	-	-
Keminmaan Korkiamaa ⁴	92 eaa. - 87 aaj.	1 kk	ST	-	k	-
Kemin Länkimaa ⁵	895 - 986 aaj.	2 kk	-	-	-	-
Kemin ja Si- mon Korttejär- venkangas ⁶	427 aaj.	1 kk	-	-	-	-
Iin Hangaskangas ⁷	758 - 388 eaa.	8 kk	-	-	k	-
Iin Kiviharju ⁸	pronssik. - esiroomal.	87 kk	-	-	-	-
Ylikiimingin Latokangas ⁹	969 eaa.	8 kk	-	-	-	-
Pudasjärven Hetekylä ¹⁰	400 - 200 eaa.	1 kk	-	-	-	-
Muhoksen Hangaskangas ¹¹	1800- 1500 eaa.	-	S2, ST	v, u	k, kv	-
Siikajoen Papinkangas ¹²	esiroomal.	100 kk?	-	-	-	-
Raahen Tervakangas ¹³	300 aaj.	Siitepölyanaly- sissä.	Viljan	siitepölyä	-	-

¹Ylimaunu 1998. ²Mäki vuoti 1988. ³Okkonen 1993. ⁴Alakärppä, Nuñez, Ojanlatva, Ikäheimo & Ylimaunu 1997; Ikäheimo 1997. ⁵Eskola 1994; Ylimaunu 1998. ⁶Alakärppä, Nuñez, Ojanlatva, Okkonen & Ylimaunu 1997. ⁷<http://arklab oulu.fi/public/koe.html>. ⁸suullinen tieto M. Korteniemi. ⁹Mäki vuoti 1991:133-135. ¹⁰<http://arklab oulu.fi/public/koe.html>. ¹¹Forss & Ikäheimo 1999; <http://arklab oulu.fi/public/koe.html>. ¹²suullinen tieto M. Korteniemi. ¹³Hicks 1992.

kaa sekä varhaisimmat merkit pronssiesineiden valmistuksesta Perämeren rannikkoalueella. Muut neljä pronssikauden loppuun tai rautakauden alkuun ajoittuvaa kohdetta ovat keittokuoppia, jotka ovat määrällisesti suurin ja sen takia tyypillisin metallikautinen muinaisjäännös Perämeren koillisrannikolla. Ylikii-
mingin Latokankaalla on soranotosta säilynyt kahdeksan keittokuoppaa, mutta niitä lienee ollut enemmän (Mäki-
vuoti 1991:133-135). Keminmaan Rovavaaran 116 keittokuopasta on yksi ajoitettu. Vaaran rinteillä sijaitsee lisäksi parikymmentä pyyntikuoppaa sekä seitsemän asuinpainannetta. Rovavaaran asuinpaikan ja pyyntikuoppa-alueen muinaisjäännöskistä osa voi olla pronssikautta nuorempiakin (Ylimaunu 1998). Iijoen suistossa on pronssikauden lopussa ja rautakauden alussa sijainnut väkevä asuinpaikka alue; alueella on yli sata keittokuoppaa. Näistä kohteista on huomattava, että Latokankaan keittokuopat eivät käyttöajankohtanaan ole sijainneet aivan rannikolla vaan muutama kymmenen kilometriä sisämaassa.

Rautakauden alkuun, esiroomalaiselle ajalle, ajoitettuja asuinpaikkoja tunnetaan Pudasjärven Hetekylästä sekä Keminmaan Keromäeltä, Kiimamaalta ja Korkiamaasta. Kahdesta jälkimmäisestä kohteesta on keramiikkaa, Kiimamaalta talkkisekoitteisten Sär2-
astioiden kappaleita ja Korkiamaasta orgaanisekoitteisen, Sarsan-Tomitsan tyyppin, astian kappaleita. Keminmaan Honkajärvenkankaan asuinpaikalta, jossa on 12 keittokuoppaa, on edellisten lisäksi kiillesekoitteisen Sär2-
astian reunakappale, kvartsiesineistöä ja palanutta luuta. Asuinpaikka ajoittuu rannansiirtymisen perusteella rautakauden alkuun (Ylimaunu 1998). Pudasjärven Hetekylän asuinpaikka on edellä mainitun Latokankaan keittokuoppien tavoin sijainnut sisämaassa, ei rannikolla.

Roomalaisen rautakauden ja kansainvaellusajan asuinpaikkoja tai merkkejä sellaisesta on neljä. Näistä Tornion Rakanmäen asuinpaikka on useita hehtaareja laaja. Nuorin ajoitettu asuinpaikka on Kemin Länkimaalla, missä on kaksi viikinkiajan loppuun ajoittuvaa

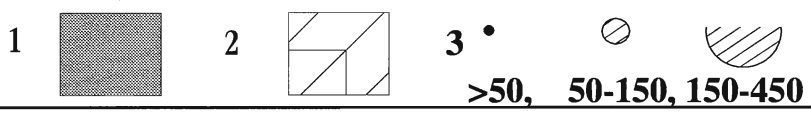
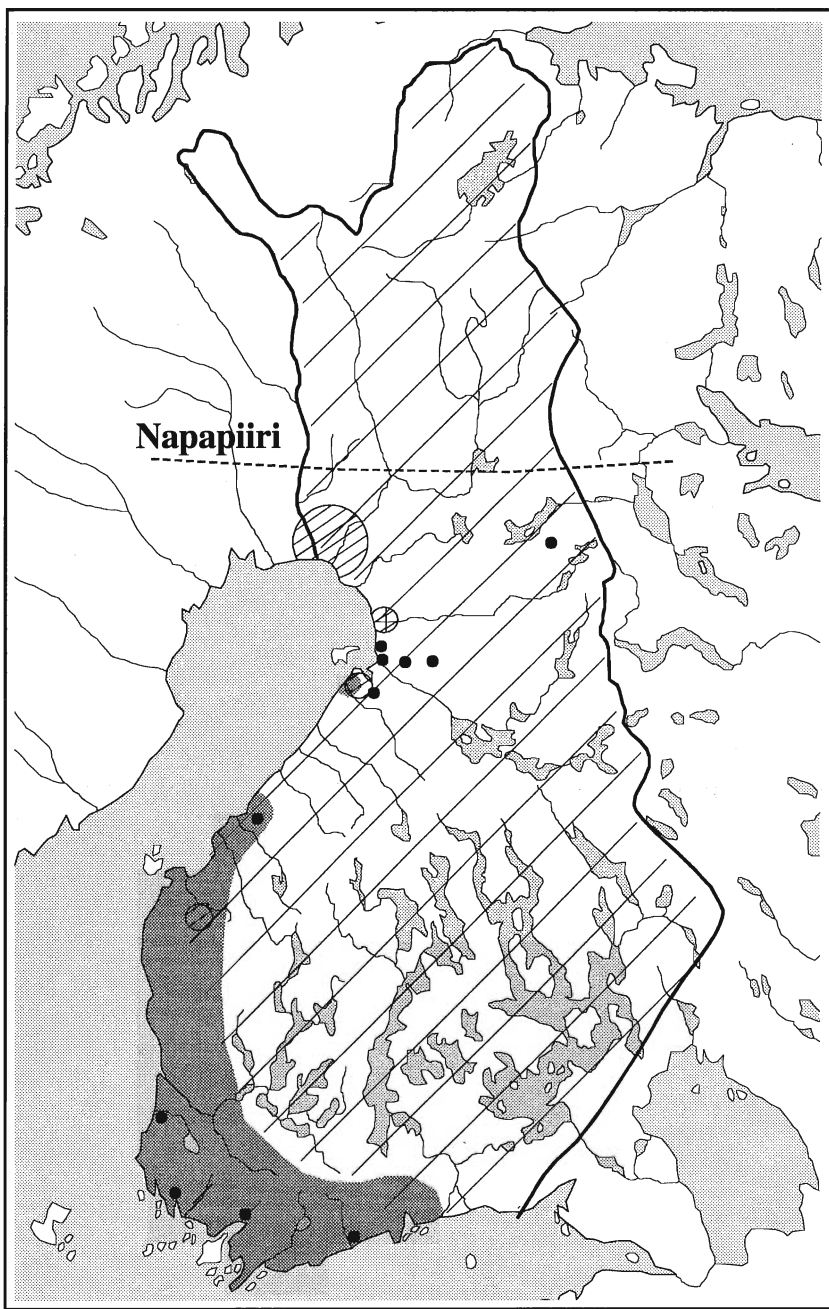
suorakaiteen muotoista keittokuoppaa.

Inventointien perusteella Kemi-Tornion alueen metallikautisilla asuinpaikoilla on ollut ainakin 415 keittokuoppaa. Vanhimmat ajoittuvat keskiselle pronssikaudelle ja nuorimmat viikinkiajalle. Iijokilaaksosta näitä kuoppajäänteitä tunnetaan ainakin 109 ja Oulun ympäristöstä, Haukiputaan eteläosista, Ylikii-
mingistä, Oulusta ja Limingasta, ainakin 23 (topografinen arkisto, Arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto). Mikäli Raahan alueelta Siikajoen Papinkankaan esiroomalaiselle kaudelle ajoittuva “pyyntikuoppakohde“ onkin asuinpaikka (suullinen tieto Markku Korteniemeltä), nousee keittokuoppien lukumäärä vielä ainakin sadalla (kartta 3). Näin ollen metallikautiset asuinpaikat ja niiltä löytyvät kuoppajäänteet, osoittavat asutuksen jatkuneen tutkimusalueella aina kivikauden lopulta rautakauden loppupuolelle. Mirja Miettisen (1998) mielestä Laihian alueen pronssikautiset keittokuopat ovat osoituksena asutuksen jatkuvuudesta kivikaudelta rautakaudelle.

Keittokuopat onkin nähtävä jo aikaisemmin mainitun elinkeinoissa tapahtuneen muutoksen teknologisenä ilmentymänä. Metsästäjät ovat käyttäneet niitä luultavimminkin saaliiden säilönnässä ja jalostuksessa. Osittain tutkimuksessa Iin Hangaskankaan keittokuopassa oli miltei 1500 kiloa palaneita kiviä, minkä perusteella voisi olettaa, että näitä lämmönlähteitä on tehty jonkinlaista massatuotantoa varten. On hyvin kaukaa haettu oletamus, että tällaisia, halkaisijaltaan jopa nelimetrisiä tulisijoja, olisi valmistettu vain ruuan kypsennyksistä varten.

Johtopäätöksiä

Shanksin ja Tilley'n (1987) mukaan hautausten perusteella voidaan tehdä päätelmiä yhteisöjen sosiaalisesta rakenteesta. Petri Halisen (1997) mielestä mahdollisesti jo kivikauden hautaukset kuvastavat yksilöiden sosiaalista asemaa yhteisössään, koska Kaustisten Kankaan Melanderin tulkinta voidaan kyseenalaistaa.

Kartta 3. Kartassa on merkittynä numeroilla 1. Morbyn keramiikan, 2. Sär2- ja tekstiilikeraamikan levintäalueet sekä 3. keittokuopat ensimmäisenä alueet, missä niitä on alle 50, 50-150 ja 150-450 kappaletta.

tuontitavaraa ja Morbyn astiat paikallista valmistetta, niin nämä seikat eivät välttämättä osoita kalmistoon haudattujen etnisyyttä. Molemmen tyyppin astioiden löytyminen Tervakankaalta voidaan selittää kulttuuri- ja kauppakontakteista käsin. Ja täytyy muistaa, että myös eräiden muiden Tervakankaan ja Välikankaan löytöjen voidaan katsoa kuvastavan vainajien etnisyyttä. Koska asutus on jatkunut kivikaudelta aina rautakaudelle saakka katkeamattomana, niin tällöin olisi luonnollisinta esittää tulkinta, että alueen hautoihin asetetut vainajat kuuluivat samaan väestöön, jotka käyttivät alueen asuinpaikkoja. Skandinaavis- tai germaanisperäinen esineistö ja Morbyn keramiikka haudoissa ei merkitse vainajien kuuluvan etniseltä taustaltaan suomalaisiin, skandinaaveihin tai germaaneihin, mutta ei myöskään sitä, että Perämeren rannikkoalueella metallikautisiin hautoihin haudatut henkilöt olisivat olleet etnisesti saamelaisia. Mutta Perämeren koillisrannikon metallikautiset asukkaat hankkivat ja käyttivät mm. skandinaavis-germaanisperäisiä esineitä sekä valmistivat ja käyttivät keramiikkaa, jonka sekoitteena oli sekä asbestia, talkkia, kiillettä että orgaanisia materiaaleja

KIRJALLISUUS

- Alakärppä, J., Nunez, M., Ojanlatva, E., Okkonen, J. ja Ylimaunu, T. 1997: Kemin Aaltokankaan ja Simon Kortejärvenkankaan arkeologiset kaivaukset kesällä 1995. Arkeologiset kaivaukset Kemin seudulla vuonna 1995. *Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 12. Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio.*
- Alakärppä, J., Ikäheimo, J. & Ojanlatva, E. 1998: Oulun Peurasuo 1997 - myöhäiskivikautisen asuinpaikanteen kaivaustutkimus. *Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 15. Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio.*
- Alakärppä, J., Ikäheimo, J., Nunez, M., Ojanlatva, E. ja Ylimaunu, T. 1997: Keminmaan Liedakkalan Korkiamaan arkeologiset kaivaukset syksyllä 1995. Arkeologiset kaivaukset Kemin seudulla vuonna 1995. *Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 12. Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio.*
- Arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto, topografinen arkisto.
- Carpelan, C. 1984: Katsaus saamelaisten esihistoriaan. *Suomen väestön esihistorialliset juuret.* Helsinki.
- Edgren, T. 1985: Kivikausi. *Suomen historia 1.* Espoo.
- Eronen, M. 1990: Muuttuva ilmasto. *Terra 102:4.*
- Eskola, S. 1994: Kemin Länkimaan asuinpaikkatutkimus. *Jatuli XXIII.* Kemin Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen julkaisu.
- Forss, A. & Ikäheimo, J. 1999: Varhainen kulttuurikeskus. *Kaleva 16. 1. 1999.*
- Forss, A. & Jarva, E. 1992: Raahen seudun varhaishistoria Saloisten Tervakankaan löytöjen valossa. Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.-16.6.1991. Toim. Julku, K. *Studia Historica Septentrionalia 21.* Jyväskylä.
- Halén, O. 1994: Sedentariness during the Stone Age of Northern Sweden in the light of the Alträsket site, c. 5000 B.C. and the Comb Ware site Lillberget, c. 3900 B.C. Source Critical Problems of Representativity in Archaeology. *Acta Archaeologica*

- Lundensia. Series in 4° No. 20.* Stockholm.
- Halinen, P. 1997: Kaustisen Kankaan asuinpaikka ja punamultahaudat. *Muinaistutkija* 2/1997.
- Hicks, S. 1992: Tervakangas, results of pollen analysis. Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.-16.6.1991. Toim. Julku, K. *Studia Historica Septentrionalia* 21. Jyväskylä.
- <http://arklab oulu.fi/public/>
- Huurte, M. 1983: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia 1.* Kuusamo.
- Hämäläinen, A. 1930: Hylkeenpyynti keskisen Pohjanlahden suomenpuoleisella rannikolla. Helsinki.
- Ikäheimo, J. 1997: Organic-tempered pottery from the excavations of Korkiamaa in the Liedakkala district in the municipality of Keminmaa - preliminary report. *Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti* 12.
- Ikäheimo, J. 1998: Asbestisekoitteista keramiikkaa Haukiputaan Hiidenkankaalta. *Faravid. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja XX-XXI.*
- Itäpalo, J. 1994: Haapajoki - Poikajokilaakson muinaiset kivimuodostelmat. Oulun yliopisto, Historian laitos, Yleisen historian pro gradu -tutkimus.
- Koivunen, P. 1996: Kodanpohjia ja meripihkaa Kierikistä. *Muinaistutkija* 1/1996.
- Koivunen, P. 1997: Esihistoria. *Keminmaan historia. Toim. Satokangas, R.* Jyväskylä.
- Kotivuori, H. 1993: Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa - vertailua ja rakenteellisia tulkintoja. *Selviytyjät. Lapin maakuntamuseon julkaisuja* 7. Toim. Huopainen, R. Jyväskylä 1993.
- Krankka, P. 1993: Kemin Itärovan rautakautisen kalmiston tutkimus 1992. *Arkeologian tutkimusraportti* 7. *Oulun yliopisto, Historian laitos, Arkeologia.*
- Lundin, K. 1992: Kokgropar i Norrbottens kustland. Ett försök till tolkning av kokgroparnas funktion. *Arkeologi i norr* 3.
- Mathiesen, P. 1990: Ethnicity as Pattern: Past and Present. *Acta Borealia* 1990:1.
- Melander, J. 1986: Torkugnar. Studier i Norrländsk forntid II. *Acta Bothnienia Occidentalis. Västerbottens läns hembygdsförbund, Västerbottens museum.* Umeå.
- Miettinen, Mirja 1998: Laihian esihistoria. *Laihian historia 1.*
- Mäki vuoti, M. 1986: Kempeleen Linnakankaan löydöistä ja ajoituksesta. *Faravid. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja IX.*
- Mäki vuoti, M. 1988: An Iron-Age Dwelling Site and Burial Mounds at Rakanmäki, near Tornio. *Fennoscandia archaeologica* V.
- Mäki vuoti, M. 1992: Rautakauden asutus Pohjanrannalla. Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.-16.6.1991. Toim. Julku, K. *Studia Historica Septentrionalia* 21. Jyväskylä.
- Mäki vuoti, M. 1996: Oulun Kaakkurin Välikankaan rautakautinen kalmisto. Oulun Yliopisto, Historian laitos. Lisensiaattitutkimus.
- Mäki vuoti, M. 1997: Idän ja lännen välissä. Pohjois-Suomi itäisen ja läntisen kulttuurin kohtaamisalueena vanhemmalla rautakaudella. *Kulttuurien kosketus, törmäys ja yhteys. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien vuosikirja XXIV.* Oulu.
- Niskanen, M. 1998: Animal bones. Oulun Peurasuo 1997 - myöhäskivikautisen asuinpaikannanteen kaivaustutkimus. Alakärppä, J., Ikäheimo, J. & Ojanlatva, E. *Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti* 15.
- Norberg, E. 1996: Gropänläggningar med uppvärmd sten. Konstruktioner och funktioner hos skärvtensgropar i Mellannorrlands inland under förhistorisk och historisk tid. C-Uppsats i arkeologi. Umeå Universitet, Institutionen för Arkeologi.
- Odner, K. 1992: Ethnicity and Traditions in Northern Fenno-Scandinavia. "Finns and terfinns" ten years after. *Acta Borealia* 1992:2.
- Okkonen, J. 1990: "Lapinrauniot" Olhavanjoen ja Kiiminkijoen välisellä rannikolla - topografinen tutkimus. Oulun yliopisto, historian laitos, yleisen historian pro gradu -tutkielma.
- Okkonen, J. 1993: Keminmaan Kiimamaan röykkiö- ja asuinpaikkakohteen arkeologiset tutkimukset 1992. *Arkeologian tutkimusraportti* 6. *Oulun yliopisto, Historian laitos, Arkeologia.*
- Okkonen, J. 1998: Muinaiset kivirakennelmat Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla. Yleisen arkeologian lisensiaattitutkimus. Taide-

- aineiden ja antropologian laitos, Oulun yliopisto.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1987: *Social Theory and Archaeology*. Worcester.
- Shennan, S. 1994: Introduction: archaeological approaches to cultural identity. *Archaeological Approaches to Cultural Identity*. Ed. Shennan, S. *One World Archaeology 10*. Routledge. London and New York.
- Simonsen, P. 1997: Assebakte tombs and row-hearths. Did the Sami once practise cremation? *Acta Borealia, Vol. 14, 2-1997*.
- Vahtola, J. 1980: Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. *Studia Historica Septentrionalia 3*. Kuusamo.
- Veit, U. 1994: Ethnic concepts in German prehistory: a case study on relationship between cultural identity and archaeological objectivity. *Archaeological Approaches to Cultural Identity*. Ed. Shennan, S. *One World Archaeology 10*. Routledge. London and New York.
- Westerdahl, C. 1987: "Et sätt som liknar them uti theas öfriga lefnadsart". Om äldre samiskt båtbygge och samisk båthantering. *Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet Nr. 11*. Umeå.
- Ylimaunu, T. 1994: Kansainvaellusajan kalmisto Länkkimaalla. *Jatuli XXIII. Kemin Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen julkaisu*.
- Ylimaunu, T. 1998: Interpreting sites: a preliminary view of the Iron Age sites at the northern Bothnian Gulf. *Kontaktstensil 40*. Jeger-samlere. Fellesnordisk råd for arkeologistudenter. Red. Dahl, K., Krogh, M. & Sommerseth, I. Tromsø.
- Ylimaunu, T. & Costopoulos, A. 1998: Oliko kivikausi jo varhaismetallikautta? *Hiidenkivi 1/98*. Suomalainen kulttuurilehti.
- Wells, P. S. 1998: Identity and Material Culture in the Later Prehistory of Central Europe. *Journal of Archaeological Research, Vol. 6, No. 3, 1998*.
- Zachrisson, I. 1985: Comments on Saamis, Finns and Scandinavians in History and Prehistory. *Norwegian Archaeological Review Vol. 18, Nos 1-2, 1985*.
- Zachrisson, I. 1992: Samiska kultur i Finland under järnålder. Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.-16.6.1991. Toim. Julku, K. *Studia Historica Septentrionalia 21*. Jyväskylä.

ESIHISTORIAALLISET SAVIASTIAT OVAT OLLEET PYÖREITÄ

Petri Halinen

Paitsi yksi. Yleensä esihistorialliset saviastiat ovat olleet pyöreitä. Niiden muoto on vaihdellut kampakeramialle ominaisesta suippo- tai pyöreäpohjaisesta nuorakeramiikan, varhaismetallikauden ja rautakauden keramiikan tasapohjaisiin. Kuitenkin ne kaikki ovat olleet pyöreitä. Neliskulmaisia astioita ei ole tavattu ennen tämän v. 1993 löydetyn astian palaa, johon tämä kirjoitus keskittyy.

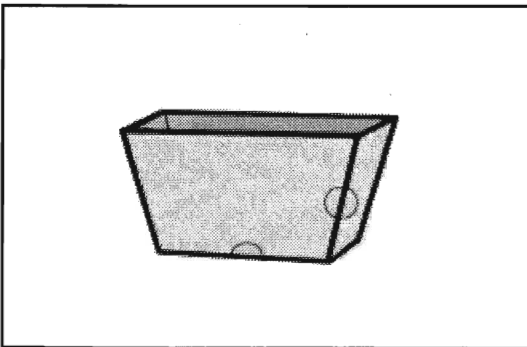
Astia

Enontekiön 210 Myllymaa 2:n asuinpaikalta löydettiin vuoden 1993 kaivausten yhteydessä saviastian palasia, joista yhtä voidaan pitää muodoltaan poikkeavana (KM 28755:192). Se on astian pohjan tai sivun kulmapala, jonka perusteella astia on ollut neliön muotoinen,

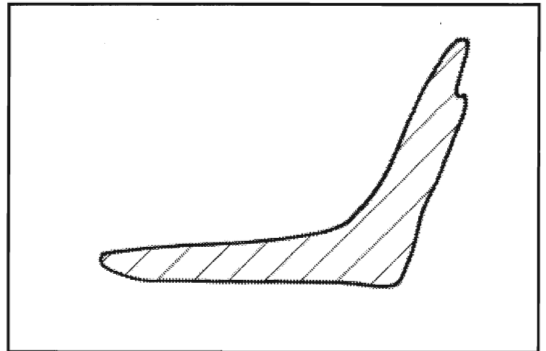
kukkaruukkua muistuttava (kuva 1). Kun kaikissa muissa paloissa on normaalisti nähtävissä reunan kaarevuutta, oli tässä palassa kaksi toisiaan vasten olevaa suoraa pintaa (kuva 2). Astian koosta ei ole olemassa tietoja vähäisen löytömäärän vuoksi. Myöskään reunapaloja ei tavattu.

Toinen tulkintavaihtoehto on se, että kulmapala ei olekaan pohjan kulmapala, vaan kyljen kulmapala. Tämä tuntuu epätodennäköiseltä, koska silloin astian muoto ei ylhäältä katsoen olisikaan neliö tai suorakaide, vaan vinoneliö eli trapetsoidi.

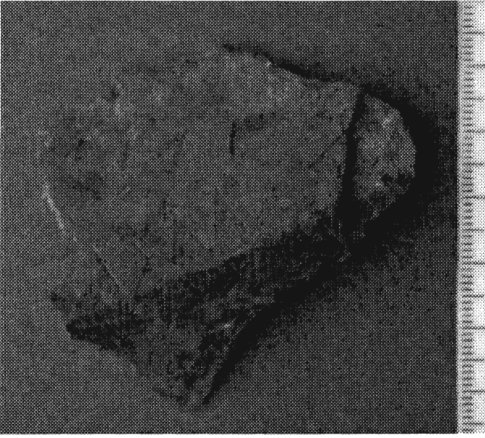
Astian saviaineksessa on sekoitteena pientä tikkumaista asbestia. Saviaines on tiivistä, mikä yhdessä asbestisekoitteen kanssa muistuttaa Sär 2 keramiikkaa. Koristeena on rombin muotoisia viivakuvioita ja kolmioita (kuva 3). Vastaavanlaista koristelua on löydetty Paats-

Kuva 1: Astian kuviteltu muoto. Ympyrät kertovat, mistä kohdasta astianpala voi olla peräisin. Piirros P. Halinen.

Kuva 2: Astianpalan poikkileikkaus. Piirros P. Halinen.

Kuva 3: Saviastian kulmapala KM 28755:192. Kuva Museovirasto, R. Bäckman.

jokilaaksosta (Simonsen 1963), jossa ne kuuluvat Sär 2 keramiikkaan, mutta sen ajoitus ei ole varhaismetallikautta tarkempi.

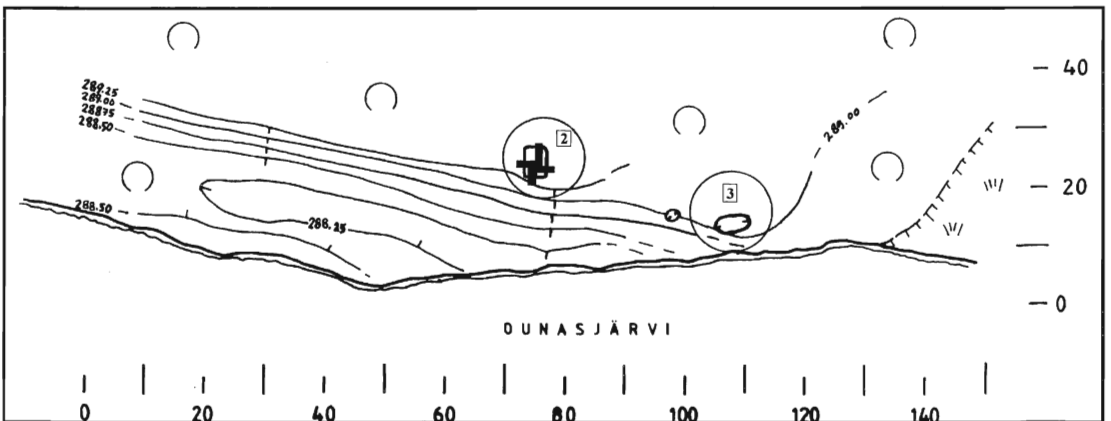
Löydön konteksti

Saviastia löydettiin Ounasjärven rannalla sijainneesta suorakaiteen muotoisesta asumuksesta (asumus 2), jonka lyhyt seinä suuntautui poikkeuksellisesti järvelle päin (kartta 1). Noin 100 metriä länteen päin sijaitsee toinen samanlainen asumus ja hieman itään nuoremmalle kivikaudelle ajoittuva asumus. Näihin on tehty vain koekuoppia. Asuinpaikka oli löydetty v. 1991 tehdyn inventoinnin ja koekaivauksen yhteydessä. Asumus tutkittiin laajemmin

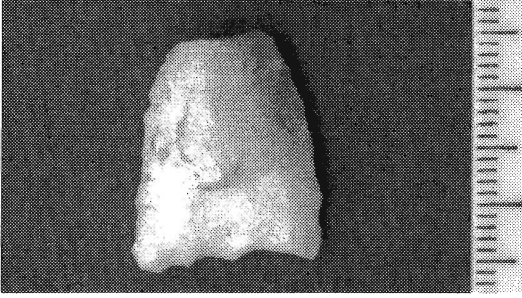
kesäkuussa 1993, jolloin siitä kaivettiin osia.

Kokonaisuudessaan asuinpaikka on pitkäaikainen ja laaja. Sieltä on löydetty vanhemman kivikauden lopulta rautakaudelle tai keskiajalle ajoittuvia asuinpaikkalöytöjä. Myös asumuksen alla on vanhempi kulttuurikerros, joka on osittain tuhoutunut nuorempaa asumusta tehtäessä. Tämä näkyi asumuksen vallin alaisena kulttuurikerroksena ja asumuksen lattia-alueelle sijoittuvina jätekuoppina. Kaivettaessa asumusta ja löydetäessä sen sisältä jätekuoppia oletettiin niiden olevan saman aikaisia asumuksen kanssa, koska vuonna 1991 yhteen jätekuoppaan osuneesta koekuopasta löytyi varhaismetallikauteen ajoittuvia löytöjä. Näin ollen osa kuopista on asumuksen aikaisia ja osa vanhempia, koska jätekuopasta saadusta radiohiilinäytteestä saatiin ajoitus 5790 ± 120 BP (Hel-3587). Vallin alaisesta kulttuurikerroksesta saatiin ajoitus 6530 ± 140 BP (Hel-3594). Asumuksesta ja siihen liittyvästä keramiikasta ei siis ole vielä radiohiiliajoitusta, vaikka näytteitä lähetettäessä sellaisia uskottiin saatavan.

Asumuksessa on ollut kaksi tulisijaa, joista toinen tutkittiin kokonaan ja toinen osittain. Tämä on varsin yleistä suorakaiteen muotoisissa varhaismetallikauteen ja kivikauden lopulle ajoittuvissa asumuksissa sekä Suomen pohjoisosissa että Finnmarkin rannikolla (Halinen 1992; 1995; Hesjedal et al 1996; Olsen 1994; Pesonen 1996; Schanche 1994). Asumuksen lyhyt sivu oli järvelle päin, kun

Kartta 1: Enontekiö 206 Myllymaa 2:n asuinpaikka-alueen keskiosa. Piirt. P. Halinen

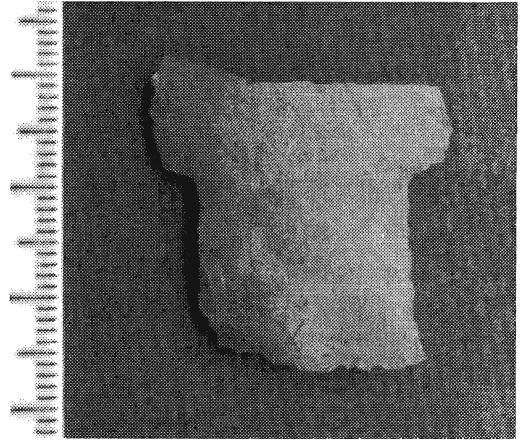

Kuva 4: Tasakantainen kvartsinuolenkärki asumuksen 2 sisältä, KM 28755:3. Kuva Museovirasto, R. Bäckman.

tavallisesti asumusten pitkä sivu on ollut veteen päin. Joitakin tällaisia asumuksia tunnetaan Finnmarkin rannikolta, Iversfjordilta (Helskog 1983). Kokonaan tutkitusta tulisijasta löytyi runsaasti majavan (*Castor fiber*) ja peuran (*Rangifer tarandus*) luita. Jätkeuopista löytyi vain peuran luita.

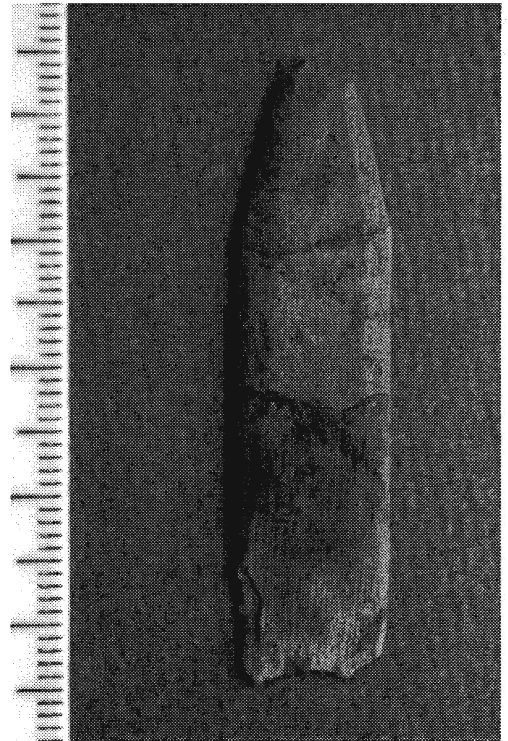
Asumuksen sisältä löydettiin rombi-kuvioisen lisäksi myös kahta muunlaista asbestisekoitteista keramiikkaa. Naarmupintainen ns. lovoseronkeramiikka (L-keramiikka, Norjassa tunnetaan nimellä Pasvik-keramiikka) ajoittuu 3600-3000 BP väliseen aikaan (Pesonen 1997.). Katkoviikalla koristeltu ohut pala on todennäköisesti Kjelmøyneramiikkaa (K-keramiikka) ja ajoittuu huomattavasti nuoremmaksi, aikaan 2600-1700 BP (Pesonen 1997).

Asumuksen esinelöytöihin kuuluu tasakantainen kvartsinuolenkärki (KM 28755:3, kuva 4), kannasta kavennetun tasakantaisen kvartsinuolenkärjen kantakatkelma (KM 28755:140, kuva 5) ja liuskeesta tehty ns. Sunderøy-kärki (KM 28755:204, kuva 6) sekä yhden samanlaisen kärjen katkelma. Kannasta kavennettuja tasakantaisia kärkiä on löydetty eri puolilta Pohjois-Kalottia, samoin tasakantaisia kärkiä, joita on löydetty myös Etelä-Suomesta (Huurre 1986). Sunderøykärkiä on löydetty samoilta seuduilta kuin kannasta kavennettuja kärkiä (Rankama 1986), mutta lähes identtisiä kärkiä on löydetty Inarin Nellimin löydöstä (Carpelan 1962), Varangilta (Schanche 1994) ja Sørøyalta (Hesjedal et al 1996). Tasakantaiset kärjet ajoitetaan koko

Kuva 5: Kannasta kavennetun kvartsinuolenkärjen kantakatkelma asumuksen ulkopuolelta, KM 28755:140. Kuva Museovirasto, R. Bäckman.

varhaismetallikaudelle, mutta Sunderøykärkiä on löydetty sekä varhaismetallikauden alun että kivikauden lopun yhteyksistä (Pohjois-Norjassa varhaismetallikauden alku ajoitetaan n. 2000 cal. eKr. [n. 3600 BP], kun ajanjakso 2000-1500 eKr. [n. 3600-3300 BP] luetaan

Kuva 6: Liuskeesta valmistettu Sunderøy-kärki, KM 28755:204. Kuva Museovirasto, R. Bäckman.

Etelä-Suomessa vielä kivikauden loppuun; Helsingin 1983; Hesjedal et al. 1996; Rankama 1986; Schanche 1994).

Keramiikan ja nuolenkärkien perusteella asumus voidaan ajoittaa varhaismetallikauden alkuun n. 2000-1500 eKr.

Lopuksi

Neliön tai suorakaiteen muotoinen astia on poikkeuksellisen muotoinen verrattuna muihin keramiikkaan. Tällä hetkellä astia on tietääkseni ainoa Suomesta ja lähialueilta löydetty, mutta todennäköisesti sellaisia löydetään vielä lisää. Astian pohja on tasainen, kuten muidenkin Sär 2 astioiden.

Keramiikan kulttuuriset kontaktit viittaavat vahvasti Koillis-Lappiin ja Finnmarkin rannikolle. Astian koristelulle löytyy vastineita Paatsjoelta ja nuolenkärjille Inarin Nellimistä ja Finnmarkin rannikolta. Vastaavanlaisia kivikauden lopun tai varhaismetallikauden alun asumuksia tunnetaan Lapista ainakin Sodankylästä ja Posiolta sekä Varangin vuonolta. Yleensä asumusten pitkä sivu on veteen päin, mutta Varangilta tunnetaan myös sellaisia, joissa kapea sivu on veteen päin.

Majavan pyynti on ollut yleistä Lapissa läpi kivikauden, mutta Enontekiöllä eli Tunturi-Lapissa se yleistyi vasta kivikauden lopulla. Tunturipeuraa alueella sen sijaan on pyydetty katkoksitta koko esihistoriallisen ajan. Majavan pyynti on mahdollisesti kytköksissä orastavaan metallikauppaan, josta tunnetaan merkkejä Itä- ja Pohjois-Suomesta jo kampakeramiikan ajoista lähtien ja Varangilta kivikauden lopun tienoilta.

Neliön tai suorakaiteen muotoinen saviastia on kuriositeetti tavallisten astioiden joukossa. Sillä on tuskin ollut poikkeuksellista käyttötarkoitusta muihin astioihin verrattuna. Omalta osaltaan se tuo lisän esihistoriallisen löytöaineiston moninaisuuteen ja poikkeustapauksiin, joista on aikaa myöten muodostunut tavallisia kulttuurihistoriallisia ilmiöitä.

Lähteet ja kirjallisuus

- Carpelan, C. 1962: Nellimin löytö. *Suomen Museo 1962*.
- Halinen, P. 1992: Sodankylä Kelu- ja Matarakoski. Kivikautisten ja epineoliittisten asuinpaikkojen kaivaus. Kaivauskertomus Museoviraston arkeologian osaston topografisessa arkistossa.
- Halinen, P. 1995: Ounasjärven alueen esihistoriallisten peuranpyytäjyhteisöjen asutusmallit. Lisensiaattitutkimus, käsikirjoitus Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella.
- Helsingin, E. T. 1983: The Iversfjord Locality. A Study of Behavioral Patterning During the Late Stone Age of Finnmark, North Norway. *Tromsø Museums skrifter Vol. XIX*.
- Hesjedal, A., Damm, C., Olsen, B. & Storli, I. 1996: Arkeologi på Sletnes, dokumentasjon av 11000 års bosetning. *Tromsø Museums skrifter, XXVI*.
- Huurte, M. 1986: The eastern contacts of northern Fennoscandia in the Bronze Age. *Fennoscandia Archaeologica III*.
- Olsen, B. 1994: Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie. Oslo.
- Pesonen, P. 1996: Posion Kuorikkikankaan asumus. *Muinaistutkija 1/1996*.
- Pesonen, P. 1997: Suomen esihistoriallinen keramiikka. Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen (arkeologia) opetusmateriaali internetissä: <http://www.helsinki.fi/hum/arla/keram/> Päivitetty 24.4.1997.
- Rankama, T. 1986: A Group of Late Stone Age Slate Arrowheads from Northernmost Finland and Norway. *Iskos 6*.
- Schanche, K. 1994. Gressbakkentuftene i Varanger. Boliger og sosial struktur rundt 2000 f.Kr. *Upublisert Dr.art. -avh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø*.
- Simonsen, P. 1963: Varangerfunnene III. *Tromsø Museums skrifter, VII,3*.

KUOPPA KERAMIKASSA - KÄYTÄNNÖLLINEN KORISTE?

Janne Ikäheimo

Johdanto

Suomen subneoliittinen kivikausi voidaan jakaa keramiikan perusteella (yleisesityksiä, Edgren 1984: 26-36, 87-95; Edgren 1992: 39-48, 102-107; Huurre 1998: 124-137; Siiriäinen 1987: 11-40) kahteen jaksoon, kampakeraamiseen aikaan (n. 5100-2000 eKr) ja sitä seuraavaan, osittain kampakeramiikan kanssa samanaikaiseen asbestikeraamiseen aikaan (n. 3400-1500 eKr). Yleistys kattaa maamme lounaisinta Suomea lukuunottamatta, jossa keski- ja myöhäiskivikautinen keramiikka kehittyi vahvojen ulkoisten kulttuurivaikutteiden myötä paikallisiksi erikoistyypeiksi. Sekä kampa- että asbestikeraaminen jakso jakaantuvat edelleen lyhyempiin kronologisiin periodeihin, kampakeramiikka koristelun ja asbestikeramiikka lähinnä astioiden muodon perusteella. Lisäksi korostetaan, että pääsääntöisesti Pohjois- ja Itä-Suomesta tavattavat Kierikin, Pöljän ja Jysmän asbestikeraamiset ryhmät periytyvät astiamuodoiltaan ja koristelultaan kampakeraamisesta traditiosta, johon sulautui uusia, luultavasti itäisiä kulttuurivaikutteita (Carpelan 1979; Edgren 1964; Purhonen 1973; Siiriäinen 1967 & 1984).

Subneoliittisen keramiikan koristelun kolme pääaihetta ovat kampaleimat, kierrenuorapainanteet ja kuopat. Lisäksi keramiikan pinnassa – lähinnä ulkoseinämässä – esiintyy kunkin tyylivaiheen mukaisesti mm. leimainanteita, uurrekuviointia ja maalattuja kenttiä. Kaksi ensimmäistä koristeaihetta, kampaleimat ja kierrenuorapainanteet ovat luonteeltaan selvästi dekoratiivisia, olkoonkin

että koristelun kokonaissommittelu mahdollisesti heijasti yhteisön identiteettiin liittyviä symbolisia tai uskonnollisia arvoja (Halén 1994: 144-146; Nuñez 1990: 38-40; Nicholas et al. 1988: 365-378). Sitä vastoin kolmannen koristeaiheen – kuoppien – kohdalla monet tutkijat korostavat niiden mahdollista käytännön merkitystä (Edgren 1984: 30; Edgren 1992: 43; Lehtinen 1989: 63; Pälsi 1916: 161). Tulkintoja on kuitenkin harvemmin pystytty tai edes pyritty perustelemaan muuten kuin epämääräisin toteamuksin. Laajemmassa kontekstissa kysymys on subneoliittisen keramiikan valmistuksesta ja käytöstä; teemoista, joiden tarkastelu kotimaisessa tutkimuksessa on ollut toissijaista paisutettaessa keramiikkatyyppien ja -tyylien sekamelskaa, tuota kulttuurihistoriallisen systematisoinnin ihannetyökalua (Braun 1983: 107-108).

Seuraavassa lyhyehkössä katsauksessa arvioidaan Suomen subneoliittisen kivikauden saviastioissa esiintyvien kuoppien mahdollista käytännön funktiota sekä keramiikanvalmistusta koskevien yleisten lainalaisuuksien että aiempien tulkintojen pohjalta. Samalla tarkoituksena on tuoda julki eräitä kysymyksiä, joita Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen puitteissa toimiva keramiikkaryhmä pyrkii tarkastelemaan kevään 1999 aikana suoritettavien materiaalitekniisten kokeiden kautta. Työhypoteesina on, että kuopat vaikuttivat keramiikka-astioihin niin vähän, etteivät astioita valmistaneet tai käyttäneet ihmiset tiedostaneet niiden merkitystä (ks. Rice 1996: 143). Tarkastelun lähtökohdana voidaan kuitenkin käyttää ajatusta keramiikan pintaan pai-

nettujen kuoppien tarkoituksellisuudesta, joka liittyi joko astioiden valmistamiseen tai käyttöön. Mahdollisuus, että kuopat vaikuttivat astiaan jollain tavoin molemmissa vaiheissa, on tietysti olemassa ja jopa todennäköinen. Kuopitetun ulkopinnan tuottamat edut ja haitat on kuitenkin arvioitava tapauskohtaisesti.

Oma vai vaimon innovaatio?

Aluksi on määriteltävä, mistä ja miten keramiikanvalmistus kotiutui Suomeen. Tässä kysymyksessä on oltu varsin yksimielisiä siitä, että kyseessä oli pikemminkin tekninen laina kuin osoitus uuden väestön maahanmuutosta (viimeksi Torvinen 1998: 38). Rohkeimman tulkinnan aiheesta on esittänyt Edgren, jonka mukaan saviastioiden valmistus olisi keksitty maassamme itsenäisesti, koska vanhemmalle varhaiskampakeramiiikalle ei löydy vastineita muualta ja se on ilmiönä varhaisempi Suomessa ja Karjalassa kuin esim. Baltiassa tai Venäjän Euroopan puoleisissa osissa (Edgren 1992: 41-42). Suomen esihistoriallisesta keramiikka-aineistosta puuttuu kuitenkin keramiikan itsenäistä keksimistä indikoiva kokeileva tuotanto (mm. Huurre 1998: 128), joka tosin voi johtua meidän kyvyttömyydestämme tunnistaa sille tyypilliset attributit. Joka tapauksessa taidon valmistaa saviastioita on arveltu levinneen Suomeen eksogamisen vaimonhankintasäännösten myötä, joka pakotti miehet ottamaan puolisonsa oman yhteisönsä ulkopuolelta. Saviastioiden valmistus olisi siis levinnyt maahamme idästä, keramiikanvalmistuksen hallinneista yhteisöistä hankittujen vaimojen välittämänä (Huurre 1998: 50, 117; Nuñez 1990: 32-35).

On totta, että osa-aikainen keramiikanvalmistus on esiteollisissa yhteisöissä perinteisesti keskittynyt naisten käsiin (esim. Arnold 1985: 99-107; Schiffer & Skibo 1995: 84-86), mutta haluttaessa selittää keramiikanvalmistuksen levintä tyhjentävästi eksogamialla vaatisivat tuotantomuotoon liittyvät kysymykset lisää tarkastelua, mielellään oman

tutkimuksensa. Kysyä nimittäin sopii, eikö eksogamia merkinnyt käytännössä väestöaineuksen siirtymistä alueelta toiselle ja tulisiko sen heijastua muussakin arkeologisessa aineistossa kuin vain keramiikassa? Yhtä lailla pitäisi voida myös osoittaa, että innovaatioiden virta jatkui idästä vielä keramiikanvalmistuksen omaksumisen jälkeenkin. Ja lopuksi, voidaanko olettaa että kaikki naiset osasivat valmistaa keramiikkaa? Elleivät, tämän taidon hallinneen yksilön siirtyminen toiseen yhteisöön on merkinnyt resurssien menetystä. Ajatus keramiikanvalmistuksen yleisyydestä voi nimittäin perustua virheelliseen käsitykseen sen helppoudesta verrattuna muihin materiaalitekniologioihin (Schiffer & Skibo 1995: 82).

Kuoppien tulkinta riippuu keramiikanvalmistuksen todennäköisestä omaksumismallista. Jos taito valmistaa saviastioita oli oma keksintö, on kuopilla voinut alunperin olla jokin käytännön merkitys. Mikäli kuopilla oli taas funktio sen yhteisön piirissä, josta puoliset ja keramiikkaa koskeva tietotaito hankittiin, on yhtä lailla mahdollista että astian seinämään painettujen elementtien alkuperäinen merkitys unohtui ajan myötä uudessa ympäristössä ja niistä tuli yhä selkeämmin osa astian koristelua. Vaikka ei ole sanottua, että kuoppien merkitys tiedostettiin edes siinä yhteisössä, joka ensiksi valmisti näitä astioita, saattaa varhaiskampakeramiiikan aikana maamme itäosiin levinnyt kampakeramiiikan muunnos, kuoppa-kampakeramiiikka (Huurre 1998: 130), olla osoitus kuoppien alkuperäisen funktion pysyvyydestä tai jopa kehityksestä aikakauden yhteisöjen parissa.

Valmistuksen vaaratekijä

Astioiden valmistuksessa on kolme kuoppien mahdollisen funktion kannalta oleellista vaihtetta: muotoilu, kuivuminen ja poltto. On selvää, että kuopat painettiin ulkoseinämään viimeistään astiaa koristeltaessa, joten itse työvaiheeseen ne vaikuttivat ainakin aikaavievänä toimenpiteenä. Eräs kuoppien funktionaalisen

tulkinnan lähtökohta onkin juuri astioiden pintakäsittely, sillä erityisesti vanhemmassa varhaiskampakkeramiikassa kuopat on säännömukaisesti painettu muun koristelun päälle. Tämän perusteella Edgren esittää, että kuoppien tarkoitus oli jouduttaa astioiden kuivumista (Edgren 1984: 30). Tulkinta perustuu siis kampakeramiikkaan, jossa kuoppia voi esiintyä runsaasti ja joka on keskimäärin pakuseinämisempää kuin asbestisekoitettu keramiikka.

Kysymystä on tarkasteltava seuraavasta lähtökohdasta. Koska kuopilla on kuivumisprosessissa merkitystä astian ulkopinta-alaa kasvattavana elementtinä, tulee niiden edustamaa osuutta verrata astian kokonaispinta-alaan. Tietääkseni pinta-alaliskäyksen määrää ei ole aikaisemmin yritetty arvioida. Lähtökohdaksi käy esim. Halénin ennallistus Lillbergetin tyypillistä kampakeramiikkaa edustavasta astiasta (Halén 1994: 134), jonka kokonaispinta-ala on 4093 cm². Astiaan on painettu 221 kuoppaa, joiden keskimääräinen halkaisija on 9 mm. Mikäli kuopat ovat pyöreäpohjaisia ja keskimäärin 7 mm syviä, ne lisäävät astian ulkoseinämän pinta-alaa noin 7 %. Vaikka kuoppien kohdalla pinta-alan kasvu voi olla moninkertainen, jää kokonaiskasvu niin vähäiseksi ettei se olennaisesti edistä astian kuivumista. Kuoppien vaikutus kuivumisnopeuteen näyttäisi siis olleen astioiden valmistajan kannalta sekundäärinen ominaisuus, tosin tämä on todettava vielä kokeellisesti.

Riskitön kuivuminen edellyttää myös tsaaisuutta, jonka takia kuoppien tulisi sijaita astian ulkoseinämässä säännöllisin välein. Erityisesti kampakeramiikassa kuopat kuitenkin muodostavat - aina varhaisesta Sär 1 -muunnoksesta alkaen - kokonaismittelua rytmittäviä kentiä (Edgren 1984: 35; Lehtosalo-Hilander 1988: 54), jotka lähinnä lisäävät epätasaisen kuivumisen aiheuttamaa deformaationriskiä. Tyypilliselle kampakeramiikalle luonteenomaisilla horisontaalisilla kuoppakentillä on tosin voinut olla merkitystä päällekkäisten savinauhojen yhteenliittämisessä, etenkin jos astiat valmistettiin reunasta pohjaa kohti edeten (Lehtinen 1989: 63; Närhi 1991:

42-43). Kuoppa voisi siis itseasiassa olla astian ponttisaumaa vahvistava niitti.

Pinta-alan näennäinen lisäys on argumentti, joka pätee myös astioiden polttoon (vrt. Edgren 1984: 30; Huurre 1998: 116; Lehtosalo-Hilander 1988: 53). Vaikka lämpö välittyisi-kin kuoppien ansiosta paikoitellen syvemmälle astian seinämään, lisäävät kuopat yhtä lailla poltosta aiheutuvaa mekaanista rasitusta. Syn-tyneistä lämpötilaeroista johtuen astian halkeaminen poltossa on entistä todennäköisempää. Yleisemmällä tasolla kuoppien valmistuksellista funktiota vastaan soti epäsymmetrisen sijoittelun lisäksi niiden puuttuminen kampakeramiikan tietyistä alatyypeistä, kuten nuoremasta varhaiskampakkeramiikasta, jonka sekoiteisto on hienompaa kuin vanhemman varhaiskampakkeramiikan (ks. Edgren 1984: 32; Edgren 1992: 46). Hieno savimassa sitoo karkeata savimassaa enemmän vettä tilavuusyksikköä kohden ja kuivuu siis hitaammin, kun kuoppien ja astioiden kuivumisen mahdollisen yhteyden kannalta asetelman tulisi varhaiskampakkeramiikassa olla juuri päinvastainen. On siis perusteltua ajatella, ettei kuopilla ollut tiedostettua funktiota keramiikanvalmistuksessa.

Varastointia ja keittämistä

Käytössä kuopat keramiikassa - etenkin jos niitä on runsaasti - muodostavat riskitekijän, sillä astian kestävyys on kääntäen verrannollinen niiden määrään. Suurikokoiset ruukut, joita arvellaan käytetyn varastointitarkoituksiin, saattoivat maahankin kaivettuina olla varsin hauraita. Varastoastian kestävyydellä on luonnollisesti valmistajalleen suuri merkitys, etenkin jos varastoaminen oli ympärivuotista. Mikäli varastoastiat todella kaivettiin kokonaan tai edes osittain maahan (Edgren 1984: 29; Edgren 1992: 42; Siiriäinen 1987: 15-16), lisäsivät kuopat ruukkuihin kohdistuneita rapautumisprosesseja. Erityisesti roudan aikaansaama mekaaninen rapautuminen on ollut omiaan vaurioittamaan näiden matalapol-

toisten astioiden pohjaa, joka astian muihin osiin verrattuna on kaiken lisäksi ollut usein vajaapolttoinen (Edgren 1982: 30; Närhi 1991: 52; vrt. Lehtosalo-Hilander 1988: 48).

Edgren (1984: 30) tulkitsee keskikokoiset kampakeramiiset astiat keittoastioiksi, joissa kuopat välittivät ulkoseinämään kohdistetun lämpöenergian entistä tehokkaammin astian sisäpinnalle (Lehtosalo-Hilander 1988: 53). Ajatusta ei tue ainakaan kuoppien vyöhykkeellinen esiintyminen, joka yleensä rajoittuu astian yläosaan, kun pohja puolestaan on usein kuopaton. Yhtä lailla on viitattava edellä esilletuotuun laskuesimerkkiin kuoppien tuottaman pinta-alalisän näennäisyydestä. Vastaava havainto on tehty myös kokeellisissa tutkimuksissa (Schiffer 1990: 373-381; Schiffer et al. 1994: 207-209; Young & Stone 1990: 198-202), jotka yhtenevästi osoittavat että keittoastioissa ulkopinta-alan kasvattamisen sijaan astian sisäpinnan tiivistäminen vedenpitäväksi nopeuttaa ratkaisevasti sisällön kuumenemistä. Ulkopinnan epätasaisuuksista aiheutuvat lämpötilaerot ovat keittoastioiden toimivuutta ja käyttöikää ajatellen pikemminkin haitta kuin etu. Pohjois-Ruotsista löydettyä kampakeramiikkaa tutkinut Halén (1994: 143) on nimitäin todennut, että keittotarkoituksiin käytetyillä astioilla on taipumus haljeta kuopparivien suuntaisesti. Mikäli astian sisältö lämmitettiin taas kuumennetuilla kivillä, kuten Siiriäinen (1987: 15-16) ja Salo (1989: 7-8) esittävät, ei ulkoseinämän kuopilla ole ollut kasvaneen halkeamisriskin lisäksi vaikutusta astian käyttöön.

Asbesti - tekninen edistysaskel?

Koristelun mahdollisen funktion kannalta mielenkiintoinen tarkastelukohde on eräissä tyyli-vaiheissa runsaasti kuoppia sisältävän kampakeraamiikan suhde sitä kronologiassa seuraavaan asbestikeramiikkaan. Asbestikeramiikka on pääosin kuopatonta tai siinä olevat kuopat ovat matalampia kuin kampakeraamiikassa. Edgren toteaa asbestin ominaisuuksista sekoitteena salaovelasti, että se itsessään teki kuopat

tarpeettomiksi (Edgren 1984: 90). Huurre puolestaan arvelee, ettei syvien leimojen painaminen yleensä varsin ohueeseen asbestisekoitteeseen seinämään ollut teknisesti mahdollista ilman että siitä olisi aiheutunut haittatekijöitä (Huurre 1983: 149). Kuitenkin on luultavaa, että asbestisekoite oli keramiikan valmistuksen ja käytön kannalta huomattava tekninen edistysaskel (Ikäheimo 1998: 58-60). Ouhuseinämäisyys nopeutti niin yksittäisten savinauhujen kuin kokonaisen astian kuivumista, jolloin yhden astian valmistaminen vei aiempaa vähemmän aikaa. Poltossa (antofylliitti) asbesti pysyy neutraalina aina 800 C°:n lämpötilaan saakka (Deer, Howe & Zussman 1967: 220), eikä sen voi olettaa lisäävän eräiden muiden mineraalisekoitteiden tavoin (ks. Rye 1976: 116-120) halkeamisvaaraa. Asbestisekoitteen käyttäytymisestä keramiikan poltossa ei kuitenkaan ole olemassa tutkittua tietoa.

Yhteenveto

Suomesta löydetty subneoliittinen keramiikka ei siis osoita, että astian ulkoseinämään painetuilla kuopilla olisi ollut jokin tiedostettu, astioiden valmistukseen tai käyttöön liittyvä merkitys. Niinpä kuopat ovat joko koristeita ja/tai jäänteitä, joiden merkitys ei välittynyt maahamme keramiikanvalmistusta koskevan tietotaidon saapuessa idästä n. 5100 eKr. Kehityskulkua alleviivaa kuoppien integroituminen yhä tiiviimmäksi osaksi astian koristelua tyyppillisessä kampakeraamiikassa. Asbestikeramiikan kuopattomuus ei puolestaan selity pelkästään sekoitteen käänteentekevillä ominaisuuksilla, vaan se voi olla myös osoitus ruukkujen muuttuneesta käyttötarkoituksesta (vrt. Ihalainen & Jussila 1998: 33). Kaikesta huolimatta astioiden pintaan painetut kuopat voivat muodostaa tulevaisuudessa huomattavan ja hedelmällisen osan suomalaista muinaistutkimusta, etenkin jos kampakeraamiikan eri tyylejä ryhdytään todenteolla tarkastelemaan sekä kronologista että alueellista taustaa vasten (ks. Hautio 1998).

Lähteet

- Arnold, D. E. 1985: Ceramic theory and cultural process. Cambridge.
- Braun, D. P. 1983, Pots as tools, in Keene, A. & Moore, J. (eds.), *Archaeological hammers and theories*.
- Carpelan, C. 1979: Om asbestkeramikens historia i Fennoskandien. *Finskt Museum* 1978.
- Deer, W. A., Howie, R. A. & Zussman, J. 1967, Rock-forming minerals vol. 2. Chain silicates (5th ed.), London.
- Edgren, T. 1964: Jysmä i Idensalmi. En boplats med asbestkeramik och kamkeramik. *Finskt Museum* 1963.
- Edgren, T. 1982: Formgivning och funktion. En kamkeramisk studie. *Iskos* 3. Helsinki.
- Edgren, T. 1984: Kivikausi. *Suomen historia* I. Espoo.
- Edgren, T. 1992: Den förhistoriska tiden. *Finlands historia* I. Ekenäs.
- Halén, O. 1994: Sedentariness During the Stone Age of Northern Sweden in the Light of the Alträsket Site c. 5000 B.C., and the Comb Ware Site Lillberget, c. 3900 B.C. Source Critical Problems and Representativity in Archaeology. *Acta Archaeologica Lundensia* 4° No. 20.
- Hautio, M. 1998: Typologian käyttöarvosta (keramiikan) tyylillisten muutosprosessien tutkimisessa, *Muinaistutkija* 3/98.
- Huurre, M. 1983: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia* I. Kuusamo.
- Huurre, M. 1986: Esihistoria. *Kainuun historia* I. Kajaani.
- Huurre, M. 1998: Kivikauden Suomi, Helsinki.
- Ihalainen, P. & Jussila, T. 1998: Esihistoriallisen keramiikan huokoisuustutkimuksia, *Muinaistutkija* 3/98.
- Ikäheimo, J. 1998: Asbestisekoitteista keramiikkaa Haukiputaan Hiidenkankaalta. *Faravid* 20-21.
- Lehtinen, L. 1989: Opas Etelä-Savon esihistoriaan. Ylä-Vuoksi.
- Lehtosalo-Hilander, P-L. 1988: Esihistorian vuosituhanneet Savon alueella. *Savon historia* I. Esihistorian vuosituhanneet ja keskiaika.
- Nicholas, D., Sterner, J. & Gavua, K. 1988: Why Pots Are Decorated? *Current Anthropology* 29.
- Núñez, M. 1990: On Subneolithic Pottery and its Adoption in Late Mesolithic Finland. *Fennoscandia archaeologica* VII.
- Närhi, M. 1991: Kampakeraamisten astioiden valmistuksesta; kokeellinen tutkimus. *Turun maakuntamuseon monisteita* 1. Turku.
- Purhonen, P. 1973: Rovaniemen Niskanperä 1. *Helsingin Yliopiston arkeologian laitoksen moniste* 8. Helsinki.
- Pälsi, S. 1916: Kulttuurikuvia kivikaudelta. Helsinki.
- Rice, Prudence M. 1996, Recent ceramic analysis: 1. Function, style and origins. *Journal of Archaeological Research* 4.
- Rye, O.S. 1976: Keeping your temper under control: Materials and the manufacture of Papuan pottery. *Archaeology and physical anthropology in Oceania* 11.
- Salo, U. 1989: Astian kulttuurihistoriasta Suomessa ja naapurialueilla. *Suomen Museo* 1989.
- Schiffer, M. B. 1990, The influence of surface treatment on heating effectiveness of ceramic vessels. *Journal of Archaeological Science* 17.
- Schiffer, M.B. and Skibo, J.M., Boelke, T.C., Neupert, M.A. and Aronson, M. 1994, New perspectives on experimental archaeology: surface treatments and thermal response of the clay cooking pot. *American Antiquity* 59.
- Siiriäinen, A. 1967: Yli-Iin Kierikki. Asbestikeraaminen asuinpaikka Pohjois-Pohjanmaalla. *Suomen Museo* 1967.
- Siiriäinen, A. 1984, On the Late Stone Age Asbestos Ware Culture of Northern and Eastern Finland. *Iskos* 4.
- Siiriäinen, A. 1987: Suomen esihistoria. *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo.
- Schiffer M.B. & Skibo J.M. 1995: The clay cooking pot. An exploration of women's technology, in Skibo, J.M., Walker W.H. & Nielsen E.A. (eds.), *Expanding Archaeology*. Salt Lake City.
- Torvinen, M. 1998: Sär1 -keramiikkaa käyttänyt väestö, etnisiä kysymyksiä. *Muinaistutkija* 4/98.
- Young, L.C. & Stone, T. 1990: The thermal properties of textured ceramics: An experimental study. *Journal of Field Archaeology* 17.

ARKEOLOGIA VUOSITUHANNEN VAIHTEESSA

Panu Nykänen

Minkälaiset tekijät ovat ohjanneet suomalaista arkeologiaa tieteenä vuosituhaten vaihteseen? Arkeologia ei suinkaan ole pieni eristetty saari tieteen valtameressä, vaan pienen tieteenhaaran ympärillä vaikuttava yhteiskunta asettaa toiminnan rajat ja tavoitteet.

Viitisenkymmentä vuotta sitten ajettiin suomalaista tiede- ja tutkimuspolitiikkaa uuteen muottiin. Termit ovat mielenkiintoisia koska niistä puhutaan, mutta asioiden perusteet ovat epävarmalla pohjalla (Km 1974: 126. s. 10). On kuitenkin selvää, että 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun kuluessa tieteen ja tutkimuksen organisaatio ja rahoitusjärjestelmät rakennettiin perustuksiaan myöten uudelleen. Myös muinaismuistohallinto sai tuolloin uuden muodon, joka vakiinnutettiin muinaismuistolaisissa 1963. Muinaismuistolain laatiminen ei ollut yksittäistapaus, vaan lain laadinta tapahtui osana laajaa tutkimuksen ja tieteen tekemisen perusteisiin liittyvää keskustelua.

Tutkimus tienhaarassa

1950-luvulle tultaessa oli ehdottoman välttämätöntä, että suomalaisen tieteen ja tutkimuksen perusteille tehtäisiin jotain. Jo ennen maailmansotaa kansantalouden kannalta tärkeimpien tieteenhaarojen eturivistä oli varoiteltu kansallisen tutkimusjärjestelmän puutteiden vaikutuksesta maan talouselämälle. Tunnetuimpia ovat Artturi I. Virtasen maatalouden ja biokemian tutkimuksen kirvoittamat kannanotot. Tutkimuksesta oli viimeistään 40-luvun kuluessa tullut valtioiden välisen

kilpailun, kilpavarustelun tärkeä kenttä. Suomessa ei kyetty omintakeiseen tieteelliseen tutkimukseen riittävässä määrin, vaikka yliopistojen ja korkeakoulujen piirissä tehtiin jopa tavoitetutkimuksen tapaista työtä. Tutkijoiden tavoitteet oli yleensä asetettu akateemisten opinnäytteiden ja julkaisujen kokoamiseen kilpailtaessa muutamien harvojen tutkijanvirkojen täyttämiseksi (Linnamo 1968).

Kansallisten tieteiden, kuten arkeologian, asema poikkesi tietenkin tuotantoelämän tukena toimivien tutkimusjärjestelmien tavoitteista – ei kuitenkaan menettelytavoista. Ja perustutkimusta tekevien tieteiden merkitys on aina ollut selvä. Ilman perustutkimusta ei voida tehdä myöskään soveltavaa tutkimusta. Soveltavat tieteet lepäävät kokonaan perustutkimuksen varassa. Perustutkimuksen piiriin luetaan kuuluvaksi myös humanistiset tieteet (Mon 1960: 39. Johdanto ja s. 3).

Suomalainen arkeologia syntyi selkeän yhteiskunnallisen tilauksen seurauksena. Mutta jo 1800-luvun lopulla nousi esille kysymys siitä, kummalle instituutiolle alan opetus ja tutkimus kuului, yliopistolle vai museolle. Hämmennystä aiheutti se, että museo oli alunperin osa Helsingin yliopiston muiden Arppeanumiin sijoitettuja kokoelmia. Yliopiston historiallis-kansatieteellinen museo otettiin valtion hoidettavaksi vasta 1893 (Salminen 1993: 14, 23). Maassa ei ollut koulutettuja arkeologeja, mutta tarve muinaismuistojen säilyttämiseksi oli tunnustettu. Itsenäistyvän maan kulttuurihistoriallinen perintö piti ehdottomasti säilyttää.

Tarpeellinen päätös maan muinaismuis-

toihin liittyvän tiedon kokoamisesta yhteen paikkaan asianmukaisesti säilytettäväksi ja tutkittavaksi tehtiin jo vuoden 1883 muinaismuistoasetuksessa. Ajatus keskitetystä ”kansallisesta” museosta liittyi syntymässä olevan tieteenalan tutkimuksen ja koulutuksen syntyvaiheisiin. Kysymys ei ollut pelkästään mekaanisesta museotyöstä, vaan tarpeesta harjoittaa arkeologiaa tieteenä kansallisia päämääriä silmälläpitäen. Niinpä 1916 valmistunut Kansallismuseo ja 1921 perustettu arkeologian oppituli yhdistettiin konkreettisesti saman katon alle (Salminen 1993: 24). Professuurin perustamisen jälkeen työnjako oli selvä. Yliopisto huolehtisi alan koulutuksesta. Toisaalta yliopistotason koulutusta ei voinut harjoittaa ilman museokokoelmia.

Itsenäistyneen Suomen muinaisuutta valvoi Muinaistieteellinen toimikunta, jonka tehtävät määriteltiin asetuksella 1920. Tämän toiminta jakaantui kolmeen pääryhmään: erikoislakeihin perustuvaan toimintaan, Kansallismuseon kokoelmien kartuttamiseen ja hoitamiseen, sekä tieteelliseen tutkimustyöhön. Toiminnan päähuomio liittyi maan ja kansan itsenäisyyden perusteleamiseen arkeologisen ja kansatieteellisen aineiston kautta.

Timo Salmisen mukaan 1950-luvun kuluessa arkeologialta katosi yhteys yhteiskuntaan. 1930-luvulta lähtien luotiin ”kompromissiarkeologia”, joka oli menettänyt alkuvuosien kansallisen, intohimoisen luonteensa (Salminen 1992; 1993: 44). Mitä tapahtui, hukkasiko arkeologia todellakin juonensa, vai jäikö tiede ja tutkimuspoliittinen mullistus arkeologilta kokematta silloin kun länsimaisen tieteen murroskausi oli kiivaimmillaan?

On huomattava, että jopa lainsäätäjä on jo 1920 ollut selvillä alan heterogeenisesta luonteesta. Arkeologikunta esitti itse kärjekkäitä mielipiteitä asiasta. Juhani Rinne kirjoitti A.M. Tallgrenille 8. maaliskuuta 1908:

“Hackman taas kertoi, että Sinulla on aikomus sitten tulevaisuudessa jättää museo ja antautua yliopistotalalle. Siinä epäilemättä teet oikein sillä yliopistossa tulee ehdottomasti olemaan enemmän tilaisuutta

varsinaiseen tieteelliseen työhön kuin täällä museossa, jossa alituinen epäjärjestys ja kurja hallinto tekee miltei mahdottomaksi senkin hiukan, mihinkä hyvässä järjestyksessä oleva museo antaisi tilaisuutta tieteelle antautumaan. Nytkin on laitos täällä jotakuinkin plankilla deekkiksellä. Rahat on hukattu, niiden hankkimista ei ole valvottu aikanaan, virkamiehet hoitavat kaikkea muuta kuin virkojaan j.n.e.”

Suuri kysymys liittyy ilman muuta tutkimusresurssien puutteessa kehittyneeseen erikoislakien määräysten ja arkeologiatieteen sekä koulutuksen väliseen ristiriitaan. Ongelmakokonaisuus pysyi piilossa niin kauan kun sekä yliopisto, että muinaistieteellinen toimikunta toimivat eristettynä harmaakivisessä linnassa, Kansallismuseorakennuksessa – käytännössä hengittäen samaa museopölyä.

Suomalaisen tieteellisen tutkimuksen organisaatio

Kysymykseen pystyy paneutumaan suhteellisen helposti tarkastelemalla niitä ajatuksia joita esitettiin Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomiteassa. 1958 perustettu ja 1964 lopullisen mietintönsä jättänyt Edvin Linkomiehen ja Erkki Laurilan johtama komitea keräsi kaikilta kotimaisilta tutkimuslaitoksilta ja yrityksiltä tiedot niiden harjoittamasta tutkimuksesta ja niiden käyttämistä tukijärjestelmistä. Komitean tehtävä oli kaksijakoinen. Sen piti etsiä maamme tieteen perustavaa laatua olevat epäkohdat ja esittää toteuttamiskelpoisia keinoja niiden korjaamiseksi.

Komitean ensimmäisen välimietinnön teksti on selvää luettavaa. Johdannossa todetaan, että

“maamme tiede... – ... kärsii useista vakavista epäkohdista. Niiden vaikutuksesta maassamme suoritettavassa tieteellisessä tutkimustyössä ei nykyisin ole riittävää suunnitelmallisuutta eikä pitkäjännitteisyyttä. ... – ... tutkijapätevyyden saavut-

tamiseen tähtäävät koulutusmahdollisuudet ovat puutteelliset ja epätasaisesti jakautuneet..”

Suomalaisen tieteen heikon tilan katsottiin komitean suorittamien tutkimusten perusteella johtuvan useista syistä, joista ensimmäisenä mainittiin tutkijoiden koulutukseen liitettäviä kysymyksiä, kuten rohkeuden puutteesta puuttua todella tärkeisiin kysymyksiin ja tutkimuksen päämäärättömyys. Toiseksi todettiin tutkimusvälineistön vanhanaikaisuus ja riittämättömyys, apu-työvoiman puute, sekä eri laitosten välinen yhteistyökyvyttömyys. Tieteellisen tutkimuksen voimana pidettiin ennen kaikkea tieteellisiä seuroja, joiden kautta rahoitettiin tieteellistä tutkimusta ja jotka valvoivat julkaisujen tasoa.

Arkeologia ja tutkimus

Miten Muinaistieteellinen toimikunta suhtautui tällaisiin kysymyksiin? Nils Cleven allekirjoittama muistio löytyy kansallisarkistosta (KA 540:360. Da 1. Muinaistieteellinen toimikunta Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitealle 22. Toukokuuta 1959). Muistio oli kirjoitettu vastaukseksi Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitean valtion tutkimuslaitoksille lähettämään tiedusteluun.

Cleve määritteli muinaistieteellisen toimikunnan piirissä harjoitetun tieteen seuraavasti: *“jos luovaksi [tieteelliseksi] työksi lasketaan tieteellisen julkaisutyön ohella n.s kenttätyö, kaivaukset ja tieteellinen inventointi ja näitä koskevien julkaisujen laatiminen...”*. Esihistoriallisella osastolla tehdystä työstä kolme neljäsosaa kuului tähän kategoriaan.

Clevellä oli siis käsissään merkittävä ongelma. Vanha muinaistieteellisen toimikunnan toimintaa ohjaava asetus edellytti toimikunnan huolehtivan sekä tieteellisestä tutkimuksesta että muista tehtävistä. Esihistoriallisella osastolla tieteellinen työskentely, hallinnollinen rutiiinityö ja yleisöpalvelu olivat kuitenkin sekoittuneet niin, että tieteelliseen työhön käytettyä aikaa oli vaikea edes määrittellä. Tutkimukseen koulutetusta henkilökun-

nasta oli huutava puute ja pakolliset pelastuskaivaukset veivät suurimman osan näistäkin resursseista. Valtionarkeologi ei enää 1959 kyennyt erottamaan tieteellistä tutkimusta ja muinaismuistoihin liittyvää hallinnollista työtä toisistaan.

Arkeologiset kenttätyöt olivat retuperällä resurssien puutteesta johtuen ja tutkimuksessa vallitsi huomattava maakunnallinen epätasaro. Esihistoriallisen osaston tehtävien asianmukaiseksi hoitamiseksi jo 1950-luvun lopulla Muinaistieteellinen toimikunta katsoi tarvitsevana 16 tieteellisen koulutuksen saanutta virkamiestä, apulaisia, ylimääräisiä apulaisia ja harjoittelijoita. Ero vallitsevaan todellisuuteen oli hirvittävä. Osastolla työskenteli tieteellisten tutkimuskysymysten parissa, näihin siis luettiin kaikki kenttätyöt, seitsemän ihmistä. Kahden aika oli sidottu Hämeen linnan restaurointitöihin. Ehkä tässä oli syy siihen, että tieteellinen arkeologia oli hukassa. Samaan aikaan kun muinaismuistolainsäädäntöä uudistettiin, alan tieteellisen tutkimuksen resurssit oli ajettu täysin loppuun (Ks. esim. Km 1954). Miten tähän oli jouduttu?

Heti Kansallismuseon valmistuttua 1916 kävi selväksi että tilat olivat liian pienet. Ja kokoelmat kasvoivat jatkuvasti suunnatonta vauhtia. Kansallismuseota perustettaessa museon esineistön lukumäärä oli noin 25 000 päänumeroa. Päänumeroiden lukumäärä 1960-luvun puolivälissä oli noin 140 000 (Km 1966: B 88. s. 5).

Henkisesti ja kohta myös konkreettisesti itsenäistyvälle maalle Kansallismuseon rakentamisprojekti oli aikanaan kunnianhimoinen ja palkitseva. Tarvittavat hallinnolliset ja tutkijoiden työhuonetilat olivat kuitenkin jääneet pois suunnitelmasta. Ongelma huomattiin välittömästi. Armas Lindgren ja Alarik Tavastjärna esittivät tilannetta korjaavan lisärakennussuunnitelman heti kun tämä oli mahdollista, välittömästi sodan päätyttyä 1919. Jo vuosisadan vaihteessa kansainvälisessä tiedeyhteisössä nopeasti kehittyvä arkeologia ei ollut kyennyt tuomaan esille tarpeitaan yleisön palveluun suuntautuvan ja yleisölle näkyvän näyttelytoiminnan varjosta. Näyttelytyö oli

rahoittajan – valtion – kannalta tärkeintä, koska näin kyettiin perustelemaan yleisölle kansakunnan olemassaolo. Kun alan sisäisen kehityksen kannalta olennaiseen tutkimukseen piti lisäksi liittää kokoelmien ylläpito ja kansallisia tarpeita palveleva hallintotyö, tilanne muuttui täysin mahdottomaksi.

Vuonna 1929 ja 1930-luvun kuluessa esitettiin suuria lisärakennushankkeita. Kansallismuseon suhteellisen tyhjä tontti tarjosi oivan rakennusalan lisärakentamiselle. 1920-luvun lopulla Helsingissä rakennettiin useita nykyaikaiset mitat täyttäviä tieteellisiä laboratorioita ja muinaistieteellinen toimikunta halusi tietenkin vastaavat museonsa. Valtion varat katosivat kuitenkin kansainväliseen talouslamaan ja tätä pian seuranneeseen sota-aikaan. Kului kaksikymmentä vuotta, eikä museolla työskentelevillä ihmisillä ollut mahdollisuuksia laajentaa toimintaansa tutkimuksen suuntaan. Tämä koski tietenkin myös museossa toimivaa yliopiston arkeologian opetusta (Km 1966: B 88. s. 6).

Tukossa

Miltä Kansallismuseon esihistoriallisen osaston ja yliopiston arkeologian laitoksen toimitilat näyttivät 1950-luvun lopulla? Esihistoriallisella osastolla oli muinaistieteellisen toimikunnan oman ilmoituksen mukaan käytettävissään 615 m² museo- ja varastotilaa, joita käytettiin myös työhuoneina. Välitön tarve oli nelinkertainen, 2115 m². Laboratoriotilat olivat annettujen selvitysten mukaan ”al-arvoiset” ja nopeasti kasvava kirjasto oli sijoitettu suurimmaksi osaksi ikkunattomaan vinttikomeroon. Jokainen osaa kuvitella toiminnan reaaliset mahdollisuudet.

Kansallismuseon laajentamiskysymystä pohtinut komitea, jonka työskentelyyn osallistuivat C.A. Nordman, O-I. Meurman, Nils Cleve, Matti Välikangas, Helmer Salmo, Beato Kelopuu, Niilo Valonen ja Sirkka Ahlroth, tiesivät mietintöä jättäessään tekevänsä merkittävän tiedepoliittisen esityksen. Vaihtoehtoja oli kaksi: Kansallismuseon toiminnan hajaut-

taminen tai museon tontin lisärakentaminen. Koska museon esihistorialliset, historialliset ja kansatieteelliset kokoelmat muodostivat perinteisistä kansallisista syistä periytyvän, jaksamattoman tutkimuksellisen kokonaisuuden, toimintaa ei missään tapauksessa saanut hajauttaa, vaan komitea päätyi esittämään massiivista lisärakentamista museon tontille.

Itse asiassa ongelma ei ollut niin paha, kuin miltä se kuulosti. Muinaisjäännöksiin liittyvä hallinto oli nimittäin tarkoitus hajauttaa. Asiaan liittyivät vuosittain toistuvat esitykset maaseudun keskusmuseoihin liitettävien maakunta-arkeologien virkojen perustamiseksi. Ruotsissa toteutettua järjestelmää matkivat esitykset aloitettiin jo 1930-luvulla. Pätevyysvaatimuksena maakunta-arkeologin virkaan pidettiin filosofian lisensiaatin tutkintoa (Nordman 1956:137). Ratkaisu oli 1930-luvun tilanteessa luonnollinen. 1900-luvun alun tutkimuksen kokoelmien keskitystä vaativan etsikkoajan jäätyä taakse alan peruskysymysten ratkettua, arkeologiatieteen tarpeet ja toiminta olivat muuttuneet toisenluontoisiksi.

Oli täysin ymmärrettävää, että toiminnan keskittäminen edelleen Helsinkiin aiheutti hankaluuksia. Helsinkiläiset tutkijat eivät kyenneet seuraamaan tapahtumien kehitystä maakunnissa. Käytännössä kaikki maan koulutetut tutkijavoimat työskentelivät Kansallismuseossa joten muinaistieteellisen toimikunnan oli tästä käytännöllisestä syystä edelleen vaadittava, että muinaisesineet lähetetään Helsinkiin tutkittavaksi ja varastoitavaksi. Tilanteesta muodostui alati kiihtyvää vauhtia kulkeva oravanpyörä.

Esineet oli pakko lähettää Kansallismuseoon, jossa ne vaativat lisää tilaa. Paheneva tilanahtaus häytti muutenkin tilanahtaudessa takkuilevaa hallinto- ja tutkimustyötä. Tämä taas vei resursseja koulutukselta, jota olisi pitänyt lisätä sivuaineopetuksenkin kannalta maan nopeasti kehittyvän talouselämän asettaessa paineita kiinteiden muinaisjäännösten hoitoa ja säilyttämistä kohtaan. Sekä Cleven että Nordmanin muistioista käy ilmi selkeä näkemys siitä, että tutkijoiden koulutus- tasovaatimuksesta ei saanut tinkiä. Mutta miten

maahan olisi voitu saada lisää lisensiaatteja ja tohtoreita? Ja olisiko heille löytynyt virkoja joilla elättää itsensä?

Arkeologian tutkijankoulutuksen resursseista muodostui vähitellen ratkaiseva pullonkaula. Suomessa ei kyetty perustamaan asiallisen tutkimuksen vaatimia virkoja, saati sitten kouluttamaan tutkijoita vastaamaan heille kuuluvista tutkimustehtävistä. Ja koska tutkimus ei tuottanut tuloksia, uusia resursseja oli yhä vaikeampi saada.

Kun 1956 asetetun ja Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitean kanssa simultaanisti toimineen Kansallismuseon toiminnan laajentamista pohtineen toimikunnan työ päättyi pattitilanteeseen, Muinaistieteellinen toimikunta laati uuden suunnitelmaluonnoksen joka teki esityksen virastotoiminnan siirtämiseksi ulos museosta. Rakennushallitus teki tämän jälkeen esityksen Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun ottamisesta tähän käyttöön. Samassa yhteydessä tutkittiin useita muita tarkoitukseen sopivia kiinteistöjä. Muinaistieteellisen toimikunnan ja museon toiminta hajaantui muutamassa vuodessa useaan kohteeseen pitkin kaupunkia. Nervanderinkatu 13 ja Ritarihuone otettiin käyttöön 1970-luvun alussa heti kun tarpeelliset peruskorjaukset oli saatu valmiiksi.

Helsingin yliopiston arkeologian laitos kulki Museoviraston uudistuksessa mukana huutolaisen asemassa. Laitos muutti viraston mukana osittain Nervanderinkadulle mutta projektityötilat joutuivat vaellukselle ympäri kaupunkia. Vasta vuonna 1989 muutto Meritullinkadulle päätti avoliiton. Cleven pelkäämä pahin tapahtui: 'yliopisto-opetuksen ja museon, eli museoviraston muodostama elimellinen kokonaisuus oli hajonnut.'

Mitä Yliopiston arkeologian laitos olisi tarvinnut 1960-luvulla? Helsingin yliopiston Historiallis-kielitieteellisen Osaston kokouksessa 6. toukokuuta 1966 esitettiin arkeologian ja kansatieteen opetusta varten tarvittavan museorakennuksessa kaksi luentosalia, toinen yli 100 kuulijaa, toinen noin 40 kuulijaa varten. Arkeologian laitos tarvitsi oman seminaarikirjaston, kaksi opettajanhuonetta, seminaari-

huoneen ja ylioppilaiden työskentelyhuoneen.

Tiedepolitiikan tekijöiden ja yliopiston esitysten perusteella mitään ristiriitaa ei pitänyt olla siinä, mihin suuntaan kehitystä oltiin ajamassa. Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitean mietinnön valmistumisen jälkeen vuosina 1964–1970 istui antikvaarisen hallinnon uudistamiskomitea, joka jätti ehdotuksen asetukseksi museohallituksesta. Tämän komitean työ perustui selkeästi Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitean tekemiin periaatepäätöksiin aivan samalla tavalla kuin esimerkiksi suoraan tuotantoelämään liittyvän, teknillisen alan vastaavan kokoonpanon työ (esim. valtioneuvoston talousneuvoston tutkimuspoliittinen työryhmä). Tutkimukselle piti taata riittävät resurssit hallinnon ohessa.

1972 perustetun Museoviraston aloittaessa toimintaansa kävi kuitenkin selväksi, että arkeologiatieteelle varattu tila jäi käytännössä surkeaksi (Siiriäinen 1980). Todennäköisesti arkeologiyhteisö löi päänsä jälleen valtion budjettimäntyyn. Koska 1950-luvun jälkeen jopa arkeologiiden piirissä oli käsitys tutkimuksen ja hallintotyön välisestä, jo aiemminkin epäselvästä rajasta hämärtyneet, opetusministeriö teki yksinkertaisen päätöksen ja yhdisti kaksi perustavaa laatua olevaa ongelmakokonaisuutta. Ari Siiriäinen kutsui näitä saman akselin eri päitä 1980 Kanava-lehdessä julkaistussa artikkelissaan 'tutkimukseksi' ja 'tutkinnaksi'. Museoviraston esihistoriantoimiston palkkalistoilla oli edelleen seitsemän tutkijaa, osastopäällikkö, intendenti ja viisi muuta. Siiriäisen mukaan työn kuvaan olisi sopinut paremmin 'tarkastajan' virkanimike 'tutkijan' sijaan (Siiriäinen 1980: 401). Arkeologian laitoksella toimi edelleen professori ja kaksi assistenttia.

Arkeologia jäi eräänlaiseen sivustakatsojan rooliin tieteen kentässä (Siiriäinen 1993:35). Vika ei kuitenkaan ollut pelkästään tieteen rahoituksesta päättävien ihmisten. Ei kukaan rahoita tiedettä, jolla ei ole selkeää päämäärää ja tavoitetta. Tavoitteeksi ja päämääräksi ei riitä se, että jokin asia on vanha ja lain mukaan pakko säilyttää.

1970-luvun jälkeen yliopistojen arkeolo-

gian laitokset ovat etsineet omaa profiiliaan arkeologiatieteen kentässä. Tiede on muuttanut vähitellen konkreettisesti museosta takaisin yliopistoon, joita nyt olikin jo useampia. Sekä Helsingin, Turun että Oulun yliopistojen piiristä on noussut vanhasta museokonsernista riippumattomia tutkimusprojekteja ja julkaisuja. Yliopistojen piirissä on tapahtunut nopeaa kansainvälistymistä ja arkeologiaan liittyvä luonnontieteellinen tutkimus on saanut yhteistyökumppaneita eri tutkimuslaitoksista ja korkeakouluista. Mutta oliko resursseja nyt yliopiston puolella hajoitettu liikaa? Mihin jäi teoreettinen keskustelu?

Ari Siiriäinen esitti TAG konfrensissa vuonna 1990 ajatuksen teoreettisen keskustelun vaatimasta ”kriittisestä massasta”, joka Suomesta vielä puuttui. Kymmenessä vuodessa koulutettu arkeologikunta Suomessa on jo hieman kasvanut, mutta toimiiko keskustelu yhtään sen paremmin? Yksittäisiä irtiottoja syntyy silloin tällöin, mutta kysymys on edelleen kiinni tutkijoiden sosiaalisesta taustasta, rahoituksesta ja ajasta joka voidaan käyttää tieteelliseen perustutkimukseen (Tutkijoiden taustan merkityksestä Naess 1993:45).

Entä nyt?

Vuosituhanneen vaihteeseen tultaessa tässä käsitellyt perusasiat eivät ole muuttuneet. Kysymys näyttää edelleen kulminoituvan jo sata vuotta kummitelleeseen ongelmakenttään. Miten järjestetään muinaismuistojen hallinto, arkeologiatieteen tutkimus ja alan koulutus? Muinaismuistojen säilyttäminen on kulttuurikansan velvollisuus, tätä varten tarvitaan edelleen museo ja suhteellisen ankara muinaismuistolainsäädäntö. Alan koulutusta tarvitaan sekä muinaismuistohallinnon, että arkeologiatieteen tarpeisiin. Yliopiston opettaja on tietenkin oman alansa etevä tutkija, muuten hän ei pysty toimimaan yliopistotason opettajana. Koulutus ei tule edelleenkaan toimeen ilman tutkimusta, eikä tutkimus ja koulutus ilman museota.

Museovirasto hallitsee muinaismuistolain voimalla maan kiinteitä ja irtaimia muinais-

jäännöksiä. Suurin osa Museoviraston suorittamista arkeologisista kenttätöistä on edelleen pelastuskaivauksia, joiden tarkoituksena on paniikinomaisesti ottaa talteen tuhoutumassa oleva arkeologinen materiaali. Rahoitus näihin töihin tulee pakon edessä suurten rakennushankkeiden sivusta. Perustutkimukseen aikansa käyttäviä arkeologeja on edelleenkin vain muutama (Siiriäinen 1993:31).

Nykyisin lienee selvää, että jokainen kaivaus on tieteellinen tutkimus. Asiaa ei voida enää asettaa kyseenalaiseksi. Kaivausten johtajilla onkin oltava tehtävän suorittamiseksi soveltuva tutkijan koulutus. Arkeologiatieteen kehitys edellyttää tutkijan erikoistumista kaivaustutkimuksiin ainakin jollakin tasolla. Välillä on puhuttu jopa opistotasoisien kaivausteknikon tutkinnon perustamisesta, mutta kaivauksenjohtajan pätevyysvaatimusten laskeminen olisi kaivausten merkityksen aliarviointia.

Ehdoton edellytys tehtävien tutkimusten kannalta on tieteellisten julkaisujen aikaansaaminen. Nykypäivänä on hyvin vaikea perustella tulokseen johtaneiden arkeologisten kenttätutkimusten jättämistä raporttiasteelle. Museoviraston arkeologian osasto onkin ryhtynyt toimiin ongelman poistamiseksi. Nyt pitää myös jo pohtia esimerkiksi sitä, pitäisikö virkatyönä teetetyt tutkimusraportit julkaista internetissä. Miksi KM-luetteloita, jotka ovat julkisia asiakirjoja, ei löydy internetin kautta? Ja missä on luettelo kiinteistä muinaisjäänöksistä, jonka tulisi olla kaikkien maankäytöstä vastaavien viranomaisten saatavilla mahdollisimman helposti?

Viime vuosina nopeasti kehittynyt Muinaistutkija-lehti on osoittanut olemassaolollaan sen, että tarve julkaisutoimintaan on todettu laajalti. Arkeologinen seura on keskustellut myös uuden julkaisusarjan käynnistämisestä. Kuvio on tuttu menneiltä vuosikymmeniltä muiden tiedeyhteisöjen piiristä. Suhteellisen nuori Arkeologinen seura on ottamassa vastuuta tieteellisten seurojen perinteisistä tehtävistä samalla kun muinaismuistohallinnon ja alan tieteellisen tutkimuksen ero on repeämässä todella näkyville.

Pienen tieteen kannalta tieteen traditiosidonnaisuus on huomattava ongelma. Tutki-joilla pitää olla mahdollisuus poiketa oikeaksi opituilta poluilta. Traditiosidonnaisuudesta saattaa todella olla haittaa alan edistymiselle. Hyvä esimerkki asian vaikutuksesta käytännön julkaisutoimintaan on Oiva Ketosen mainitsema esimerkki vuoden 1976 Nobelin palkinnon saajista. Kaikki yhtä lukuun ottamatta kertoivat että tieteelliset aikakauskirjat olivat hylänneet heidän merkittävimpiä töitään sen vuoksi, ettei niitä ymmärretty. Poikkeuksen tehnyt oli itse alansa aikakauskirjan päätoimittaja (Ketonen 1983; Perustelut paradigman muutokselle Kuhn 1994).

Varsinkin suppeassa, hyvin henkilösidonnaisessa tiedeyhteisössä tieteellisten paradigmojen käsittely, käytännössä tieteen elinkelpoisuuden säilyttäminen, edellyttää jatkuvaa työtä. Tämä tarkoittaa koko tieteenalan julkaisujärjestelmän toimivuudesta huolehtimista. Mikäli alan opiskelijat eivät opi kirjoittamaan omiin ainejärjestölehtiinsä, kuinka voidaan olettaa heidän kirjoittavan muutaman vuoden kuluttua alansa tieteellisiin julkaisuihin artikkeleita, jota sotivat heidän omien opettajiensa ja työnantajien mielipiteitä vastaan? Kirjoittaminen ei ole helppoa, mutta sitä voi opiskella. Asian opettaminen on yliopistojen tehtävä.

Ainejärjestölehdet ovat itse asiassa koko järjestelmän kova perusta. Nopein tapa tutkia pienen tieteenalan elinkelpoisuutta on vilkaista alan opiskelijalehteä. Oslon yliopiston opiskelijoiden Nicolay-niminen julkaisu joutui 1980-luvun lopulla valtauksen kohteeksi. Lehti menetti opiskelijalehden luonteensa ja muuttui vastavalmistuneiden opiskelijoiden pätevöitymiskanavaksi (Naess 1993: 50). Tällainen kehitys tietenkin keskeyttää pienen tieteen uudistumiskehityksen yhden sukupolven ajaksi. Yliopisto-opiskelijoiden tehtävähän on nimenomaan huolehtia yhteiskunnan jatkuvasta kehityksestä. Heidän tehtävänsä on olla tieteen todellisia vahtikoiria, joiden pitää haukkua ja rähistä havaitessaan tukkeutumiskehitystä.

Syynä edelläkuvattuun valtaustapahtumaan voi olla esimerkiksi varsinaisiin artikkelijulkaisuihin jostain syystä muodostunut

“tulppa”, joka syystä tai toisesta estää luonnollisen ajatusten kierron. Toinen mahdollinen syy on vastavalmistuneen, jo virkoihin asettumassa olevan ikäpolven pyrkimys vakiinnuttaa oma asemansa osoittamalla oppineisuutensa tällaisessa helpohkossa yhteydessä (Naess 1993: 51).

Onko sitten tarpeen että nykyisessä Museoviraston arkeologian osastossa tehdään tieteellistä perustutkimusta? Ei välttämättä, mutta tämä edellyttää jälleen pelastuskaivausten roolin määrittelemistä. Museoviraston tehtävä on ennen kaikkea hallinnollinen ja yliopistot ovat sata vuotta kestäneen keskustelun jälkeen viemässä mukanaan tieteellisen perustutkimuksen ulos museosta. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteivätkö henkilöt voisi toimia kummassakin instituutiossa. Onhan selvää, että esimerkiksi akateemiset opinnäytteet jätetään yliopistojen laitoksille eikä virastoon.

Onko yliopistojen arkeologian laitosten toiminta riittävän itsenäistä? Virasto tekee tietenkin kaikkensa tukeakseen alan tutkimuksen kehittämistä maassa. Yliopistojen arkeologian laitosten tieteellisen toiminnan rajaavat samat ongelmat, kuin muillakin pienillä tieteillä. Viidenkymmenen vuoden resurssipulaa ei keritä kiinni hetkessä. Miten kukaan tekee pitkäjänteistä tutkimusta epäsäännöllisillä, muutaman kuukauden apurahoilla, joiden taso ei riitä nuoren, ainakaan perheellisen tutkijan millään tavoin kohtuullisiin elinkustannuksiin. On suorastaan helppo siteerata neljäkymmenen vuoden takaa Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitean mietinnön käsitystä taloudellisten tekijöiden vaikutuksesta tutkimukselle:

“[akateeminen nuoriso] ...huolimatta ilmeisestä kiinnostuksestaan tieteelliseen tutkimukseen on huomattavissa määrin menettänyt kiinnostusta tutkimustyön suoritukseen tutkijan uralla...” (Mon 1960:39. s. 2).

Miten käy arkeologian?

1980-luvun lopulla oltiin kenties turhankin

optimistisia suomalaisen arkeologian tulevaisuuden suhteen (Siiriäinen 1993: 35). 1990-luvun talouslama kuitenkin tuntui ja näkyi monella eri tavalla. Konkreettista kehitystä, joka näkyy uusina laitteina ja kirjaston kasvuna olisi ehkä helpompi kuvata kuin kehityksen puuttumista tai vauhdin hiljenemistä.

Arkeologia on hyvin kallis tieteen haara (ks. Suomen tieteen tila ja taso. Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimus. Suomen Akatemian julkaisuja 8/97. s. 45). Arkeologian kehittyminen tieteenä edellyttää edelleen käytettävissä olevien laboratorioiden tason säilyttämistä siten, että tutkijoiden kysymyksenasettelua eivät ohjaa materiaaliset resurssit tai muinaismuistolain 15 §, vaan tieteellinen kysymyksenasettelu. Ratkaisut pienen tieteenalan resurssi- ja tutkimuskysymyksiin löytyvät edelleen 1950-luvulla tiede- ja tutkimuspolitiikan kehittäjien lausumista, hyvin yksinkertaisista seikoista. Yhteistyö eri tutkimuslaitosten ja tutkijoiden välillä sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla on ratkaisevan tärkeää ja rahoitukseen on saatava jatkuvuutta. Materiaalisiin resursseihin on muistettava liittää myös tieteelliset kirjastot. Jokainen humanisti tietää, että tieteellisten kirjastojen tila on tällä hetkellä Suomessa luvattoman heikko. Edes perusteoksia ei löydy Helsingin yliopiston kirjastosta.

Arkeologiatieteen kehittäminen edellyttää kaikesta huolimatta julkaisutoiminnan ylläpitämistä ja kehittämistä parhain mahdollisin keinoin kaikilla tasoilla. Sillä silloin, kun arkeologit ammattikuntana eivät enää ole perustelemassa olemassaoloaan kirjallisen tuotannon eli tieteellisten julkaisujen kautta lähitieteiden kilpailijoihinsa verrattuna, oppiaineen ja koko profession tulevaisuus muuttuu kyseenalaiseksi. Kuka on arkeologi ja mitä hän tekee? Mihin hän on pätevä? Miltä hänen työnsä näyttää ja minkälaisen lopputuloksen työn tilaaja ja rahoittaja saa palkatessaan arkeologin? Vastaukset näihin kysymyksiin jätän avoimeksi, koska niihin ei ole lyhyttä vastausta. Ammattikunnan on joka tapauksessa professionalisoitettava.

Kirjallisuus:

- Km 1954. Komiteamietintö Muinaismuistolain-säädännön uusiminen 22.IV.1950. Helsinki 1954.
- Mon 1960: 39. Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitean 1. osamietintö 31.5.1960.
- Km 1966: B 88. Kansallismuseon rakennusohjelmatoimikunnan mietintö.
- Km 1974: 126. Yritysten tutkimus- ja kehitystoiminnan edistäminen. YTK-komitean mietintö.
- Ketonen, O. 1983: Tieteen traditiosidonnaisuus. Perinteet ja tulevaisuus. Suomen tieteen ulottuvuuksia. Toim. Paavo Hohti. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1983.
- Kuhn, T. S. 1994: Tieteellisten vallankumousten rakenne. Art House, WSOY, Juva 1994. Alkuteos The University of Chicago 1962.
- Linnamo, J. 1968: Suomalaisesta tutkimuksesta. *Teknillinen Aikakauslehti* 10/ 1968.
- Nordman, C. A. 1956: Maakunta-arkeologin virkoja koskeva suunnitelma. *OSMA* 1956.
- Naess, J.-R. 1993: Archaeology outside the Establishment. *Nordic TAG. Report from the third Nordic TAG conference 1990*. Christopher Prescott & Bergljot Solberg eds.
- Salminen, T. 1992: Mitä arkeologialle on tapahtunut? *Helsingin Sanomat* 1.8.1992.
- Salminen, T. 1993: Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntyvaiheet n. 1877–1923. *Helsinki Papers in Archaeology No. 6, 1993*.
- Siiriäinen, A. 1980: Arkeologina Suomessa. *Kanava* 7/ 1980.
- Siiriäinen, A. 1993: Theoretical aspects in the Finnish Archaeology – are there any? *Nordic TAG. Report from the third Nordic TAG conference 1990*. Christopher Prescott & Bergljot Solberg eds.
- Suomen tieteen tila ja taso. Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimus. Suomen Akatemian julkaisuja 8/ 97. Edita, Helsinki.

SUOMEN KESKIAIKAISET ESILINNAT

Kari Uotila

Tutkimukseni - Keskiaikaiset esilinnat Suomessa, erityiskohteena Turun linna - keskittyy Suomen suurten keskiaikaisten kivilinnojen esilinnoihin. Aihe on jäänyt tähän saakka tutkimuksessa melko vähälle, sillä yleensä tutkimusten painopiste on ollut päälینnojen rakennushistoriassa. Osaltaan tämä johtuu siitä, että esilinnat mainitaan erittäin harvoin kirjallisissa lähteissä ja käytännössä niitä voidaan tutkia keskiajan osalta vain arkeologisin keinoin.

Mielestäni tämä esilinnaja koskeva tutkimustilanne voidaan kyllä laajentaa kattamaan myös monet muut keskiaikaiset rakennukset, sillä vain poikkeustapauksissa voidaan jonkin linnan, kirkon, kartanon tai kaupungin kivitalon rakennusvaiheet liittää historiallisiin lähteisiin. Suomessa keskiaikaisten lähteiden erittäin huono säilymisaste ja varsinkin niiden voimakas painottuminen keskiajan lopulle johtavat helposti harhaan tutkittaessa eri rakennusten historiaa. Esimerkkinä voi mainita vaikkapa Turun raatihuoneen, joka sai seistä suurtorin päässä noin 150 vuotta ennen kuin se mainitaan säilyneissä historiallisissa lähteissä ensimmäisen kerran.

Yksi tärkeä esilinnoihin liittyvä tutkimuksellinen näkökulma on myös se, että esilinnat on monissa tapauksissa rakennettu saven päälle hirsiarinoiden varaan. Näistä hirsiarinoista voidaan tehdä puulustoajoituksia ja tätä kautta saadaan varmoja luonnontieteellisiä ajoituksia arkeologisen ja historiallisen tutkimuksen pohjaksi.

Ajoitusten perusteella tiedetään, että esimerkiksi Turun linnan itäisen esilinnan raken-

nustyöt on aloitettu 1380-luvun alussa. Tämä on ensimmäinen varma ja tarkka ajoitus joka koskee koko Turun linnaa. On tietenkin selvää, että päälinna on ollut jossakin muodossa jo tuolloin olemassa, mutta sieltä ei ole käytettävissä yhtä varmoja ajoitustuloksia. Vastaava esimerkiksi on Kuusiston linnasta, jossa osa esilinnan rakenteista on perustettu hirsiarinoiden päälle ja ne voidaan ajoittaa 1430-luvulle. Tässäkin tapauksessa päälinna on ollut varmuudella jo tuolloin olemassa.

Turun esilinnan rakentaminen alkoi 1380-luvulla

Kun tarkastellaan nyt valmistuneen tutkimuksen tärkeimpiä tuloksia, voidaan todeta, että suomalaislinnojen ympäröiminen kivisillä esilینnojen muureilla on alkanut Turun linnassa 1380-luvulla ja jatkunut eri linnoissa vilkkaana aina 1440-luvulle saakka. Suomen kaikki suuret keskiaikaiset linnat - Turku, Kuusisto, Hämeen linna, Viipuri, Raasepori ja Kastelholma on ympäröity yhdellä tai useammalla esilinnalla.

Esilینnojen ulkopuolella on useissa kohteissa ollut vielä paaluvarustus, jolloin näissä linnoissa on ollut kaikkiaan kolme puolustuslinjaa (puinen paaluvarustus vedessä, esilینnojen muurit rannassa ja ylimpänä mäellä päälinnan muurit). Voidaankin perustellusti todeta, että Suomen linnat ovat olleet 1400-luvulla erittäin hyvin rakennettuja ja voi ajatella, että juuri niiden hyvä puolustusvarustus on estänyt

monien sotien ja levottomuuksien leviämisen Suomeen muuten melko rauhattomalla 1400-luvulla.

Mualla Kalmarin unionin alueella (Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa) ei Suomen linnojen kaltaista laajaa esilinnarakentamista tunnetta, vaan esikuvat ja vaikutteet ovat tulleet meille lähinnä Baltiasta ja Itämeren etelärannikolta - Saksalaisen ritarikunnan linnoista, joista varmasti tärkein esikuva on ollut Marienburgin (nykyisen Magleburgin) linna Puolassa, mutta läheisiä vastineita ovat esimerkiksi Kuussaaren, Tallinnan ja Narvan linnat Virossa.

On mielenkiintoista ajatella, että 1300-luvun loppupuolella käynnistyneen ja noin 50 vuotta kestäneen rakentamisen jälkeen maan tärkeimpien linnojen puolustus on saatu erittäin hyvään kuntoon 1400-luvun alkuvuosikymmeninä. Sen jälkeen on voitu suunnata taloudelliset voimavarat toisaalle - kuten esimerkiksi laajaan maaseudun kirkkojen rakennushankkeeseen, joka on alkanut 1400-luvun puolivälissä - kuten dosentti Markus Hiekkänen on viime vuosina osoittanut.

Laaja korjausrakentamisvaihe 1400-1500 -lukujen vaihteessa

Tämän tutkimuksen perusteella toinen esilinnarakentamisen kausi voidaan ajoittaa 1400-1500 -lukujen vaihteeseen. Tämän vaiheen rakennustöille on leimaa-antavaa se, että esilinnonjen laajuus tai koko ei enää merkittävästi kasvanut vaan rakentaminen liittyy tornien ja muuriosien korjaamiseen tai uudistamiseen. Itäisessä Suomessa - kuten Olavinlinnassa ja Viipurissa - rakentaminen on voinut liittyä lisääntyneeseen Venäjän uhkaan, mutta läntisen Suomen linnoissa rakentamisella on ollut varmasti muitakin syitä. Esilinnonjen rakentaminen on usein tutkimuksissa liitetty piirityskistön kehitykseen keskiajan lopulla, mutta suomalaislinnojen onnistunut sijoittelu - kuten niiden rakentaminen rannikon pienille saarille - on käytännössä estänyt hyökkäystykistön to-

dellisen käytön linnan rikkiampumiseksi keskiajalla.

Tälle toiselle rakennusvaiheelle tyypillisen pitkäaikaisen ja jatkuvan korjausrakentamisen syynä on saattanut olla vielä tulkinnanvarainen tutkimusidea, jonka mukaan Itämeren veden pinta olisi merkittävästi noussut 1400-1500 -lukujen vaihteessa. Tällöin hyvin lähelle rantaa (50-100 vuotta aikaisemmin) rakennetut esilinnat olisivat joutuneet nousevan meriveden vaikutuksille alttiiksi ja niiden rakenteet (kuten muurit ja tornit) olisivat joko sortuneet kokonaan tai ainakin kallistuneet käyttökelvottomiksi.

Tästä hyvänä esimerkkinä on Turun linnan itäinen esilinna, jonka muurien ja puolustuslaitteiden moitteettoman kunnon tarkisti vielä vuonna 1504 valtionhoitaja Svante Sture, mutta jo keväällä 1505 iso osa esilinnan muureista oli sortunut Aurajokeen. Tämä historiallinen tieto yhdessä rakennusarkeologisten havaintojen kanssa viittaa siihen, että kyseessä on ollut todellakin hyvin nopea ja odottamaton esilinnan sortuminen, jota on korjattu jo heti seuraavina vuosina, mutta kunnollisiin tuloksiin päästiin vasta 1500-luvun puolivälissä.

Jotakin samanlaista voi uumoilla myös esimerkiksi Kuusiston linnan osalta. Siellä eteläisen esilinnan kaksi tykkitornia ja niiden välinen muuriosuus on rakennettu täyteen tykkiaukkoja viimeistään 1400-1500 -lukujen vaihteessa, mutta sekä tornit että muurit olivat pahasti kallistuneet jo keskiajan kuluessa. Niinpä aikanaan erittäin vahva ja pohjoismaisittain hyvin moderni puolustusasema oli täysin viraaton vuonna 1523, jolloin ruotsalaisjoukot valloittivat linnan vain kolmen päivän taistelun jälkeen.

Suomen keskiaikaisille linnoille on tyypillistä ensinnäkin se, että keskiajan kuluessa ne ovat olleet pitkiä aikoja suorien sotatoimien ulkopuolella ja niiden pelkkä olemassaolo on riittänyt karkoittamaan viholliset. Toinen tyypillinen piirre on se, että sotatilanteissa linnoja on harvoin onnistuttu valloittamaan. Tähän vuosisataiseen pohjavirtaan tekee selvän poikkeuksen 1500-luvun ensimmäiset vuosikym-

menet, jolloin linnojen haltuunotto oli paljon helpompaa kuin niiden puolustaminen.

Varmasti näillä 1500-luvun alun sota-tapahtumilla on useita erilaisia historiallisia syitä, mutta mielestäni yhtenä merkittävänä

tekijänä on myös se, että kertakaikkiaan linnojen - ja varsinkin puolustuksen kannalta avainasemassa olevien esilinnojen - huono kunto on estänyt niiden tehokkaan sotilaallisen käytön.

Artikkeli pohjautuu väitöstilaisuudessa 12.12.1998 pidettyyn lectio praecursoriaan. Ks. myös kirja-esittely jäljempänä.

Puuttuuko koordinaattilevy?

Tampereen museoiden maakunnallinen yksikkö osti hiljattain puolustusvoimilta käytöstä poistettujen paikantamislevyjen varaston. Kovamuovinen paikantamislevy m/61 sopii hyvin koordinaattilevyksi. Siinä on asteikot 1:20 000 ja 1:50 000 kartoille, sapluuna muutamalle kuviolle sekä 11 cm:n viivotin. Yliopistot ja Museovirasto ovat saaneet omansa. Loppuvaraston, 30 paikantamislevyä maakunnallinen yksikkö antaa ilmaiseksi tarvitsijoille, ei kuitenkaan jälleenmyyntiin.

Tiedustelut 03/31465140 Penttilä tai 31466791 Soininen

TURKU ÅBO
SUOMEN KULTTUURIPERINTÖKESKUS

Skål! sirpaleita keskiajalta

Lasiastioita ja niiden käyttäjiä
keskiajan Pohjois-Euroopassa.

11.5.-5.9.1999

Skål!
sirpaleita keskiajalta -
näyttelyssä
yhteistyökumppanina
Hackman Iittala.

Skål! sirpaleita keskiajalta -
näyttely saa tukea Euroopan
Unionin
Rafael-ohjelmasta.

avoinna:

3.5.-5.9.99 joka päivä klo 10-19

muina aikoina ti-su klo 11-19

Arkeologis-historiallinen museo • Nykytaiteen museo

ABOA VETUS AARS NOVA

Itäinen Rantakatu 4-6, 20700 TURKU

p. (02) 250 0552 fax (02) 254 6004 www.aboavetusarsnova.fi

AJANLASKUA SUOMALAISITTAIN

Matti Huurre

Äskettäin silmäni tökkäsi Muinaistutkijassa 1/1999 s. 27 olevasta taulukosta numero-kirjainyhdistelmä 800jaa. Eihän se tosin ollut ensi kerta; aina silloin tällöin näkee - nimenomaan arkeologisissa teksteissä - numeroiden jäljessä kirjaimet "jaa." tai "eaa." ("e.a.a."). Asiayhteyden perusteella on kyllä yleensä pääteltävissä, että numerot tarkoittavat vuosilukuja, mutta kirjainten kohdalla saattaa monelta tavalliselta lukijalta mennä sormi suuhun. Niiden tulkinnaassa voisi leikitellä vaikkapa ajatuksella, että "jaa." merkitsee - kuten eduskunnan äänestyksissä sitä, että kirjoittaja hyväksyy ajoituksen; päinvastaisessa tapauksessa sopisi "eii !" kuitenkin paremmin kuin "eaa." Fiksuna miehenä olenkin päätellyt, ettei kirjainsarja osoita vuosilukujen oikeellisuutta vaan että "eaa." on ly-hennys sanoista "ennen ajanlaskun alkua" ja "jaa." = "jälkeen ajanlaskun alun". Varmuuden vuoksi olen vielä tiedustellut Kielitoimistotakin, tunnetaanko siellä tällaisia lyhennyksiä. Edellinen kyllä löytyi sikäläisestä lyhennysten luettelosta (pienet kirjaimet, vain lopussa piste), mutta jälkimmäistä ei ainakaan se henkilö, jonka kanssa keskustelin, ollut koskaan kuullutkaan.

Olen siis jo oppinut näiden lyhennysten salaisuuden. Kuitenkaan en ole niihin tottunut, vaan jatkuvasti lukeminen pakkaa töksähtämään niihin hetkeksi. Joskus mielessä saattaa jopa vilahtaa ajatus, että ne ovat vaillinaisia: eihän niistä selviä, mitä ajanlaskua kirjoittaja tarkoittaa: kristillistä, muhamettilaista, juutalaista vai ehkä jotakin muuta. Tämä on tietysti pelkkää kirpunnylkemistä, koska jokainen sentään ymmärtää, että kysymys on nimenomaan

kristillisestä ajanlaskusta. Mutta mihin niitä sitten tarvitaan? Miksi eivät kelpaa vakiintuneet ja yksiselitteiset ilmaisut eKr. ja jKr, jotka ilman muuta ovat kaikille tuttuja? (Tosin suomenkielisen tekstin eKr. saattaa joskus hämmentää skandinaaveja, mutta luulisin, ettei "eaa." ole heille sen selvempi.)

Ryhdyin sitten miettimään, milloin nämä "eaa." ja "jaa" ovat suomeen ilmestyneet? Ilman sen syvällisempiä tutkimuksia sanoisin, etteivät ainakaan vielä 1950-luvulla; tuskinpa ne niin vaivaisivat, jos niitä olisi tullut vastaan jo opiskeluaikoinani. Niinpä olenkin - lähinnä MUTU-metodia* käyttäen - päätenyt tulokseen, että kaiketi ne ovat meillä suomalais-neuvostoliittolaisen arkeologisen yhteistyön perua. Neuvostoliitossa, missä ei tainnut olla korrektaa muistuttaa julkisesti Kristuksesta edes ajanlaskun yhteydessä, vuosilukuihin liitettiin tarvittaessa ilmaisut "ennen meidän aikaamme" ja "meidän aikaamme". Niiden alkukieliset lyhennykset jäivät tässä koneen kirjaimiston vajavaisuuden takia merkitsemättä; virossa niitä joka tapauksessa vastaavat "e.m.a." ja "m.a." Oletan siis "eaa"n ja "jaa"n tarttuneen joihinkin suomalaisiin lukijoihin venäläisistä ja virolaisista teksteistä, joita suomennettaessa ne enempää ajattelematta on jätetty suoriksi käännöslainoiksi. (En sentään usko, että kysymyksessä olisi jonkinlainen poliittinen tai ääriateistinen apinointi.) Onneksi niiden käyttö on jäänyt sentään varsin vähälle; ainakin minun mielestäni ne ovat täysin turhia.

Mutta onkohan nyt syntymässä uusi muoti? Koska suomalaiset arkeologit kirjoittavat yhä enemmän englanniksi, ovat he tottuneet sen

ilmaisuihin "BC" ja "AD" niin hyvin, että näitä näkyy jo aivan suomenkielisissäkin teksteissä. Toivottavasti ne eivät kuitenkaan pääse yleistymään. Rajansa kansainvälistymiselläkin: jokaisessa kielessä noudatettakoon sen omaa vakiintunutta käytäntöä. BC ja AD kuuluvat englantiin ja suomeksi ne ovat eKr. ja jKr.! (Latinasta lähtenyt AD sopii tietysti käytettäväksi vanhahtavana ja juhlallisena tyylikeinona joissakin yhteyksissä.)

Aivan toinen asia on "BP", joka on tullut arkeologiaan vasta radiohiiliajoitusten mukana. Se on alusta lähtien vakiintunut myös suomeen eikä sitä siksi voi rinnastaa "BC":hen ja "AD"-hen. Tavallisille lukijoille tarkoitetuissa jutuissa sen merkitys tietysti on selitettävä, jollei reilusti kirjoita "vuotta sitten".

Lopuksi voi vielä todeta, että nykyisin vallitsee meillä melkoinen kalibroimattomien ja kalibroitujen vuosien kirjavuus, josta jokainen suurelle yleisölle kirjoittaja yrittää

selvitä omalla tavallaan. Tarvittaisiinko esimerkiksi Arkeologisen seuralta suositus, että siirryttäisiin jo yleisesti käyttämään kalibroituja vuosilukuja? Silti kai olisi syytä populaareiksi tarkoitetuissa jutuissa niiden rinnalla toistaiseksi myös vanhat ajoitukset. Ja joka tapauksessa kestää varmasti vuosikymmeniä, ennenkuin uusi tieto vakiintuu yleiseen tietoisuuteen; yhä vielä saattaa ei-arkeologien kirjoituksissa vilahtaa Suomensjärven kulttuurille aikoinaan opittuna ajoituksena 5000-3000 eKr. jne.

---

* Vanha hyvä MUTU-metodi on kaikille tuttu. Ukkomiehet tietävät kuitenkin sitä parempia metodeja: sen voittaa aina VATU-metodi (= vaimostani tuntuu) ja ehdottoman varma asia on, jos se perustellaan VATI-metodilla (= vaimoni tietää).

MITÄ SUSIKOPINHARJULLA TAPAHTUI ?

Timo Miettinen

Loppuvuodesta 1997 työnsi sorafirman pusku-traktori puuston ja pintamaat pois Pyhtään Susikopinharjun esikeraamiselta asuin-kuopannealueelta, joka oli tietääkseni ainoa laatuaan eteläisessä Suomessa. Se ei työntänyt samalla tieltään muinaismuistolakia, sillä ko. asuinpaikan määräaikainen rauhoitus oli rauennut jo viisi vuotta aikaisemmin. Museovirastolla oli tuolloin ollut velvoite viiden vuoden ajan tehdä tällä tuhoon tuomitulla asuinpaikalla pelastuskaivauksia, mutta mitään ei ollut tapahtunut. Jollei sama harrastaja-arkeologi, joka oli asuinpaikka-alueen löytänytkin 1980-luvun puolivälissä, olisi huomannut sattumalta keväällä 1998 rauhoitetuksi uskomansa asuinpaikka-alueen turmeltumista, olisi se todennäköisesti tuhoutunut kaikessa hiljaisuudessa lopullisesti. Alkukesällä 1998 Museovirasto teki paikalla kovassa kiireessä kolmen viikon pelastuskaivauksen, jossa ehdittiin tutkia neljää kahdeksasta asuinuopanteesta. Kuopanteen pohjat erottuivat tuolloin enää harmaina valkoma-alueina tasoitetulla rinteellä; kahta kuopannetta ei enää löytynyt. Koko laajan ja rikkaan asuinpaikan tyydyttävään tutkimiseen olisi tarvittu vähintään kokonaisen kesäkauden pituinen suurkaivaus.

Susikopinharjun surkea kohtalo paljastaa ainakin repeämiä, jollei suoranaisia aukkoja muinaisjäännösten suojeluverkostossa ja tutkimuskapasiteetissa. Kyseessä näyttää olevan erityisesti maamme yleisintä muinaisjäännöstyyppiä koskeva ongelma. Kun kivikautisia asuinpaikkoja on niin paljon ja niihin kohdistuu alituinen paine maa-ainesten ottotarpeen vuoksi, uhkaa juuri niitä Murphyn lain mukainen potentiaalinen suojeluburokratian pettäminen.

Susikopinharjun suojelutilanne oli alunperinkin tyyppillisen epäkiitollinen; se löytyi vasta 1985, kolme vuotta sen jälkeen kun Pyhtään kunta oli myöntänyt ko. alueelle maa-ainesten ottoluvan. Näin ollen sen kohtalo siirtyi Kymen lääninhallitukselle, joka määräsi sille 1987 viiden vuoden kategorisen suoja-ajan, jotta maanomistajalle ei koituisi kohtuutonta taloudellista haittaa. Museovirastolla oli kuukauden valitusaika KHO:lle läänin päätöksestä, mutta jostain syystä se ei käyttänyt sitä vaikka näin olisi voitu turvata ainakin asuin-kuopannealueen pysyvä säilyminen. Paikalla oli tehty edellisenä kesänä koekaivaus, jonka tarkoituksena oli määritellä tarkemmin asuinpaikka-alueen rajat suojelutoimenpiteitä varten. Koekaivauskertomukseen ei liitetty mitään kartta-aineistoa, johon olisi merkitty kertomuksessa mainitut ”noin 6 matalaa painannetta, jotka suuresti muistuttavat asunnon pohjia”. Asia jäi Museoviraston osalta siihen.

Voidaan tietenkin sanoa, ettei tuolloin, 80-luvun loppupuolella, oltu nykyiseen tapaan tietoisia ”asuinuoppien” arvosta ja merkityksestä. Ainakaan sitä ei tiedetty, ettei vastaavallaisia asuinuopanteita tunneta miltään muulta esikeraamiselta asuinpaikalta eteläisestä Suomesta. Museovirastolta, joka on maamme johdava viranomaismuinaisjäännösten suojelun ja tutkimuksen kohdalla, olisi kuitenkin ollut syytä edellyttää asian vaatimaa tietämystä suojelu- ja tutkimuspäätösten pohjaksi. Mitä merkittävämpi ja uhanalaisempi muinaisjäännös on, sitä intensiivisemmin tulee toki sen suojeluprosessia valvoa ja hoitaa; tarkoituksenmukaisen käytännön luominen tässä suhteessa on Museoviraston tärkeimpiä tehtäviä.

Kuva 1:Kymenlaakson maakuntamuseo vetämässä 1994 koejaa Susikopinharjun suurimman asuinuoopanteen (nro 2) poikki. Koeajan keskeltä tuli vastaan kova, laikukas ruostekonsentraatio. Lännessä. KyMM/T.Miettinen.

Susikopinharjun poikkeuksellinen arvo Suomensjärven kulttuurin dokumenttina olisi tullut nähdä jo asuinpaikan laajuudestakin. Harjun lakialueella, niissä kohdin, jotka olivat vielä säästyneet soranotolta, oli nähtävissä yli kilometrin matkalla monin paikoin kvartsi- ja luujäämistöä, aina sen laelta, 37-35 m:n korkeudelta reunoille saakka. Harju, varhaisesta Litorinamerestä kohoava hylkeenpyytäjien leirisaari, oli siis ollut jatkuvassa käytössä jo Suomensjärven kulttuurin alkupuolelta lähtien; ei siis ihme, että sen eteläpäässä oli laaja kuopannealue asumista ja suojautumista varten. Ne sijaitsevat 27 ja 30 m:n välisellä tasolla edustaen siis ko. kulttuurin loppuvaihetta. Niinpä niiden yhteydestä löytyi mm. pii-iskoksia.

Susikopinharjun asuinpaikan löytyessä oli enää sen eteläpää jäljellä. Kymenlaakson seutukaavaliitto oli yrittänyt 1970-80 lukujen vaihteessa saada tämän Kymenlaakson rannikon ehkä komeimman, silloin vielä miltei

ehjän harjun suojelun piiriin. Harjun silloinen maanomistaja oli kuulemma kuitenkin saanut ajoissa vihiä tästä salakavalasta sosialisointiyrityksestä ja elimoinoinut sen ”maan tavan mukaisesti” kaatamalla puuston ja runnomalla kauhaajalla harjua uuteen uskoon ennen kuin liiton ja ympäristöministeriön edeltäjän, todennäköisesti sisäasiainministeriön ympäristönsuojeluosaston virkaherrat olivat ehtineet paikalle. Tämän jälkeen alue olikin helppo myydä sorafirmalle ja TVH:lle.

Honkia humisevan suurharjun, maamme laajimpiin kuuluvan esikeraamisen asuinpaikka-alueen ja monumentaalisen asuinuoopannekeskittymän säilyminen olisi merkinnyt ainakin Kymenlaaksossa ainutlaatuisen luonnon- ja muinaismaisemakokonaisuuden, tutkimus-, opetus- ja nähtävyyden syntymistä. Se olisi ollut ennen kaikkea arvo sinänsä. Muinaisjäännösten suojelun täytyy perustua pääsääntöisesti siihen, että ne itseisarvoja, *sui generis*, korvaamattomia dokumentteja ajalli-

Kuva 2: Pääjt-Hämeen arkeologit jatkamassa kuopanne 2:n reunojen tutkimista Kymenlaakson maakuntamuseon johdolla Museoviraston pelastuskaivauksen jälkeen. Taustalla näkyvät vaaleat kohdat ovat puskutraktorin jäljiltä säilyneitä painanteen pohjia. Kaakosta. KyMM/T.Miettinen.

sesti yksisuuntaisesta, joka vaiheessaan ainutlaatuisesta kulttuurievoluutiosta; niiden tutkimuksellinen hyödyllisyys on painoarvoltaan vasta toisella sijalla. Harjun eteläisimmän kärkeäistaleen jääminen soranoton ulkopuolelle neljine asuinuopanteineen - jotka ovat vaatimattomampia kuin tuhoutuneet - on laiha lohdutus. (Senkin säilyminen oli onnenkaappaa - Museovirasto ”unohti” lähettää rauhoitusilmoituksen tuon alueen maanomistajalle.)

Susikopinharjun rauhoituksen päättyessä 1992 keskustelivat Pyhtään kunnan ja lääninhallituksen edustajat tilanteesta, joka ei heidän mielestään antanut aihetta enempään. Museovirastoon ja maakuntamuseoon he eivät ottaneet yhteyttä; eihän heillä ollut siihen mitään lain määräämää velvoitettakaan. Maakuntamuseo oli myös, hyväuskoisuuttaan, surkean passiivinen. Olin itse kaiken aikaa siinä hurskaassa, sinisilmäisessä luulossa, että koekäivauksin kartoitettu harjun eteläpää on Museoviraston hyvässä hoidossa odottamassa jotain

suurta, peräti Akatemian rahoittamaa valtakunnallista Suomensjärvi-projektia. Vedin sentään, omatunto kolkuttaen, 1994 harjun pohjoisosassa olevan varhaiskampakeraamisen idoli-asuinpaikan kaivauksen yhteydessä koeojan suurimman kuopanteen poikki. Koeoja ohitti kuopanteen pohjalla olevan tulisijan kymmenen sentin päästä ja painanteen keskeltä tuli vastaan vain kova ja laikukas valuman luoma ruostehiekkakonsentraatio (muuta ei siellä käsitkseni mukaan ole ollutkaan). Kulttuurikerroksen epätavallinen paksuus ja paikottainen rikkaus hylkeenluineen ei käynyt ilmi - älkää koskaan luottako vain yhteen koeojaan! Lääninhallituksen päätöksessä 1987 oli tiedoksi saajien listalla myös maakuntamuseo. Sain tuon paperin käsiini kuitenkin vasta keväällä 1998 - oliko Susikopinharjulla kaiken aikaa väijyneen hra Murphyn käsivarsi todellakin näin pitkä? Maakuntamuseolla olisi ollut melko hyvät valmiudet saada rahoitusta kaivauksille ja tehdä ne ainakin tietyiltä osin, etu-

päässä harrastaja-arkeologien voimin - jos vain olisimme tienneet!

Entä tämän tarinan opetus? Epäilen vahvasti, että se on monilta osin ajankohtainen vielä tänäkin päivänä. Museoviraston kritiikki sisältyy jo implisiittisesti tähän tekstiin. Sen lisäksi on kysyttävä painokkaasti: kuinka monta laajaa ja edustavaa kivikautista asuinpaikka-aluetta on pysyvästi rauhoitettuna ja suojeltuna tässä maassa, jossa kaivinkoneiden louskutus kaikuu kaikkialla. Maakuntamuseoiden täytyy saada enemmän valtaa ja vastuuta niin mitättömältä kuin arkeologinen tutkimus kunnallisten päättäjänsä silmissä näyttääkin. Lääninhallituksilla, nykyisillä ympäristökeskuksilla, on liian suuri valta päättää muinaisjäännösten kohtalosta - valtaa voidaan delegoida vain sinne, missä on asiantuntemusta. Tarvitaan siis lainmuutosta. Ympäristökeskukset on veloitettava ottamaan hyvissä ajoin yhteyttä Museovirastoon määräaikaisten suojelupäätösten alkaessa umpeutua ja neuvottelemaan uudelleen uhkavasta tilanteesta. Ympäristökeskus voisi, ainakin yleisen kansalaisvastuun nimissä, pirauttaa samalla myös maakuntamuseon kaltaiselle laitokselle ja keskustella siitä, kumpi on tärkeämpää, soranotto vai kansallisperintömme vanhimman osan suojelu ja tutkimus. Puhelin on keksitty jo 123 vuotta sitten, puhumattakaan fakseista ja sähköpostista; asenteet ovat ratkaisevia.

Muinaisjäännösten valvontaa, suojelun seurantaa, pitäisi tehostaa nykyisestään monin tavoin; mahdollisimman laaja-alainen tieto- ja toimintaympäristö on tässä avainasemassa.

Maakuntamuseon ja Museoviraston välinen yhteistyösopimus, jonka solmimisen edellytyksenä on maakunnallisen arkeologin virka (Kymenlaaksossa tällaista ei ole), velvoittanee museon valvomaan ainakin tärkeimpiä muinaisjäännöksiä. Jatkuvasti kasvavasta innokkaiden ja osaavien harrastaja-arkeologien verkostosta olisi paljonkin apua muinaisjäännösten suojelussa ja hoidossa; kuinka oleellinen se voi olla, nähtiin juuri Susikopinharjulla. Muinaisjäännökset ovat yhteistä kansallisomaisuuttamme - niiden suojelu ei ole mikään virkahenkilöitten yksinoikeus, se kuuluu kaikille kansalaisille! Se kuuluu myös kunnille, jotka mieltävät muinaisjäännökset edelleenkin helposti, nykyisen lain perusteella, abstraktiksi ”valtion omaisuudeksi”, maankäytön rasiitteeksi, vaikka ne pitäisi mieltää ennemminkin ”kunnan imagoa vahvistaviksi vetovoimatekijöiksi”.

Maanomistajiin tulisi pitää tällaisissa tapauksissa enemmän yhteyttä. Heissä, etenkin kollektiiveissa, on nykyisin huomattavaakin suojeluvalmiutta ja valistuneisuutta. Susikopinharjun eteläpään omistava sorayhtiö saa ainoana tämän tapauksen osapuolena puhtaat paperit; se ei ole tehnyt mitään rikettä. On aivan mahdollista, että yhtiö, joka pyysi asuinpaikan löytymisen jälkeen Museovirastoa määrittelemään suoja-alueen rajat, olisi suostunut vapaaehtoisesti rauhoittamaan harjun kaakoisreunan asuinuopanteineen, jos siihen olisi otettu ajoissa yhteyttä. Vähäisen taloudellisen menetyksen hinnalla yhtiö olisi saanut näkyvän sulan hattuunsa kulttuurimesenaattina.

Arkeologia Suomessa - Arkeologi i Finland

ARKEOLOGIA SUOMESSA -
ARKEOLOGI I FINLAND

*Arkeologia Suomessa - julkaisuun on kerätty vuosittain Suomessa 1995-1996
sa tehtyjen arkeologisten tutkimusten tulokset vuodesta 1985
eteenpäin. Arkeologia Suomessa on hakuteos, josta löydät tie-
dot uusimmista kenttätoista maassamme. Teossarja on tarkoi-
tettu arkeologian tutkimuksen ja muinaisjäännösten suojelun pa-
rissa työskenteleville sekä kaikille, jotka ovat kiinnostuneita
maamme eri alueiden esihistoriasta. Sarjan tarkoituksena on li-
sätä tietoa muinaisjäännösten suojelun merkityksestä maamme
esihistorian tutkimukselle ja kulttuurimaiseman säilyttämiselle.*

ARKEOLOGIA SUOMESSA -
ARKEOLOGI I FINLAND

1993-1994

*Tilaa nyt koko sarja alennetulla hinnalla
Kuusi kirjaa yhteensä vain 340 mk!*

Myös kaikki yksittäiset osat saatavilla

Tiedustelut: Museovirasto

Julkaisujen myynti

PL 913

00101 HELSINKI

sähköposti: pirjo.utti@nba.fi, puh. (09) 40501/julkaisut

KAUPUNKIARKEOLOGISISTA PELASTUSKAIVAUKSISTA

Aki Pihlman

Georg Haggren ja Mika Lavento ovat kirjoittaneet viimeksi Muinaistutkijassa Turun Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaupunkiarkeologisista kaivauksista. On hyvä, että historiallisen ajan arkeologian tutkimuksista käydään keskustelua. Keskustelun pohjaksi on paikallaan pieni katsaus kaupunkiarkeologisten pelastuskaivausten tutkimushistoriasta.

Katsaus menneisyyteen, kaupunkiarkeologiset pelastuskaivaukset Turussa

Seitsemänkymmentä- ja vielä kahdeksankymmentäluvullakin oli tyypillistä esittää varsinkin julkisissa tilaisuuksissa, että Turussa oli tehty kaupunkiarkeologisia kaivauksia sadan vuoden ajan. Näin asianlaita ei ole ollut. Ennen 1970-lukua kaupunkiarkeologinen kenttätutkimus muodostui erilaisten maansiirtotöiden yhteydessä tehdyistä havainnoista. Varsinaisista kaivauksista, vaikka niitä sellaisiksi kutsuttiinkin, ei ollut kysymys. Näiden kenttätöiden tuloksena kertyi havainnoita kiinteistä rakenteista, erilaisten kaivantojen seinämistä tehtyjä maaleikkauspiirustuksia sekä esinelöytöjä, joiden löytösuhteet olivat monesti varsin vajavaisesti dokumentoituja. Joissakin tapauksissa dokumenttiaineistoa kertyi enemmän, joissakin tapauksissa vähemmän. Joka tapauksessa Turussa tallennettu aineisto oli huomattavasti suurempi ja monipuolisempi kuin muista Suomen kaupungeista yhteensä.

1970-luvulla alettiin Turussa kiinnittää entistä huomattavasti enemmän huomiota erilaisten maansiirtotöiden seurantaan. Varsinkin 1970-luvun puolivälistä lähtien Turun

kaupungin historiallinen museo seurasi maansiirtotöitä varsin systemaattisesti ja kiinnitti niiden dokumentoinnin laatuun yhä enemmän huomiota. Kaivantojen maaleikkauksia piirrettiin ahkerasti, kiinteitä rakenteita kartoitettiin, esinelöytöjen määrä kasvoi. Pääsääntöisesti varsinaisista kaivauksista ei ollut kysymys. Turussa poikkeuksen teki m.m. pieni museon tekemä kaivaus Mätäjärven rannalla vuonna 1975. Tällä vuosikymmenellä ei rakennuttaja tietääkseni usein osallistunut kaupunkiarkeologisten tutkimusten kustannuksiin. Joitakin tällaisia tapauksia kuitenkin oli kuten Museoviraston tutkimukset n.s. Teletontilla. Nämä tutkimukset suoritettiin ennen rakennustöiden alkamista ja niissä kartoitettiin 1800-luvun ja 1700-luvun kiinteitä rakenteita ja otettiin myös talteen esineitä. Vanhemmat kerrostumat 1300-luvulta 1600-luvulle poistettiin koneellisesti ilman tutkimusta. Myöhemmin rakennustöiden aikana museon edustajat ottivat talteen esineitä jäljellä olevista keskiaikaisista kerroksista.

Positiivista kehitystä 1970-luvulla oli siis se, että erilaisia maansiirtotöitä seurattiin aiempaa selkeästi systemaattisemmin ja näiden maansiirtotöiden yhteydessä saatiin enemmän dokumenttiaineistoa kuin aikaisemmin ja myös se, että etenkin 1970-luvun puolivälistä alkaen kenttätutkimuksista tehtiin Turussa useimmiten tutkimusraportit. Muualla Suomessa kaupunkiarkeologinen tilanne oli heikompi. Poikkeuksena olivat Ulvilan kaivaukset, mutta ne eivät olleetkaan pelastuskaivauksia eivätkä siten kuulu tämän jutun piiriin. 1970-luvulla osa maamme arkeologeista oli edelleen sitä mieltä, että arkeologia koski vain esihistoriaa ja sellaisten historiallisten kohteiden, jotka eivät olleet monumentaali-

rakennusten (kirkot, linnat) jäännöksiä, parissa puuhastelu oli joskin ei suoranaisesti vastoin arkeologista etiikkaa niin joka tapauksessa sangen epäilyttävää. Yleensä historiallisen ajan arkeologista tutkimusta sekä tutkimuksen rahoitusta leimasi vahva painottuminen monumentaalirakennusten rakennushistorialliseen/rakennusarkeologiseen tutkimukseen. Ja tätä työtä suorittivat rakennustutkijat omista näkökannoistaan lähtien.

Kahdeksankymmentäluku

Kaupunkiarkeologiassa tapahtui muutos 1980-luvulla. Turussa alettiin suorittaa systemaattisesti todellisia kaupunkiarkeologisia kaivauksia eri uudisrakennusten kohdalla tai korjausrakentamisen yhteydessä. Nämä kaivaukset eivät aina kattaneet koko rakennettavan uudisrakennuksen alaa, vaan vain osaa siitä. Ensimmäinen 1980-luvun kaupunkiarkeologinen kaivaus, joka oli jatkoa vuoden 1975 kaivaukselle, oli Turun maakuntamuseon tekemä Mätäjärven kaivaus vuonna 1982. Tämä oli myös ensimmäinen kaupunkiarkeologinen kaivaus, jossa oli laajaa yhteistyötä luonnontieteilijöiden kanssa. Muutos 1980-luvulla aikaisempaan oli myös se, että rakennuttaja maksoi kaivausten tutkimuskustannukset suurin piirtein tai merkittävässä määrin. Varsinkin konservoiminnon osalta rahoituksessa oli 1980-luvulla hankaluuksia. Turun maakuntamuseo konservoi omien tutkimustensa aineistoja omalla kustannuksellaan. Pinta-alaltaan suurimmat 1980-luvun kaivauksista olivat Museoviraston suorittamat Julinin tontin kaivaukset, joiden jälkityöt ovat vielä keskeneräiset, m.m. löydöistä suurin osa on luetteloimatta ja konservoimatta. Viemäri- yms kaivantojen kohdalla ei vielä kukaan puhuta kaivauksista, vaan edelleen maansiirtotöiden seurannasta. Kahdeksankymmentäluku merkitsi joka tapauksessa selkeää muutosta: nyt suoritettiin todellisia joskin pinta-alaltaan yleensä pieniä kaupunkiarkeologisia kaivauksia, joissa pyrittiin stratigrafiasidonnaiseen dokumentointiin ja kaivetun maa-aineksen huolelliseen läpikäyntiin.

Yhdeksänkymmentäluku

1990-luvulla ennen Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivauksia olivat eniten esillä Rettigin tontin tutkimukset eri vuosina (aluksi Turun maakuntamuseo sitten Museovirasto/ Aboa Vetus museo). Tutkimukset saivat paljon positiivista julkisuutta. Tontille rakennettujen uudisrakennusten kattamaa aluetta ei ole kokonaisuudessaan tutkittu pohjasaveen asti. Osa kerroksista on edelleen olemassa, huomattavia osia kulttuurikerrostumista poistettiin koneellisesti. Tutkimusten jälkitöistä on käsittäkseni osia vielä tekemättä.

1970-luvun lopulta alkaen maamme kaupunkiarkeologisen tutkimuksen tilaa tuotiin eri yhteyksissä esille eri henkilöiden, m.m. allekirjoittaneen toimesta.

Vuonna 1998 Turun maakuntamuseo suoritti Åbo Akademin päärakennuksen tontille rakennettavan uudisrakennuksen kohdalla arkeologiset kenttätutkimukset, jotka ovat innoittaneet kannanottoihin julkisuudessa. Kysessä oli pohja-alaltaan noin 1300 neliömetrin kokoinen uudisrakennus, jonka alle jääneestä osasta noin 300 neliömetrin osalta kulttuurikerrokset olivat tuhoutuneet pohjasaveen asti. Pintamaan poiston jälkeen varsinaiset kaivaukset kestivät seitsemän kuukautta. Niihin osallistui seitsemän arkeologia sekä kaivajia, jotka olivat pääasiassa työllistettyjä ja osaksi harjoittelijoita. Kaivajia oli yhteensä noin 200 miestyökuukautta.

Dokumentoinniltaan hyvin sujuneiden kaivausten loppuvaiheessa syntyi valitettavasti tilanne, jota kukaan ei olisi halunnut. Tilanteen keskeiset ongelmat koskivat aikataulua, kustannuksia ja arkeologisen dokumentoinnin tarkkuutta. Museo ja rakennuttaja joutuivat tekemään kompromissin. Kompromissin avulla museon oli vaikeassa tilanteessa mahdollista pelastaa alimman kerrostuman sisältämästä informaatiosta suurin osa. Marraskuussa osassa kaivausaluetta poistettiin jäljellä oleva alin kulttuurikerrostuma koneellisesti, maa vietiin varastoalueelle myöhemmin seulottavaksi ja kiinteät rakenteet dokumentoitiin kaivokoneen odottaessa niin hyvin kuin tilanteessa oli

mahdollista. Kaivausalueen toisella puoliskolla kaivaukset jatkuivat sääolosuhteista johtuen lämmitettävissä teltoissa.

Kaivaukset jatkuivat todella hankalissa sääoloissa loppujen lopuksi joulukuun puoliväliin saakka. Kaivausten loputtua koko alue oli kaivettu pohjasaveen asti, se osa alinta kulttuurikerrostumaa, jota ei oltu seulottu kaivausalueella, oli sijoitettu varastoalueille seulontaa odottamaan pienemmät yksiköt säkkeihin ja tynnyreihin pakattuna ja osa kuorma-auton lavalla kuljetettuina kasoina. Rakenteet oli dokumentoitu, mutta koneellisen poiston yhteydessä dokumentoitujen kiinteiden rakenteiden dokumentointitaso ei ollut kiireestä johtuen yhtä laadukasta kuin niissä kohdin, joissa poisto ei tapahtunut koneellisesti. Siltä osin kuin koneellista poistoa tapahtui jouduttiin maa-aines ottamaan talteen suurempina yksikköinä, kuin mitä olisi tapahtunut normaalilla tavalla yksikköinä kaivettaessa.

Kaivausten jälkityöt käynnistyivät vuoden 1999 alussa. Konservointi oli alkanut jo kenttätöväiheen aikana ja jatkuu edelleen. Varastoituna olevien maiden seulonta alkaa tänä keväänä.

En tiedä, oliko Georgin ja Mikän tarkoituksena antaa jutussaan sellainen vaikutelma, että Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivaus olisi ollut negatiivisessa mielessä poikkeuksellinen maamme kaupunkiarkeologisten pelastuskaivausten joukossa. Pääinvastoin on poikkeuksellista, että näin suuressa kaupunkiarkeologisessa kohteessa 1) koko uudisrakennuksen kattama ala kaivettiin kokonaan pohjaan 2) koko kaivettu kulttuurikerrostuma käytiin läpi 3) dokumentoitiin pääosin korkeatasoisesti 4) otettiin talteen myöhemmin seulottavaksi se maa-aines, jota ei seulottu kaivausalueella. Tämä asettaa kaivauksen oikeisiin raameihinsa, mutta tietysti museo olisi halunnut, että olisi löytynyt ratkaisu, jonka avulla olisi ollut mahdollista dokumentoida kaivaus kokonaan yhtä laadukkaasti kuin se pääasiassa tehtiin.

Georg ja Mika tuovat esille kysymyksen, voitaisiinko suurissa ja tärkeissä arkeologisissa kohteissa käyttää julkisia varoja. Kyseeseen

tulisi valtion osallistuminen tällaisten hankkeiden kustannuksiin, ei niinkään EU-rahastai kansalaiskeräykset. Museovirasto asettaa myöntämässään kaivausluvissa ehdoksi, että tutkimus on suunniteltava ja toteutettava siten, ettei niistä aiheudu sellaista haittaa tai vahinkoa, jonka perusteella maanomistaja voi muinaismuistolain 10 pykälän 3. momentin perusteella hakea korvausta valtion varoista. Saattaisi olla paikallaan harkita sellaista käytäntöä, joka mahdollistaisi valtion varojen käytön valtakunnallisesti merkittävien kaivausten kriisitilanteissa.

Turun keskiaikaisten kulttuurikerrosten paksaus vaihtelee eri puolilla keskiaikaista kaupunkia. Kulttuurikerrostuman *kokonaispaksaus*, siis sen kertymä nykypäivään mennessä, ylittää joskus jopa neljä metriä. Muissakin kaupungeissa kuin Turussa on keskiaikaisia ja uuden ajan alkupuolen kulttuurikerroksia. Porvoon, Rauman ja Naantalin osalta katsauksen niissä tehdyistä kaupunkiarkeologisista kenttätutkimuksista löytää Keskiajan kaupungit -julkaisusarjasta. Nuo julkaisut on tehty jo 1980-luvulla. Suomessa on myös keskiajan jälkeen perustettuja kaupunkiarkeologisesti kiinnostavia kaupunkeja, joissa oletettavasti harjoitetaan rakennustoimintaa. Olisikin hyvä keskustelun jatkumiselle, jos Georg ja Mika kirjoittaisivat analyysin näiden kaupunkien 1990-luvun kaupunkiarkeologisesta tilanteesta ja pelastuskaivauksista seuraavaan Muinaistutkijaan. Museoviraston rakennushistorian osasto lähetti vuoden 1997 alussa museoille kyselyn, joka koski m.m. kaupunkiarkeologisia kaivauksia. Ehkä tämän aineiston pohjalta voisi luoda kuvaa tilanteesta.

Olen lämpimästi samaa mieltä Mikän ja Georgin kanssa siitä, että maamme historiallisen ajan arkeologian tutkimuksesta ja harjoitettavasta tutkimuspolitiikasta tulee keskustella. 1980-luvun puolella nuo keskustelut eivät ottaneet oikein tulta laajemmin arkeologikunnan piirissä eivätkä ne tainneet johtaa mihinkään kovin konkreettiseen. Ehkäpä 1990-luvun lopulla aika on toinen, tai sitten ensi vuosituhanella.

KAUPUNKIARKEOLOGISEN TUTKIMUKSEN EDISTYSASKELIA

Georg Haggrén, Mika Lavento, Marianna Niukkanen

Puhuttaessa Suomen keskiaikaisista kaupungeista ja niiden arkeologisesta merkityksestä Turku nousee vääjäämättä keskeiseen asemaan. Turun historiallinen keskusta on Suomen arvokkain kaupunkiarkeologinen muinaisjäänös. Niin sen keskiaikaiset kuin myös 1500-1700-lukujen kerrokset ovat rikkaampia ja paksumpia kuin missään muussa maamme kaupungissa. Siksi Turku on tiennäyttäjä muille - hyvässä ja pahassa.

Nyt käytettävissämme ollut aika ei riittänyt antamaan seikkaperäistä vastausta Aki Pihlmanin esittämään Suomen kaupunkiarkeologian tilaa koskevaan kysymykseen, joten palaamme asiaan syksyn Muinaistutkijassa. Kiitämme Akiä keskustelun jatkamisesta ja otamme seuraavassa lyhyesti esille muutamia keskeisiä näkökohtia.

Akin katsaus kaupunkiarkeologian vaiheisiin osoittaa, kuinka kehitys Turussa on seurannut alan muualla Euroopassa tapahtunutta edistymistä. Brittein saarilla heräsi 1960-1970-lukujen vaihteessa huoli siitä, että keskiaikaisten kaupunkien kulttuurikerrokset häviävät nopeasti kiivaan rakentamisen vuoksi. Samaa ongelmaan havahduttiin Saksassa 1980-luvun alussa. 1990-luvulla on alettu korostaa myös 1500- ja 1600-luvun kohteiden arvoa.

Ruotsissa käynnistettiin 1976 suuri Medeltidsstaden-projekti, jossa inventoitiin maan keskiaikaiset kaupungit. Nykyään Ruotsissa tutkitaan tunnollisesti tuhoutumassa olevat vanhat kaupunkitontit. Norjassa sysäyksen kaupunkiarkeologiseen tutkimukseen antoi laaja tulipalo Bergenin Tyskebryggenillä 1955. Kuuden kuukauden mittaisiksi kaavailut kaivaukset venyivät Bergenissä yli 13 vuoden pituisiksi. Norjalaisten kulttuuritahtoa

osoittaa se, että he ovat talletaneet lukuisia keskiaikaisia puurakennusten pohjia. Esimerkiksi Trondheimista 1990-luvulla löytyneestä 1500-luvun alun rahapajasta oli jäljellä vain alimman hirsikerran jäänteitä. Silti se on konservoitu *in situ* ja on nyt kaikkien nähtävillä.

Voimme tässä vaiheessa alustavasti valottaa Suomen keskiaikaa nuorempien kaupunkien arkeologista tutkimustilannetta. Tämänhetkinen näkemys on, että muinaismuistolaki koskee kaupungeissa 1700-luvun alkupuolta vanhempia kulttuurikerroksia. Niitä on Suomessa löydettävissä 21:sta kaupungista, joista viisi on keskiaikaisia, viisi perustettu Vaasa-ajalla ja yksitoista suurvalta-ajalla. Vaasaikaisissa kaupungeissa Helsingissä, Tammissaarella, Porissa, Oulussa ja Vanhassa Vaasassa on tehty muutamia tutkimuksia jo 1980-luvulla, tai jopa aiemmin, mutta arkeologisia valvontoja ja kaivauksia on alettu edellyttää yhä enemmän 1990-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Suurvalta-aikaisten kaupunkien muinaismuistovalvontaan on herätty vasta aivan viime vuosina. Pääongelmana on ollut se, etteivät rakennushankkeet ole tulleet ajoissa museoviranomaisten tietoon. Myös selkeä toimintamalli on puuttunut.

Kaupunkiarkeologiseen toimintaan on luvassa lähiaikoina parannusta. Museoviraston rakennushistorian osastolla on laadittu alustava selvitys kaikkien yllä mainittujen kaupunkien tutkimustilanteesta sekä rajattu kustakin kaupungista arkeologisesti mielenkiintoinen alue vanhan karttamateriaalin perusteella. Käytettävissä olevin resurssein tehdään jatkossa kaupungeittain tontti tontilta etenevää maastoinventointia. Samalla luodaan kaavoittamisen, rakennuttamisen ja tutkimuksen me-

nettelytavat. Kaupunkien kannalta arkeologisen tutkimuksen lisääntymisellä on suuriakin taloudellisia ja rakenteellisia vaikutuksia. Jotta päästäisiin kaikkia osapuolia tyydyttävään käytäntöön on neuvoteltava kaupunkien teknisten virastojen, ympäristökeskusten, Ympäristöministeriön ja rakennuttajien kanssa. Ennakkotapaukseksi on tänä talvena noussut Tornio, jossa vanhan keskustan alueella on alkamassa lyhyellä varoitusajalla useita suuria rakennushankkeita.

Kaupunkiarkeologia kuten koko historiallisen ajan arkeologia on viimeisten 20 vuoden aikana edennyt niin nopeasti, etteivät vuosikymmenen takaiset normit saatikka 1970-luvun suomalainen tutkimuskäytäntö historiallisen ajan kohteissa ole enää puolustettavissa. Kehittyneet kaivausmenetelmät ja luonnontieteellisten menetelmien lisääntyminen käyttöön Suomessa kuin muualla ovat osoittaneet, että historiallisen ajan kaivauksilla voidaan saada menneisyydestämme arvaamattoman paljon sellaista informaatiota, jota ei rajallisista kirjallisista lähteistä voida saada.

Kaupunkikaivaukset resurssoidaan nykyään selvästi paremmin kuin 1970- ja -80-luvuilla, jolloin huomattava määrä kenttätoista tehtiin virkatyönä ja jälkityöt jäivät sen vuoksi usein kesken. Kustannusten nousu herättää luonnollisesti maksajien vastustusta, ja meneillään onkin eräänlainen ylimenokausi, jolloin kohtuullisuus hakee omaansa. Valtion budjettivarojen ja muun julkisen rahoituksen saaminen kaupunkiarkeologisiin tutkimuksiin on noussut esille useaan otteeseen, ja ehkäpä se toteutuu jonain päivänä jossain muodossa. Joka tapauksessa kaupunkiarkeologisen toiminnan lisääntyminen tulee työllistämään arkeologeja lähitulevaisuudessa nykyistä paljon enemmän.

Turkulaiset arkeologit ovat parhaita asiantuntijoita keskiaikaisen Turun tutkimuksia koskeissa kysymyksissä. Kun Suomen keski-

ajan arkeologian seura ja Suomen arkeologinen seura päättivät esittää avoimen vetoomuksen Åbo Akademin säätiön hallitukselle tätä ei tehty siitä syystä, että Åbo Akademin tontin kaivaukset olisi koetettu saada huonoon valoon. Vetoomuksen tarkoituksena oli kiinnittää säätiön hallituksen huomio siihen, miten tärkeää muinaisjäännöstä he ajattelemattaan ja kiireisen aikataulunsa vuoksi olivat tuhoamassa.

Åbo Akademin tontin kaivaukset eivät suinkaan päätyneet katastrofiin vaan paljon hyvää saatiin aikaan. Eräisiin aikaisempiin hankkeisiin verrattuna edistystä on tapahtunut. Kuitenkaan emme edelleenkään halua hyväksyä tilannetta, jossa rakennuttajan intressit ajavat muinaismuistolain ohi ja jossa arkeologit joutuvat tekemään mielestämme kohtuuttomia myönnytyksiä toisen osapuolen ehdoilla. Jos vastaava uhkaa toistua jossain muualla, on syytä jälleen ottaa kantaa, ehkä vielä näkyvämmiin kuin tähän saakka. Laajasta julkisuudesta on usein apua toivottuihin tuloksiin pääsemiseksi.

Haluamme kiinnittää huomiota myös siihen, että keskiajan arkeologia on myös muiden kuin nimenomaan siihen vihkiytyneiden arkeologien asia. Vain esihistoriaan keskittyneidenkin on syytä nähdä, että maassa on muitakin kipeästi tutkimusta kaipaavia muinaisjäännöksiä kuin ne, jotka ovat syntyneet ennen historiallista aikaa. Vaikka lain pitäisi olla kaikille sama, muinaismuistolaista on historiallisen ajan kohteiden osalla usein tingitty. Arkeologian asiantuntijoina esihistoriaan keskittyneiden kollegoiden on kannettava vastuunsa kaikista muinaisjäännöksistä. Odotamme suurempaa aktiivisuutta heidän taholtaan silloin, kun keskiajan ja historiallisen ajan kohteet ovat vaarassa. Raja-aitojen hälventäminen arkeologien ja historiallisen ajan arkeologien - ja arkeologian - väliltä on toivottavaa. Edistäkäämme siis yhdessä tätä päämäärää.

SOIKEIDEN TULUSKIVIEN TULKINNASTA

Unto Salo

Tuluskivien arkeologiasta

Muinaistutkijan numerossa 1/1999 Hanna-Maria Pellinen julkaisi pro gradu -tutkimukseensa perustuvan artikkelin soikeista tuluskivistä. Artikkelin arkeologinen osuus on tunnistuksen arvoinen, sen tuloksena syntyy aikaisempaa täsmällisempi ja jäsennellympi kuva Suomen soikeista tuluskivistä: niiden tutkimushistoriasta, materiaalista ja typologiasta, niiden käyttökelpoisuudesta tuleniskentään, samoin niiden löytömiljöistä. Kirjoittaja tämentää myös Suomen ulkopuolelta löydettyjen soikeiden tuluskivien levintä- ja ajoitustietoja.

Myyttisten tulkintojen kiistanalaisuudesta

Tähän asti asiat ovat artikkelissa kohdallaan. Kyseenalaisia ovat sen sijaan ne päätelmät tai hypoteesit, joihin Hanna-Maria Pellinen päätyy tuluskivien uskomuksellisissa tulkinnoissa; ne ovatkin tämän kirjoituksen varsinaisena pontimena. Hän ei tosin yhdy siihen amerikkalaisen D. Shepherdin lennokkaaseen käsitykseen, että soikeat tuluskivet olisi tulkittava kalasymboleiksi!! Väite onkin, niin ymmärrän, suomalaisen mytologiaan ja kansanperinteesen pintapuolisesti perehtyneen yhdysvaltalaisen tutkijan päähänpisto. Hänen käsitykseen on löytömaterialiaa tuntevan arkeologin joksikin mahdotonta yhtyä, niin selviä vulvasymboleja soikeat tuluskivet ovat ja sellaisina niitä on aina pidettykin.¹ Se on myös Hanna-Maria Pellisen käsitys.

Hän ei kuitenkaan hyväksy sitä selitystä, jonka olen tuluskivien muodolle antanut (Salo 1990; 1997). Olen näet yhdistänyt soikeat tuluskivet suomalaisiin tulensyntymyytteihin, tarkemmin sanoen *hieros gamos* -myyttiin, jossa alkutuli, salamanisku, tulkitaan ukkosjumalan ja hänen naisensa sukupuoliaktiksi. Olen päätenyt tähän käsitykseen siksi, että myytti selittää soikeiden tuluskivien vulvanmuodon oivallisesti, jos lisäksi otaksutaan, että tulta soikeista tuluskivistä iskettäessä *hieros gamos* -myytti toistettiin riittävästi; tällöin teräskärjellä, vaikkapa kansanrunojen "puukolla nykänenällä", tuluskivestä isketty kipinä vastasi myytin salamaa. Lisään, että *hieros gamos* -myytti on sitä paitsi soikeiden tuluskivien vulvasymboliikan ainoa tähänastinen selitys, sillä mitään selitystä ei Hanna-Maria Pellinen anna, vaikka ilmoittaakin käyttävänsä tarkastelussaan kriittistä postprosessualismia ja kognitiivista antropologiaa.

Hieros gamos -myyttiin perustuvaa soikeiden tuluskivien tulkintaa Hanna-Maria Pellinen pitää kiistanalaisena, koska soikeille tuluskiville on esitetty toisenlainenkin tulkinta; tässä hän viittaa niihin käsityksiin, joita hänen opettajansa, professori Veikko Anttonen on esittänyt. Mutta hän ei näytä oivaltaneen, että kiistanalaisuus on tieteessä yleinen ilmiö; ei Einsteinin suhteellisuusteoriaakaan nielty karkistelematta! Tieteen prosessiin kuuluu, että jokainen tutkimustulos joutuu arvioinnin kohteeksi ja että arvioinnissa kyseinen teoria tai tulkinta koetetaan usein korvata toisella selityksellä tai teorialla; tätä on kiistanalaisuus.

Jonkin teorian tai tulkinnan kiistanalaisuus ei siis sinänsä osoita, että jokin teoria tai selitys

olisi virheellinen. Hanna-Maria Pellinen ei voi kiistanalaisuuden pelkällä toteamisella kyseenalaistaa tulkintojani, vaikka näyttää niin ajattelevan, sillä kyseenalaistaminen vaatii tieteellistä relevanttia argumentointia. Relevanttia arviointi on vasta silloin, kun siinä punnitaan huolellisesti tulkinnan ja vastatulkinnan asiaperusteet eli lähdepohja sekä niiden loogisuus, yksinkertaisuus ja kattavuus; perustellun hyväksynnän tai hylkäyksen tulee rakentua tällaisen erittelyn varaan. Näin ei Hanna-Maria Pellinen tee, vaan sivuuttaa minun esittämäni perustelut niitä edes mainitsematta, erittelemisestä puhumatta. Ei hän eritele professori Anttosenkaan argumentteja, vaan tyytyy lähinnä toistamaan tämän mielipiteet. Viimeksi mainitulle menettelylle voi kyllä löytää ymmärrettävän selityksen, kun kyseessä on hänen arvostamansa opettaja ja tutkija, mutta tämä ei tee asiaa tieteellisessä mielessä yhtään hyväksyttävämmäksi.

Tällaisesta metodista johtuu, että Muinaistutkijan lukijat saavat Hanna-Maria Pellisen artikkelista yksipuolisen käsityksen minun tulkinnoistani, jos saavat käsitystä ollenkaan. Sen vuoksi koetan seuraavassa perustella *hieros gamos* -myytin ja soikeiden tuluskivien yhteenkuuluvuutta, sellaisena kuin sen ymmärrän ja olen myös esittänyt (Salo 1997:154-167).

Rauniko Ukon nainen?

Lähtökohtana ovat Mikael Agricolan Davidin Psalmtarin alkupuheen kuuluisat säkeet "*Quin Rauni Ukon Naini härsky / ialosti Ukoi Pohiasti pärsky. Se sis annoi Ilman ja Wdhen tulon.*" Nykykielelle tulkittuina säkeet kuuluvat "Kun Rauni Ukon Nainen härskyi, jalosti (suuresti, voimakkaasti) Ukko (taivaan) Pohjasta pärskyi. Se siis antoi rajuilman (ukon ilman, jumalan ilman) ja uuden tulon (vuoden tulon)".

Tutkimuksessa näitä arvoituksellisia säkeitä on koetettu tulkita eri tavoin. Erityisesti tutkijoita on askarruttanut Rauni. Ensi katsannolta asia tuntuu selvältä, ja sen mukaan **Raunia** pidettiin vuosisatoja Ukon naisen nimenä,

vaikka ihmeteltiin, miksi tästä naisjumaludesta ei muussa myyttisessä perinteessä ollut mitään luotettavia tietoja. Sitten Martti Haaviolla välähti: Agricola ei käyttänyt tavuviivaa! Niinpä sanat **Rauni Ukon** voitiin lukea myös **Rauni-Ukon** ja **Rauni** tulkita Ukon epiteetiksi! Tämä oivallus kantaa mielestäni kauas, sillä sen nojalla voi selittää luontevasti joukon Ukkoon liittyviä ristiriitaisesti selitettyjä tai selittämättömiä piirteitä.

Haavio joutui tosin harhaan yhdistäessään **Raunin** gootin kielen **frau** jaan 'herra', sillä se on äännehistorian kannalta mahdotonta. Mutta Haavion oivallus teki E. N. Setälän jo paljon aikaisemmin esittämän etymologian luontevaksi. Setälän mukaan **Rauni** johtui muinaisruotsin tai kantaskandinaavin sanasta **raun** 'pihlaja', kuten nykyruotsin **rönn**. Selitys oli äännelaillisesti moitteeton, mutta kun Setälä piti **Raunia** Ukon naisen nimenä, jouduttiin Uno Harvan tavoin kysymään: miten pihlaja olisi voinut olla Ukon nainen? Vapaalle myyttiselle mielikuvitukselle tämä ei ehkä ollut ongelma, mutta reaalista perustelua ei tulkinnalle voitu esittää. Kun näet **Rauni** Setälän mukaan on muinaisruotsista lainattu sana, skandinaavisesta mytologiasta olisi pitänyt ilmetä, että pihlajaa pidettiin Torin puolisona. Tällaista uskomusta siitä ei kuitenkaan löydetty.

Ukko ja pihlaja

Mutta muutoin pihlaja kyllä liittyi skandinaavisissa myyteissä Toriin, kuten jo Setälä totesi: kahlatessaan kerran maailmanvirrassa Tor oli hukkuu, sillä virta alkoi äkkiä tulvia, koska jättiläisnainen virtsasi siihen. Tor pelastui kuitenkin tarrautumalla virran rannalla kasvaneeseen pihlajaan. Sen vuoksi sanottiin, että "pihlaja on Torin pelastus". Tätä kaikkea ajatellen esitin, että Agricolan säkeiden eräs arvoitus ratkeaa, jos yhdistetään Haavion ja Setälän selitykset: silloinhan Rauni-Ukko voidaan ymmärtää Pihlaja-Ukoksi.

Tähän selitykseen näyttäisi sopivan myös Viron ruotsalaisilta tunnettu sateenkaarta tar-

koittava ilmaisu "övervärdens raunträ" ja sen virolainen käännös "yläilman pihlaja". Sillä kun sade kuului Ukon hallitsemiin ilmiöihin, sateenkaarellakin näyttäisi olevan yhteys ukkosenjumuuteen. Edellä mainittuihin ilmaisuihin, joihin jo Setälä kiinnitti huomiota, sisältyy ehkä peitettynä se ajatus, että sateenkaari pelasti maailman vedenpaisumukselta kuten pihlaja Torin. Muistettakoon, että Vanhassa Testamentissa Jahve asetti taivaalle sateenkaaren sen lupauksensa merkiksi, ettei hän enää hukuta maailmaa vedenpaisumukseen. Vaikka Vanhan Testamentin uskomusmaailma onkin kulttuurisesti ja maantieteellisesti kaukana suomalaisien ja skandinaavien muinaisista myyteistä, lienee syytä muistaa, että Jahvekin oli taivaan- ja ukkosenjumala. On siis ajateltavissa, että samantapaisia myyttisiä käsityksiä liittyi myös indoeurooppalaisten ukkosenjumuuteen.

Miten lieneekin, omien muinaisrunojemme tunnetut säkeet osoittavat, että muinais-suomalaiset pitivät pihlajaa pyhänä puuna ja varottivat sen ja varsinkin marjojen pyhydestä; varotus kohdistettiin erityisesti nuorikoille. Tälle seikalle ei aikaisempi tutkimus löytänyt luontevaa selitystä, mutta selitys löytyy ymmärtääkseni siitä, että pihlaja oli pyhä, sekä vaarallinen että suojeleva, juuri ukkosenjumalan puuna. Suoraan tai peiteltymin pihlajan pyhyys ja salamaniskuilta suojaava vaikutus ilmenee Itä-Baltian, Tanskan, Norjan, saamelaisten ja englantilaisten uskomuksista, kuten Setälän ja Harvan tutkimuksista ilmenee. Mutta niihinkään ei näytä sisältyvän tietoa siitä, että pihlaja olisi ymmärretty ukkosenjumalan puolisoiksi. *Hieros gamos* -myytti ei tällaista edellytäkään, kuten myöhemmin tulee puheeksi.

***Hieros gamos* -myytti kansanperinteessä**

Tässä yhteydessä on mainittava, että Martti Haavio totesi arvoituksellisen verbin **härskyä** esiintyvän vielä eräissä murteissa, mm. kiihkeän eläimen ääntelyä merkitsevänä, ja samaa se Haavion mukaan merkitsi Ukon nai-

sestakin käytettynä. Ukko vastasi naisensa härskyntään pärskymällä, kuten Agricola kuvaa. Kun Agricolan käyttämä verbi tarkoittaa veden lentämistä aaltojen lyödessä tai vesipisaroiden äänestä lentämistä aivastettaessa, Agricola on aivan ilmeisesti käyttänyt sitä kuvatakseen salamaniskua seuraavaa ukkosenjylinää ja rankkasadetta. Haavion tulkinta salamaniskusta, jyrinästä ja rankkasateesta ukkosenjumalan ja hänen naisensa pyhinä hänä perustuu täten kyseisten verbien todennettuun eikä siis otaksuttuun merkitykseen. Lisään, että kun Ukko pärskyi "Pohjasti", hän pärskyi taivaan pohjasta, taivaan navalta, jossa hän kansanrunojen todistuksen mukaan asui; taivaan navalta eli pohjasta säteili myös Pohjantähti.

Agricola ei ole hieros gamos -myytin ainoa lähde. Myytti tunnetaan Pohjanmaan ruotsalaisten metsäpalonsanoista, joissa syytetään lähteestä noussutta "kultarintaista" neitiä - "med sina gyllene pattar" - siitä, että hän paljasrintaisena houkutteli ukkosenjumalan iskemään ja aiheutti siten metsäpalon. Myytti tunnetaan myös suomalaisista kansanrunoista, esimerkiksi:

Nousi neitonen norosta,
punapaula painimesta,
neiti musta, pää keritty,
tyttö vilkunan näköinen,
pyöritti pyöreä tulista,
väänti ilman väkkärojä;
polvin pyöri vi porossa,

-----
kypenissä kynnäsvarsin.
Tuossa tuskaksi tulevi,
paineli pakolliseksi,
juoksi polvesta vetehen,
vyölapusta lainehesen -
Siinä tulta tummenteli, -
teki tulen tehottomaksi,
panun miehuettomaksi.

Tilanpuutteen vuoksi kommentoin runoa vain lyhyesti. Vaikkei säkeissä mainita Ukkoa, voimme muista muinaisrunoista päätellä, että hänestä oli kysymys. Runo kohdistaaakin huomionsa Ukon naiseen. Hän oli norosta nouseva

neiti, ilmeisesti lähteen tai veden jumaluus, vilkunan eli ilveilijän näköinen. Viimeksi mainittu piirre viittaa hänen kyseenalaiseen luonteeseensa; hänen tukkansa olikin keritty, leikkattu lyhyeksi, ilmeisesti rangaistukseksi hänen kunniaattomuudestaan. Tätä ilmaisee myös hänen pukeutumisensa: runo kuvaa hänet lähes alastomaksi, sillä hänellä oli vain punainen tukkanauha ja vaatteena vyölappu. Alastomuudellaan hän ilmeisesti houkutteli Ukon iskemään - tätä ei runo kerro, mutta päätelmä voidaan tehdä ruotsalaisten metsäpalonsanojen nojalla. Itse salama mainitaan kuitenkin, ei suoraan, vaan kiertoilmaisuna: sitä nimitetään **tuliseksi pyöräksi ja ilman väkkäräksi**.² Ensin mainittu ei oikeastaan selitystä kaipaa, mutta jälkimmäinen kyllä. Lönnrotin sanakirjan mukaan voidaan päätellä, että **ilman väkkärä** merkitsi jotakin nopeasti pyörivää ja paikoillaan pysymätöntä, joka kuului ilmaan eli ukonilmaan; kuvaukset sopivat salamaan erinomaisesti. Runo kuvaa myös, miten salamasta seurasi ankara tuska. Sen vuoksi noron neidin oli juostava veteen, omaan elementtiinsä, jossa hän tummenteli tulen tehottomaksi, miehuettomaksi. Viimeksi mainittu sana viittaa salaman "miesvoimaan", jonka kesyttämiseen Ukon naisella oli siis keinonsa.

Olisi kiintoisaa tietää, löytyykö Ruotsin myyttisestä perinteestä mitään vastaavuuksia; Pohjanmaan ruotsalaisten metsäpalonsanat antavat joka tapauksessa aiheen kysymyksen esittämiseen. Erään vastaavuuden olen tavannut: Loke leikkasi Torin puolison Sivin tukan maattuaan hänen kanssaan, varmaankin rangaistukseksi. Kääpiöt takoivat kuitenkin Siville kullasta pitkän tukan, ja hänen päässään se alkoi kasvaa: kunniaton muuttui kunnialliseksi. Yleisemmin voidaan todeta, että noron neiti vastaa indoeurooppalaisten kansojen lähteen tai vedenjumaluuksia, sillä nekin olivat naisia. Tunnetuimpia näistä olivat kreikkalaisten nymfit, mutta tietoja on mm. roomalaisilta ja kelteiltä. Maallisille naisille Ukon salamoiva lempi oli kuitenkin kohtalokas, minkä vuoksi kansanrunomme varottavat vaimoa imettämättä lastaan avoimen seinäaukon eli räppänän

alla; kyseessä on varotus rintojen paljastamisesta. Monet muut kansanuskomukset osoittavat, että *hieros gamos* -myytti tunnettiin Suomessa yleisesti, kuten tutkimuksessani esitin. Tällaisen todistusaineiston Hanna-Maria Pellinen jättää artikkelissaan mainitsematta. Menetely on tutkimuseettisesti arveluttavaa. Osoittaakseen tulkintani vääräksi hänen olisi pitänyt selittää toisin kaikki se todistusaineisto, josta olen edellä esittänyt yksinkertaistetun version.

Tulusraudat ja *hieros gamos* -myytti

Lisään vielä yhden näkökohdan. Kun soikeiden tuluskivien vaateliasta muotoa ei voitu johtaa pelkästä tuleniskentäteknikasta, katsoin sen johtuvan *hieros gamos* -myytistä. Tämän selittämiseksi rationaalisella tavalla esitin, että kun vulvanmutoisesta tuluskivestä iskettiin teräksellä kipinä, toistettiin maallisessa tulenteossa riittinä taivaallisen tulen synty *hieros gamos* -myytin mukaisesti; tuluskivestä singahtava kipinä vastasi Ukon salamaa. Näin tulkittuna soikeat tuluskivet tulivat muotoina ymmärrettäviksi ja ajoittivat toisaalta *hieros gamos* -myytin suunnilleen vuosiin 100-700.

Kun tuleniskennässä siirryttiin merovinkijajalla käyttämään tulusrautoja, piitä ja taulaa ja luovuttiin siis soikeista tuluskivistä, *hieros gamos* -myytistä ja siihen perustuvasta riitistä ei silti luovuttu: vulvanmuoto siirrettiin soikeisiin tulusrautoihin. Kun nämä ovat vähemmän "viitteellisiä" - käyttäkseni tutkimukseni ilmaisua - tulkintaa voidaan tietysti epäillä. Mielestäni epäily on kuitenkin perusteetonta. Sillä eivät soikeat tulusraudatkaan, joiden keskelle on sitä paitsi joskus kuvattu salamasyönteikin, selity pelkästään tuleniskennän funktionaalisista vaatimuksista; kipinä voitiin näet iskeä muunkinlaisella tulusraudalla, kuten ns. lyyraraudat osoittavat. Pidän tästä syystä ilmeisenä, että soikeiden tulusrautojen muoto viittaa sekin *hieros gamos* -myyttiin. Selitys on luonnollinen, koska myytti eli 1500-luvulle, niin että Agricola saattoi sen kirjata. Muinaisrunoissa se eli viime vuosisadalle asti.

Jousitusrautojen todistus

Eräs analogia vahvistaa lisäksi, että kyseessä oli nimenomaan myytin rituaalinen toisto tuleniskennässä. Jorma Leppäaho osoitti, että sekä merovinkiajalla käyttöön tulleet jousenmuotoiset tulusraudat, jousiraudat, että niistä kehittyneet lyyraraudat selittyvät nekin eräästä tulensyntymyytistä, nimittäin siitä, jossa ukosenjumala *am p u u* alkutulen ”kolmella kokon sulalla”, toisin sanoen jousella ja nuolella. Nuoli oli sulitettu kolmella kotkan sulalla kuten eräs Kansallismuseon kokoelmiin sisältyvä tunguusuoli. Kun jousenmuoto ei sopinut tuleniskentään kovinkaan hyvin, muodolle ei voitane antaa muuta järkevää selitystä kuin se, että jousitusraudalla tulta iskettäessä toistettiin riittävä alkutulen ampumismyytti. Mutta jos jousitusrautoihin liittyi tulensyntymyytti, miksi se ei olisi liittynyt soikeisiin tuluskiviin? Niilläkin iskettiin tulta, niilläkin on tulensyntymyytin mukainen muotonsa, *hieros gamos* -myytin selittävä. Miksi myyttiä ei siis olisi toteutettu riittävästi, kun tulta iskettiin soikeista tuluskivistä?

Soikeiden tuluskivien perustarkoitus

Hanna-Maria Pellinen esittää, että soikeiden ”tuluskivien symbolista ja rituaalista merkitystä ei pidä rajoittaa yhteen ainoaan myyttiperinteeseen”. Onkin todennäköistä, että niitä on käytetty useaan tarkoitukseen, mm. uhreiksi ja votiiveiksi, samoin lääkintään ja maagisiin tarkoituksiin. Mutta silti ei pidä unohtaa, että ne valmistettiin nimenomaan tuleniskentään, *hieros gamos* -myytin riittitoistoon; muut tarkoitukset ovat tästä johdettavissa ja sekundaarisia.

Tieteellisestä todistamisesta

Siirrän keskustelun yleisemmälle tasolle, tieteellisyyden joihinkin tässä aktuaalistuneihin peruskysymyksiin.

Kun liikutaan arkeologisten lähteiden myyttisissä tai uskomuksellisissa tulkinnoissa, liikutaan alueella, jossa on sijaa mielikuvitukselle. Mutta tästä ei suinkaan seuraa, että kaikki mahdollisuudet, joita voidaan selityksinä ajatella, olisivat tieteellisesti yhdenvertaisia; niiden todennäköisyys on arvioitava. Arvioitaessa on käytettävä tieteellisyyden kriteerejä. Tulosten täytyy perustua relevantteihin lähteisiin, niiden metodiseen työstämiseen ja tulosten loogiseen yhdistämiseen, niin että tulkinta on ajatuksellisesti mahdollisimman yksinkertainen ja samalla mahdollisimman kattava; tulkinnan on toisin sanoen täytettävä ajatuksellisen ekonomian vaatimukset ja selitettävä mahdollisimman vähin oletuksin mahdollisimman paljon, mahdollisimman suuri lähdejoukko.

Näissä suhteissa Hanna-Maria Pellisen tulkinnot eivät täytä tieteellisen ajattelun vaatimuksia. Huomautan nimenomaan, etteivät pelkät mahdollisuudet, joiden mukaan asia voi olla niin tai näin, kelpaa perusteiksi. Aleksis Kiven mukaan: ”Niin sinkoilee täällä miehen aatos, ja kenpä heittää verkkoja sen tielle?” Tieteellisessä tutkimuksessa tarvitaan kuitenkin tieteellisen ajattelun verkkoja, joilla erilaisista tulkinnoista valitaan se tai ne, jotka voidaan parhaiten perustella.

Mutta hyväksi perusteiksi tai analogioiksi eivät kelpaa ilmiöt, joita maailman joistakin kolkista tunnetaan. Niitä voidaan tietysti paremman puutteessa käyttää, mutta todistelu vaikuttaa paljon uskottavammalta, jos se perustuu relevantimpiin lähteisiin. Relevantteja ovat yleisesti katsoen omasta tai lähialueiden kulttuurista saatavat lähteet, edellyttäen tietysti, että niillä on kiinteä yhteys tulkittavaan asiaan. Kukin kulttuuri on näet sosiaalinen järjestelmä, jonka osat ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa ja myös ymmärrettävissä tämän riippuvuussuhteen kautta. Tässä tapauksessa se merkitsee, että soikeat tuluskivet on selitettävä mieluiten sellaisilla oman kulttuuriperinteen uskumuksilla, joilla on ymmärrettävä yhteys tuleniskentään. Niin olen koettanut omissa selityksissäni tehdä. Tällaisista syistä minun on

vaikea uskoa, että soikeiden tuluskivien uskonnolliset tulkinnat voidaan perustella vulvankuvilla, joita on keski- tai länsieurooppalaisten kirkkojen seinissä tai pronssikauden kalliopirroksissa. Ne ovat aivan erilaisista kulttuureista ja konteksteista. Miten niiden avulla voidaan vastata kysymykseen, miksi tuluskivet on muokattu vulvasymboleiksi?

Menneisyyttä tutkitaan, koska ihmisyyteivät pitävät menneisyyttään tärkeänä, sen tunteista arvokkaana. Menneisyyden tutkimisen ideaalisena tavoitteena on kulttuurien ja kulttuurin syvempi ja kirkkaampi ymmärtäminen. Se merkitsee, että meidän arkeologien on koetettava omalta osaltamme luoda aikaisempaa selkeämpi ja rikkaampi, aikaisempaa loogisempi ja jäsennellympi kuva menneisyydestä. Sen vuoksi meidän on arvioitava kriittisesti olemassa olevaa menneisyyden kuvaa ja sen osana muiden tutkijoiden tuloksia. Mutta yhtä kriittisesti meidän on punnittava omia väitteitämme, sillä kenelläkään ei ole myötäsyttyistä valtakirjaa oikeassa olemiseen; valtakirjan voi kussakin kysymyksessä saada vain perustelemalla. Muussa tapauksessa kriitikko lankeaa siihen, mistä Johan Wolfgang Goethe varottaa:

X etsi ei totuutta itseään,
vain intää muita vastaan,
hän paremmin kaikki on tietävinään,
eri mieltä on ainoastaan.

¹ "Ah, miten luonnollinen", virkahti Alfred Hackman kerran Aarne Äyräpälle luetteloidessaan soikeaa tuluskiveä, kun Äyräpää astui hänen huoneeseensa; Äyräpää kertoi muisteluksen tämän kirjoittajalle.

² Lönnrotin sanakirjan mukaan **väkkärä** tarkoittaa 'kevyesti liikkuvaa esinettä, lasten tuulimyllyä (barnväderqvarn), köydenpunojan kehää (joka liikkui siis keveästi), niskapalmikkoa' (joka siis heilahteli pään ja vartalon liikkeiden mukaan). **Väkkäräpuu** on 'auran etummainen, aisoja eli ojia toisiinsa yhdistävä puu'. Verbiä **väkkäröitä** käytetään Lönnrotin mukaan kuvaamaan 'jatkuvassa liikkeessä olemista' ("ej hållas på ett ställe") ja 'lentämistä ja töytäilyä sinne tänne' ("flyga, flänga"). Sää "väänti ilman väkkäröitä" voidaan siten tulkita salamaa, "ilman eli ukonilman väkkärää" tarkoittavaksi.

Kirjallisuus

- Leppäaho, J. 1949: Iski tulta... *Kalevalaseuran Vuosikirja* 29.
- Salo, U. 1990: Agricola's Ukko in the Light of Archaeology. Teoksessa Tore Ahlbäck (toim.): *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names*. Åbo.
- Salo, U. 1997: Ukko ukkosen jumala. Teoksessa Kyösti Julku (toim.): *Itämerensuomi - eurooppalainen maa*. Jyväskylä.

SYMBOLIIKAN MONITAHUISUUS

Hanna-Maria Pellinen

Kirjoituksessaan "Soikeiden tuluskivien tulkinnasta" professori emeritus Unto Salo asettaa kyseenalaiseksi tieteellisen etiikkani sekä kyyni tieteellisten tulkintojen tekemiseen ja metodien hallintaan. Nähdäkseni hänen mielipiteensä perustuvat suurimmaksi osaksi artikkelini "Soikeiden tuluskivien konteksti" uskontoarkeologisen osuuden virheelliseen tulkintaan. Koska väärinkäsityksen mahdollisuus näyttää olevan olemassa, katson parhaaksi selkeyttää ajatuksiani joiltakin osin samalla kun vastaan Unto Salon esittämään kritiikkiin.

1. Mikäli olisin kritisoinut Unto Salon hypoteesin sisältöä tai rakennetta, olisin luonnollisesti myös esitellyt aiheen yksityiskohtaisemmin. Professori emeritus Salon hypoteesi on kuitenkin perustellusti ja loogisesti rakennettu, enkä nähnyt syytä tai katsonut edes omaavani pätevyyttä puuttua siihen. Arvioin *hieros gamos* -tulkintaa ainoastaan määrittelemällä sen hypoteesiksi, en teoriaksi*. Pidän olennaisena tuoda esille myös Mikael Agricolan Ukko-jumalaa koskevista säkeistä esitetyn vaihtoehdoisen tulkinnan, koska Salon hypoteesissa säkeet muodostavat keskeisen todisteen *hieros gamos* -myytin liittymisestä Ukko-jumalaan. En suinkaan asettanut arvioisia professoreita Salo ja Anttonen paremmuusjärjestykseen aiheen käsittelyn tai tulkintojen suhteen. Mainitsen myös *hieros gamos* -aiheita, joilla ei näytä olevan yhteyttä ukkosenjumalaan (mm. Sämpsä Pellervoinen - voisi myös lisätä, että skandinaavisessa mytologiassa on Edda-runojen perusteella *hieros gamos* -mielikuvia liitetty Freyhin, ukkosenjumala Torin osalta en ainakaan lähteitä tunne). Unto Salo on oikeassa huomauttaessaan, että artik-

kelissani jäivät huomiotta kansanrunoissa mainitut salamaniskua houkuttelevat paljastetut rinnat. Kyse on käsittääkseni varotustarinoista. Tarinoiden yhteys *hieros gamos* -aiheeseen on mahdollinen, mutta koska en ole varsinaisesti folkloristiikkaan perehtynyt, en toistaiseksi osaa ottaa kantaa tähän kysymykseen.

2. Postprosessualismi viittaa - kuten tunnettua - teoreettiseen viitekehykseen, ei käytettyihin metodeihin. Tekemällä tiettäväksi teoreettisen ajattelutapani pyrin helpottamaan lukijan mahdollisuuksia arvioida (subjektiivisia) lähtökohtiani tieteellisten tulkintojen käsittelyssä. Sana "kriittinen" tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että en pidä ääripostprosessualistista näkökulmaa juuri rakentavana kuin perinteistä prosessualismiakaan. Kognitiivisella antropologialla viitataan Mary Douglasin (1989) ja Veikko Anttonen (1996) semanttisiin tutkimuksiin, joita seuraan yhtenä vaihtoehtoisena "polkuna" kartoittaessani erilaisia tapoja tulkita tuluskivien vulvasymboliikkaan liittyneitä ajatusmalleja.

3. Mainitessani vulvasymboliikkaa sisältävät keski- ja länsieurooppalaiset kuvat motiivinani oli esittää lisäperusteluja tuluskivien *muodon* tulkinnalle. Tällä aineistolla en edes yritä perustella soikeiden tuluskivien *uskomuksellisia* tulkintoja. Aineistoa pyrittiin mahdollisuuksien mukaan hakemaan tuluskivien kulttuurikontekstialueilta sekä maantieteellisesti (tuluskivien levintä ulottuu myös Keski-Eurooppaan ja lännessä Skotlantiin ja Irlantiin) että ajallisesti (osa kuppikivistä).

4. Omana pyrkimyksenäni oli tuluskiviä käsittelevässä uskontoarkeologisessa osuudessa hahmotella tuluskivien symbolista kokonais-

merkitystä. Mircea Eliaden mukaan symboleilla on usein yhtä aikaa useita merkityksiä eri tasoilla ja eri konteksteissa. Symbolin tulkinnaassa on varottava sen rajaamista merkitsemään yhtä tiettyä asiaa, koska tällöin symboliikan todellinen viesti, joka on eri tasojensa summa, voi jäädä tavoittamatta (Eliaden symboliikka-käsityksestä ks. Eliade 1986, 3-6 ja sen kritiikistä esim. Anttonen 1996). Unto Salo kuitenkin myöntää, että tuluskivien käyttö useaan tarkoitukseen on ollut todennäköistä. Tämän vuoksi en kykene näkemään tulkinnoisamme ristiriitaa.

Lähteet

- Anttonen, V. 1996: *Ihmisen ja maan rajat. "Pyhä" kulttuurisena kategoriana*. Helsinki.
- Douglas, M. 1989: *Purity and Danger*. London.
- Eliade, M. 1986: *Symbolism, the Sacred, and the Arts*. Ed. D. Apostolos-Cappadona. New York.

---

*Hypoteesit ja teoriat eivät tietenkään ole absoluuttisia kategorioita, vaan jokaisen tutkijan on itse määriteltävä suhteensa niihin teoreettisten viitekehystensä puitteissa.

Unto Salo tarkastelee *hieros gamos* -hypoteesinsa pohjalta tuluskivien myyttistä merkitystä. Itse jäljitän pikemminkin niiden "käytännöllistä" rituaalista funktiota maagisen esineen omistajan näkökulmasta - mielestäni tieteellisesti perustelluin menetelmin. Tämän ulottuvuuden leimaaminen sekundaariseksi vaikuttaa hieman elitistiseltä. Myyttinen ulottuvuus, ajatuksellinen yhteys hedelmällisyyskulttiin ja pyhänä pidettyyn tuleen, on luultavasti ollut "käytännöllistä" pysyvämpi. Tämän yhteyden pohjalta tuluskivet ovat voineet toimia voimakkaina taikaesineinä yksityisen ihmisen arkipäiväisten rutiinien hallintaan liittyvässä magiassa tai yhteisöllisissä taioissa ja riiteissä.

SUOMEN VARHAISKRISTILLISYYDEN KOKONAISESITYS ILMESTYNYT

Jukka Luoto

Paula Purhonen: Kristinuskon saapumisesta Suomeen. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106*, 1998. 261 s. ISBN 951-9057-31-5.

Teos

Paula Purhonen on esittänyt väitöskirjana tarkastettavaksi laajan teoksen: "Kristinuskon saapumisesta Suomeen" (SMYA 106, Helsinki 1998, 183 tekstis., englanninkiel. summary, 49 liites., kuvitettu, ositt. värill.). Teos on kirjoitettu suomeksi, mikä on ilahduttavaa. Kansallisen olemassaolon kannalta on tärkeää, että yliopisto-opetus ja tutkimus tapahtuvat kotimaisilla kielillä.

Myönteistä on myös hyvä ja osittain jopa loistelas kuvitus. Arkeologiassa kuvitus on osa tutkimusta eikä tekstin kevennykseksi laadittua ajanvietettä, kuten usein mm. historian tutkimuksessa on asian laita. Purhosen työssä hyvä maku ampuu kuitenkin yli maalin, sillä kirjan sivuilta saamme ihailia mm. Huitisten hirvenpään kuvaa. Onkohan tämä esine kuvattu jo joskus aikaisemmin ja mitenköhän hirvenpää kuvastaa kristinuskon vaiheita maassamme? Sysmän Voipalan rististä on valokuvan lisäksi piirros. Valokuva on kuitenkin niin hyvä, ettei piirroksen esittäminen ainakaan edistä asian ymmärtämistä. Ristiriipuksen toiselle puolelle on kuvattuna tasa-vartinen risti, siitä ei ole kuvaa eikä edes mainintaa tekstissä.

Yllättäen kuvien hieno viimeistely näyttää unohtuneen. Laadittu kartta ristiretkiaikaisten ruumishautojen levinneisyydestä on hämmentävän ylimalkainen eikä esim. ota huomioon Purhosen hyvin tuntemaa Teuvan hautalöytöä. Hyvä vastaava kartta löytyy teoksen loppupuolelta eli kustantajalla ei ole ollut puutetta ainakaan rahasta ja vaikutelmaksi jääkin, että teoksesta on pyritty saamaan mittasuhteiltaan mahdollisimman näyttävä sisällön kiinteydestä ja johdonmukaisuudesta piittaamatta.

Teokseen sisältyy laaja lähdeluettelo. Eritoten 1990-luvun kirjallisuuteen on pyritty paneutumaan huolella. Lähteiden käyttö on kuitenkin poikkeuksellista sikäli, ettei yksittäisistä esineistä puhuttaessa viitata kuin joissakin tapauksissa aikaisempiin julkaisuihin. Sen sijaan esineistöä puhuttaessa viitataan Museoviraston esihistorialliseen esineluetteloon. Ei mitenkään voida ajatella, että tämä loistelas teos olisi tarkoitettu vain Museoviraston virkamiesten käyttöön. Viittauksia voi tosin löytää teoksen liitteinä olevista luetteloista. Kattavia nekään eivät kuitenkaan ole. Salon löytämä ja jo 1950-luvulla julkaisema ristikoristeinen hevosenkenkäsolkki Liedon Vanhaltalinnalta on jäänyt Purhoselle täysin tuntemattomaksi. Kyseessä ei sitäpaitsi ole ainoa kristillistä symboliikkaa sisältänyt esine, joka ei ole saanut Purhosen huomiota osakseen. Lähteiden käyttö on muutenkin erikoista sikäli, ettei kaikkien väittämien lähteitä ole ilmaistu. Näin on asian laita työn loppupuolen synteettisissä luvuissa, mutta samaa tapaa myös työn arkeologisessa osassa, jossa tekijän koulutuksen olisi luullut varoittavan laiminlyönneistä. Niinpä esim. risti mainitaan hevosenkenkäsoljen kaaren yläreunan koristeena Baltiasta ja Gotlannista ilman minkäänlaista nootia.

Johdanto

Yleisen historian alaan kuuluvista väittämissä yllättävin koskee Itämeren etelärannikon uskonnollisia oloja. Täysin vailla noottia on nimittäin Purhosen tieto siitä, että Itämeren etelärannikon kansat olivat kristittyjä jo viikinkiajalla. Ymmärtääkseni kyseessä on tämän tutkimuksen kansainvälisesti tärkein saavutus, sillä liettualaisia, preusseja ja Itämeren vendedjä on pidetty pakanoina, jotka vasta toisella vuosituhanella kääntyivät kristinuskoon.

Ainakin minua kiusaavat lukuisat viittaukset Unto Salon kanssa käytyihin keskusteluihin. Muita haastateltuja ovat Torsten Edgren, Anna-Liisa Hirviluoto ja joku katolinen pappismies. Myös kirjallisten lähteiden käytössä on luvattoman paljon horjuvuutta. Arkeologi Matti Huurre esiintyy tässä työssä nimilainojen asiantuntijana ja prof. Unto Saloristi, pakana, raamattu -sanojen etymologian selittäjänä, vaikka aihetta on laajasti käsitelty ja jokainen tällä vuosisadalla oppikoulua käynyt tuntee ongelman osana koulusivistystään. Täysin käsittämätön on viittaus Saloon Jellingin riimukiven leijonaesityksen yhteydessä. Kyseessä on eräs Pohjoismaiden tunnetuimmista muinaisjäännöksistä, jota on käsitelty kymmenissä julkaisuissa. Salon näkemysten kuvatun leijonan kuulumisesta kristilliseen symboliikkaan voi vaivatta löytää alan kirjallisuudesta.

Vastaavalla tavalla Purhonen on tukeutunut Saloon Karolinkivaltion itään levittäytymisestä puhuessaan, vaikka kyseessä on Saksan historian keskeinen tapahtuma, jota Salo ei ainakaan julkaisujensa perusteella ole lainkaan tutkinut, eikä hänellä vain normaalit yliopistopinnot yleisestä historiasta suorittaneena ole tähän edes edellytyksiä. Asian muusta yhteydestä tiedän, että Paula Purhosen vastaväittäjänä on toiminut juuri Unto Salo. Nykyään on vallalla menettely, jossa oppiaineen professori ei työn ohjaajana voi toimia vastaväittäjänä. Kun esitys monessa kohdassa perustuu juuri Unto Salon antamiin tietoihin, on kyseessä juuri sellainen opettaja-oppilas -suhde, jonka on katsottu olevan esteenä vastaväittäjänä toimimiselle.

Nykyisiin opinnäytetöihin näyttää liittyvän laaja metodissävytteinen johdanto ja näin on Purhosenkin tapauksessa asian laita, sillä vasta sivulla 58 siirrytään yllättäen tutkimusaineiston yksityiskohtaiseen esittelyyn. Tätä ennen Purhonen on tullut käsitelleeksi alan tutkimushistoriaa, esihistoriallisten uskontojen tutkimuksen ongelmia, paikallisten pakanauskontojen piirteitä ja kristinuskon varhaisvaikutusta Suomessa. Yritin taannoin vaikuttaa siihen, että tällaiset johdantoluvut jäisivät käytöstä. Vain erittäin oppinut henkilö kykenee luomaan hyvän katsauksen esim. esihistoriallisten uskontojen tutkimukseen tai siihen kirjallisuuteen, joka on olemassa kristinuskon levittäytymisestä sanokaamme Itämeren piirissä. Tehtävän rajausta ja käytettyjen metodisten periaatteiden kirjaus ovat toki paikallaan tämäntyyppisessä tutkimuksessa.

Omat kaivaukset on varma perusta arkeologiselle tutkimukselle. Kirjoittaja on varmaan samaa mieltä, sillä hän on sisällyttänyt johdantoonsa kommentit Vantaan Jönsaksen ja Laitilan Vainionmäen kaivauksista, vaikkeivät ne ole tuoneet esille mitään suoranaisesti kristinuskoon viittaavaa. Hän on ottanut yhdeksi tavoitteekseen koko esihistoriallisen uskonhistorian hahmottelun ja pannut kaivauksensa palvelemaan tätä tarkoitusta. Esitys ei tuo oikeastaan mitään uutta ja tässäkin osassa ote näyttää aina paikka paikoin lipsuvan. Merkille pantava on Pohjois-Suomea koskeva havainto hautausten puuttumisesta neoliittiselta kaudelta. Purhonen selittää tämän kuitenkin eri väestöistä eikä ympäristöstä/uskonnosta johtuvaksi.

Hän mainitsee Nakkilan kaularengasparin kuuluvan pohjoismaisen naisjumalan palvontaan, mutta unohtaa rengasparien myöhemmän esiintymisen uhrilöydöissä. Näin menetellessään hän ei pyrikään hahmottelemaan uskonnossa esihistoriallisena aikana vallinneita käsitteitä ja piirteitä, vaan pyrkii vaikuttamaan pelkästään satunnaisten esimerkkien avulla. Uhrilöytöjen mahdollisuuteen hän suhtautuu

torjuvasti aina Isonkyrön Leväluhtaa, Kuhmoisten Papinsaarta ja Halikon Joensuuta myöten. Sen sijaan hän ottaa keskustelun piiriin Hiisi-sanueen, joka varmaankin on vain osaksi esihistoriallinen eikä sitäpaitsi mikään arkeologinen ilmiö. Lähteitten mielivaltaisesta käytöstä johtuu, ettei Purhonen lainkaan viittaa Mauno Kosken kaksiosaiseen Hiisi-sanuetta koskevaan tutkimukseen. Olisikohan Purhosenkin työhön suhtauduttava samoin, kun vastaisuudessa ryhdytään käymään keskustelua kristinuskon varhaisvaikutuksesta?

Kristinuskon varhaisvaikutus

Oman ongelmansa muodostaa kristinuskon rautakautinen varhaisvaikutus, jossa Purhonen tukeutuu lähinnä Aarni Erä-Eskon ja Unto Salon näkemyksiin. On ilahduttavaa, että Aarni Erä-Esko on otettu mukaan tähän keskusteluun. Olen kaivannut myös Matts Dreijerin mainitsemista tässä yhteydessä. Jotta nyt käsitteillä oleva teos saavuttaisi yleistä arvostusta, olisi sen ollut huomioitava koko aikaisempi tutkimus olkoonpa tekijän käsitykset eri tulkinnosta minkälaisia tahansa. Kysymys on siitä pyritäänkö luomaan alan perusteos vai vain yksi puheenvuoro.

Vain hämärän maininnan varaan Purhonen jättää jo puolen vuosisataa sitten esitetyn havainnon siitä, että myös Salinin tyyli II perustuisi kristittyjen kirjoitusten ornamenttiikkaan. Varhaisvaikutuksesta kertovia piirteitä ovat germaanisen eläinornamenttiikan ohella ratassoljet ja lintuaiheiset ketjunjakajat, jotka Salo ja Purhonen johtavat Keski-Euroopan kivenveistotaiteesta. Ajatuskulku lienee kai sellainen, että suomalainen koruseppä on Keski-Euroopassa oleskellessaan ja kristinuskon omaksuessaan nähnyt näitä vanhoja kivenveiston tuotteita ja on käyttänyt niiden aiheita myöhemmässä kotimaisessa korutuotannossaan. Purhosen mainitsemaa ja kuvaamaa kivenveistosta ei ole löydetty Bonnista, vaan Moselin varrelta. Hän unohtaa mainita, että veistos esittää Pyhää Hautaa ja että sen aihe on luultavasti saatu pyhänjäännösampullien ku-

vaesityksistä. Tätä olennaisempi unohdus on se, että tätä veistosta tai sen kaltaisia veistoksia on käytetty esikuvina gotlantilaisissa hautapaaseissa ja että Gotlannissa esiintyy tässä yhteydessä myös kaksi vastakkain asetettua lintua (hanhea), joka on Purhosen mielestä eräs keskeinen varhaiskristillinen symboli.

En ole löytänyt suomalaisille ketjunjakajille suoranaisia vastineita, mutta samantapainen muotoilu on yleinen Gotlannin merovinkiajalla. Kristillisten aiheiden esiintyminen tässä ketjunjakajatyypissä johtuu siis mitä todennäköisimmin Gotlannin vaikutuksesta eikä suoranaisista kristillisistä esikuvista. Myös Salon mainitsemalle ratassoljelle olen löytänyt jonkinlaisen esikuvan Gotlannin rasianmuotoisista soljista. Purhonen ei suorittamaani vertailua hyväksy, vaan tukeutuu tässäkin prof. Unto Saloon. Ratassoljet on koristettu rasianmuotoisten solkien tavoin pyöreän nastoin eli tapein, mikä on mukaelma korujen jalokiviupotuksista. On siis hyvinkin mahdollista, että niin rasianmuotoiset soljet kuin Suomen ratassoljet pohjautuvat, jonkin kristityn hovin piirissä kukoistaneeseen jalokivisepäntaitoon. En ole kyennyt tällaista esikuvaa osoittamaan ja minusta kyllä näyttää siltä, että gotlantilaiset soljet ja suomalaiset soljet ovat pikemminkin riippuvuussuhteessa toisistaan kuin erillisiä keski-eurooppalaisen hovikulttuurin heijastumia.

Ristiriipukset

Johdannossaan Purhonen rajaa varsinaisen työnsä ristiretkiaikaisiin risteihin. Ongelman kannalta tämä on kyseenalainen piirre. Mikäli tutkimusteemana todella on kristinuskon saapuminen Suomeen, ei esitystä voida rajoittaa johonkin yksityiseen esineryhmään eikä ainakaan johonkin ennalta valittuun periodiin. Peräti yllättävää on se, ettei Purhonen määrittele mitenkään ristiretkiajaksi mainitsemaansa ajanjaksoa. Hän on selvillä eri alueiden kronologioiden yhteensovittamattomuudesta, muttei anna sen mitenkään häiritä esitystään. Hän ei myöskään lukeudu pitkän eikä lyhyen krono-

logian kannattajaksi, sillä hän laajentaa ristiretkiajan rajoja niin viikinkiajan kuin keskiajankin suuntaan. Tässäkin suhteessa hän toimii kuin akateeminen oppi-isänsä Unto Salo.

Ristejä hän käsittelee yksityiskohtaisesti vaikkei mainitsekaan kaikkia liitteessä mainitsemiaan ristejä. Keskeisen huomion niin perinteisessä arkeologisessa analyysissä kuin ikonografisessakin erittelyssä on saanut Halikon aarre. Lukijan on kuitenkin vaikea nähdä mitä uutta kirjoittaja on pystynyt näistä risteistä sanomaan, vaikka hänen alan tuntemuksensa onkin edeltäjiä syvällisempi. Mielenkiintoinen on Purhosen havainto siitä, että ristiriipukset ovat levinneet pääasiassa vain Varsinais-Suomeen ja Karjalaan. Hän on varmasti oikeassa olettaessaan ristien kertovan kantajiensa puolinaisesta kristillisyydestä (primsignointi). Tukeutuminen Unto Saloon kristinuskon varhaisvaiheista puhuttaessa ei ole siis vienyt häntä tutkimuksensa ytimen osalta harhateille.

Merkkillinen on Purhosen havainto siitä, että ristiriipukset ovat Suomessa kuuluneet miehille ja lapsille mutta Virossa ja Ruotsissa naisille. Kysymys olisi kaivannut koko esityksen vakuuttavuuden vuoksi yksityiskohtaisempaa selvittelyä, johon J. Selirandin Purhoselle tuntemattomaksi jäänyt artikkeli ehkä olisi antanut hyvät edellytykset.

Ristiretkiäikaiset hautaukset

Paula Purhonen on käynyt läpi kaikki tuntemansa ristiretkiäikaiset kalmistot ja pyrkii osoittamaan, että esineettömät, miekkoja vailla olevat, vain naisten pääkoristeita sisältävät, puuarkkuja, itä-länsi-suuntaisia ja kädet rinnan päälle taivutettuja vainajia sisältävät haudat muodostavat nuoremman kristityn kerrostuman ristiretkiäajalla.

On huomattava, ettei Purhonen itsekään puhu varsinaisesta kronologiasta, vaan eri ilmiöiden korreloimisesta. Eli hän katsoo osoittaneensa, että hänen nuorina pitämänsä kristityt piirteet esiintyvät tietyissä haudoissa ja kalmistoissa, toisten taas osoittaessa

vanhakantaisempia piirteitä. Tässä yhteydessä hän on jostain syystä katsonut oikeudekseen analysoida tutkimaani ja vain Piikkiön historiassa ohimennen esittelemääni Huttalanmäen kalmistoa, jota hän pitää myöhäisenä. Kalmisto sisältää kuitenkin viikinkiaikaisia esineitä ja siitä löydetyt Purhoselle tuntemattomiksi jääneet rahat ovat arabialaisia ja anglosaksisia eli siis viikinkiaikaisia eivätkä esim. saksalaisia tai ruotsalaisia. En osaa tutkimusteni nykyvaiheessa sanoa mitään varmaa kalmiston ajoituksesta. Purhosen esitys on joka tapauksessa yksipuolinen ja harhaanjohtava.

Eräänä kristityn kalmiston kriteerinä Purhonen pitää rajattua kirkkomaata. Tämä piirre ei liene aivan tuntematon rautakaudeltakaan. Olen ainakin viitannut tässä yhteydessä ahvenanmaalaisen kumpukalmiston ympäröimiseen vallilla. Purhoselle on jäänyt tuntemattomaksi Lappeen Kauskilan neliömäinen kirkkomaata, jonka ajoitus lienee kuitenkin myöhäinen.

Hautausten yhteydessä Purhonen viittaa myös kristillisiin piirteisiin pukeutumisessa, joihin hän pitää erinäisiä koristeita. Tuntemattomaksi hänelle on jäänyt kristityn yhteiskunnan naisen pukeutumistapa, jossa puku kiinnitetään yhdellä keskellä rintaa olevalla soljella kahden olkasoljen sijasta. Suomessa tämä piirre on nähtävissä vain Raision Mahittulan ruumishaudassa.

Kirjalliset lähteet

Teoksessa yritetään paneutua myös ja Ruotsin varhaishistoriallisiin kirjallisiin lähteisiin. Tällä on pyritty valaisemaan Suomen kirkollisen järjestyksen varhaisia vaiheita, jolla on tietenkin merkitystä koko teoksen ongelman kannalta. Kokonaisuutena esitys on hatara. Piispa Henrikin olemassaolo yritetään todistaa yhden ammin julkaistun kirjallisuussitaatin avulla ja Halikon aarre yritetään osoittaa jonkin Suomen piispan entiseksi omaisuudeksi. Gravis Admodum-bullassa mainittu pakanallinen reaktio on todettu myös Varsinais-Suomen kalmistoaineistossa ja ennen muuta Nousiais-

ten Myllymäessä, minkä perusteella Purhonen katsoo bullan maininnan koskevan varsinais-suomalaisia eikä hämäläisiä. Pakanalliseksi reaktioksi tulkittu ilmiö on havaittavissa myös Tampereen Vilusenharjun kalmistossa, mitä Purhonen ei huomioi lainkaan. Ilmiö on siis hänen osoittamaansa laajempi ja itse olisin taipuvainen tulkitsemaan nämä havaitut piirteet hautausrituaaliin kuuluvaksi uhraus-tavaksi kuin historialliseksi pakanalliseksi reaktioksi.

Arvio

Paula Purhonen on antanut työlleen monografiamaiset mittasuhteet. Kirjaa kädessään pitävä saa helposti sellaisen vaikutelman, että kyseessä on alan perusteos, jossa on kaikki alaan liittyvä ja jota voivat täydentää vain myöhemmät kenttätyöt ja löydöt.

Ylimalkainenkin kirjaan tutustuminen

paljastaa asian todellisen laidan. Purhonen on ottanut liian laajan tehtävän ja paisuttanut sen vielä koskemaan koko esihistoriallista ja var-haishistoriallista uskontoa. Näin menetelles-sään hän ei ole kyennyt perehtymään riittä-vällä tarkkuudella ja huolellisuudella oikeas-taan mihinkään tarkastelemaansa kysymy-kseen. Vahvimmillaan hän on ristiriipuksia eritellessään ja hautamuodoista puhuessaan. Mihinkään läpimurtoon hän ei ole näilläkään aloilla yltänyt, mikä olisikin ollut tehtävän vaikeuden ja aikaisemman tutkimuksen huomioon ottaen yllätyksellistä.

Paljon on kai yksilöstä kiinni, minkä tee-man hän valitsee väitöskirjansa aiheeksi. Ongelmakeskeisyyden vuoksi valittua teemaa voi pitää hyvänä. Itse kuitenkin arvostaisin Suomen ristiretkiaikaa koskevan monografian laatimista. Sillä saattaisi olla tätä tutkimusta laajempaa kansainvälistä mielenkiintoa ja sen avulla voitaisiin arvioida myös kristinuskon leviämistä Suomeen.

USKONTO ARKEOLOGISEN TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Tom Sjöblom

Paula Purhonen: Kristinuskon saapumisesta Suomeen. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106*, 1998. 261 s. ISBN 951-9057-31-5.

Toisen maailmansodan jälkeisen kulttuurintutkimuksen eräs keskeisistä ja paljon keskustelua herättäneistä kysymyksistä on ollut modernissa länsimaisessa kulttuurissa elävän tutkijan mahdollisuudet ymmärtää ja selittää toisenlaisissa olosuhteissa elävien ihmisten ajattelua ja toimintaa. Antropologien ja uskontotieteilijöiden keskuudessa ehkä suosituimman lähtökohdan on muodostanut Clifford Geertzin tulkitsevan antropologian perustalla oleva nk. ”tiheän kuvauksen” menetelmä. Tällä menetelmällä viitataan tutkimusmetodiin, jossa kulttuuria lähestytään eräänlaisena tekstinä, jota tutkija voi sitten tulkita dialogisessa prosessissa tutkimuskohteensa kanssa. Tiheän kuvauksen metodinen luotettavuus on sidoksissa toisaalta tutkijan kykyyn antaa mahdollisimman yksityiskohtainen kuvaus tutkimuskohteestaan ja toisaalta hänen kyvystään päästä hedelmälliseen vuoropuheluun tutkittaviensa kanssa.

Geertziläisen metodin vahvuus tulee näkyviin tutkimustilanteissa, joissa tutkija ainakin hetkellisesti toimii samassa aika- ja tilatodellisuudessa kuin hänen tutkimuskohteensakin. Ongelmia kyseinen metodi kohtaa erityisesti silloin, kun suora kontakti jommallakummalla tai molemmilla näistä perusulottuvuuksista jää puutteelliseksi. Tyypillisesti näin on erityisesti sellaisilla kulttuurintutkimuksen alueilla, kuten arkeologia ja historia, joiden tutkimuskohteena on menneisyys. Esimerkiksi arkeologian tutkimusaineistona ovat ennen kaikkea materiaaliset kulttuurijäämistöt ja näin keskeiseksi ongelmaksi on noussut kysymys jäänteiden käytöstä

kulttuurien henkisten arvojen, ajatusten ja ideologioiden luotettavina kuvaajina. Arkeologista tutkimusta, joka kohdistuu kyseisille alueille voidaan kutsua mielenarkeologiaksi ja eräs keskeisiä mielenarkeologian alueita on luonnollisestikin uskontoarkeologia, joka viime vuosina on selvästi kasvattanut suosiotaan tutkimusalana. Tässä mielessä Paula Purhosen väitöskirja *Kristinuskon saapumisesta Suomeen* on ajankohtainen ja tervetullut puheenvuoro suomalaisen arkeologisen tutkimuksen kentässä. Jätän työn arkeologisen annin asiantuntijoiden ruodittavaksi. En myöskään tässä yhteydessä puutu Purhosen työn asialliseen sisältöön, koska oma asiantunteukseni kohdistuu kelttiläiseen ja skandinaaviseen esikristilliseen aineistoon, ei niinkään suomalaiseen perinteeseen. Erityisen arvokkaana pidän työn poikkeittieteellistä luonnetta ja Purhosen tapaa yhdistää eri tieteenalojen tutkimusta omassa työssään. Uskontotieteilijänä tulenkin ennen kaikkea pohtimaan sitä, kuinka hyvin Purhonen soveltaa uskontotieteen ja historian tutkimuksen teorioita ja menetelmiä omaan aineistoonsa. Teen tämän kolmen erillisen keskustelun kautta. Aluksi pohdin kirjoittajan uskontoarkeologisen metodin teoreettisia lähtökohtia ja siinä esiintyviä ongelmia. Toiseksi käsittelem tutkimuksen teoreettisen (ja selkeämmin uskontotieteellisen) osan luonnetta ja sisältöä. Kolmanneksi pohdin vielä kuinka hyvin tutkimuksen varsinaisessa analyysiosuudessa on esitettyjä teorioita ja lähestymistapoja hyödynnetty.

Aivan kuten kulttuurintutkimuksessa laajemminkin, myös arkeologiassa ja erityisesti mielenarkeologiassa ovat tulkitsevat menetelmät kasvattaneet kannatustaan viimeisten kahden vuosikymmenen kuluessa. Arkeologiassa tätä tulkitsevaa hermeneuttisesti suuntautunutta tutkimusotetta kutsutaan postprosessualismiksi. Prosessualismi eli ”uusi arkeologia” syntyi 1960-luvulla kritiikkinä liian empiristisenä ja positivistisena pidettyä perinteistä arkeologiaa kohtaan. Sen näkökulmasta empiristinen lähestymistapa muodosti tulkintansa menneisyydestä nk. ”arkipsykologian” eli riittämättömästi perusteltujen ja selitystä vaille jäävien mielenprosessien, pohjalta. Uuden arkeologian tarkoituksena oli tarjota tutkimuksen heuristiseksi lähtökohdaksi sellaiset tunnetut inhimillisen toiminnan mekanismit ja prosessit, joiden avulla menneisyyden kulttuurista toimintaa voidaan luotettavasti selittää ja sen pohjalta luoda hypoteeseja arkeologisten jäänteiden tulkinnalle. Postprosessualismissa lähtökohdaksi on vuorostaan otettu ”ymmärtämisen” kategoria ja pyrkimyksenä on analysoida niitä merkityksiä, joita menneisyyden yksilöt ja kulttuurit olivat omalle todellisuu-delleen antaneet. Syntyneen tulkinnan taustalla voidaan käyttää mitä tahansa oletuksia ja sitoumuksia, joiden avulla arkeologista aineistoa voidaan ymmärtää. Ainoa vaatimus käytettävissä olevien tulkintojen suhteen on, että yhdessä analysoitavan aineiston kanssa niiden täytyy synnyttää loogisesti ristiriidaton kokonaisuus. Postprosessuaalisen uskontoarkeologian johtohahmoihin lukeutuu ennen kaikkea englantilainen Ian Hodder (Ks. Bell 1994:17). Hodderin vaikutus Purhosen tutkimukseen on selvä ja postprosessualismiin sitoutuminen tulee työssä myös eksplisiittisesti näkyviin lukuisina sitaatteina sekä Hodderin että muiden alan tutkijoiden teorioihin.

Kun uskontoarkeologia on maassamme kohtuullisen vähän harjoitettu arkeologian alue on aivan paikallaan että Purhonen työnsä alussa selostaa alan tutkimushistoriaa. Esitys on kuitenkin ehkä turhankin lyhyt ja erityisenä puutteena voidaan pitää ettei postprosessualismin

kanssa kilpailevaa kognitiivista arkeologiaa esitellä työssä lainkaan. Ainoa viittaus kyseiseen lähestymistapaan löytyy Anders Kaliffin työn esittelyn yhteydessä, joskin Purhonen käyttää tässä yhteydessä nimitystä ”kognitio-arkeologia” (s. 21). Kaliffin työ on kuitenkin aivan väärä foorumi kognitiivisen arkeologian esittelylle. Kaliffin tutkimuksen taustalla on nimittäin sekä voimakas uskontofenomenologinen että jungilaisesta syvyytensä psykologiasta nouseva tulkinnallinen viitekehys. Kognitiivinen arkeologia, jonka perustalla on lähinnä popperilainen tieteenfilosofia, suhtautuu kumpaankin näistä lähestymistavoista kriittisesti, koska ne eivät mahdollista esitettyjen teorioiden luotettavaa tieteellistä testaamista. Kaliffin työ näyttäisikin enemmän kallistuvan eräänlaisen paleopsykologian suuntaan. Toisin kuin postprosessualismi tai Kaliffin paleopsykologia kognitiivinen arkeologia on filosofisilta lähtökohdiltaan realistinen. Se olettaa että menneisyys on todella tapahtunut ja että se on tapahtunut tietyllä tavalla. Tämä tieto tulee kuitenkin erottaa siitä, mitä me voimme menneisyydestä tietää. Kaikki tietomme perustuu omiin havaintoihimme ja siten emme koskaan voi saavuttaa menneisyyden ihmisten maailmaa siten kuin he sen näkivät ja kokivat. Jokainen menneisyyttä koskeva kuvaus perustuu viimekädessä niihin kysymyksiin ja asioihin, joita moderni tutkija on katsonut merkittäviksi omista lähtökohdistaan käsin. Mielestäni Purhosen työn teoreettinen ja metodinen arvo olisi huomattavasti suurempi, jos hän olisi ottanut kantaa myös sellaisten kognitiivisen uskontoarkeologian johtavien tutkijoiden, kuten Colin Renfrewin ja Steven Mithenin kirjoituksiin.

Purhosen työn tarkoituksena on kuvata niitä muutoksia ja jatkumia, joita kristinuskon saapumisen myötä suomalaisten maailmankuvassa voidaan havaita. Suomalaisen kansanuskontutkimuksen perinteitä kunnioittaen tutkimuksen painopiste on erityisesti jatkumoissa ja Purhonen kuljettaa analyysiaan aina nykypäivään saakka ja selittää jopa modernia suomalaista kristinuskoa esihistoriasta

lainautuvien mentaalisten rakenteiden avulla. Asiaankuuluvasti Purhonen esittelee sekä maailmankuvan käsitteen, että sen rinnalla erityisesti historiantutkimuksessa käytössä olevan mentaliteetin käsitteen. Hyvin merkittävänä oivalluksena voidaan pitää Carlo Ginzburgin muotoileman historiallisia jälkiä analysoivan tutkimusotteen soveltamista arkeologiaan, jossa menneisyyden jäljet ginzburgilaisessa mielessä ovat hyvin konkreettisesti tutkimusmateriaalina. Ginzburgin metodin soveltaminen jää työssä kuitenkin käytännössä hyvin pinnalliseksi ja koko mentaliteetteja koskeva keskustelu jotenkin päälleliimatuksi. Purhonen ei esimerkiksi missään vaiheessa selitä miten hän näkee mentaliteettien ja maailmankuvan käsitteiden välisen suhteen ja kumpaa hän pitää arkeologian kannalta käyttökelpoisempänä. Lisäksi hän tekee suomalaisten perinteentutkijoiden yleisen tulkintavirheen ja tuntuu oletta- van mentaliteetin käsitteen olevan jonkinlainen mielessä vaikuttava rakenne, joka kulkeutuu tietoisuudessamme sukupolvelta ja aikakaudelta toiselle.

Mentaliteetin merkitys historiantutkimuksessa perustuu kuitenkin juuri sen prosessaaliseen luonteeseen. Se ymmärretään yleensä tutkijan muodostamana heuristisena mallina tietystä kulttuurissa esiintyvistä keskeisistä ajattelu- ja tulkintaprosesseista, jotka ovat jatkuvassa muutoksen ja uudelleen neuvottelun tilassa. Mentaliteettien taustalla ovat tradition ylläpitämät kulttuuriset todellisuudenmieltä- mistävät. Itse ajattelu ei kuitenkaan ole koskaan traditionaalista, eikä voisikaan sitä olla. Traditionaalista on ainoastaan tarjotut toimintamallit. Toisin kuin Purhonen pidänkin äärimmäisen epätodennäköisenä että analysoimalla myöhemmän kansanperinteen maailmankuvaa voidaan sanoa mitään todella merkittävää esikristillisestä perinteestä. En lainkaan usko siihen Purhosen esittämään käsitykseen, että nk. arktinen uskontotyyppi olisi ajaton ja sisällöltään samanlainen kuin paleoliittisellä kaudella (s. 27). Kognitiivinen psykologia ja antropologia ovat kiistattomasti osoittaneet tällaiset väitteet psykologisesti kes-

tämättömiksi. Perinteinen myyttinen ja kognitiivinen kuvasto saattaa kyllä olla käytössä, mutta tuolle kuvastolle annetut tulkinnat ovat uusia ja perustuvat sille vuosituhansia jatku- neelle kehitykselle, joka erottaa myös nykyajan luonnonkansat paleoliittisen kauden kulttuu- reista ja ihmisistä. Myöhemmältä ajalta kerä- tyä kansanperinnettä voidaan näin ollen käyttää luotettavasti kuvamaan vain oman aikansa uskonnollista ajattelua.

Purhosen työn teoreettista osuutta vaivaa myös tietty kurittomuus. Purhonen toteaa esi- merkiksi ettei uskontoa ja maailmankuvaa voida esikristillisellä ajalla määritellä erilli- siksi, mutta syytä tähän hän ei lukijalle pal- jasta. Lisäksi Purhonen ei näe ongelmana mää- ritellä kyseisiä ilmiöitä päällekkäisiksi ilmiöiksi. Molemmista tapauksissa kysymys on määri- telmistä, enkä näe mitään syytä miksi vain toinen niistä olisi mahdollinen. Toinen esi- merkki yksipuolisesta aineistontulkinnasta on kuvata hautarituaaleja ensisijaisesti yksilöön kohdistuneena rituaalisena toimintana (s. 16). Purhonen tosin onneksi jättää tämän oman luonnehdintansa työssään yleensä huomiotta ja analysoi yleensä hautoja nimenomaan esimerk- kinä yhteisöllisistä rituaaleista. Hautauskäytän- töihin liittyen voidaan vielä todeta että Pur- honen aivan oikein useaan otteeseen muistut- taa, kuinka vähän pelkän arkeologisen aineis- ton perusteella voidaan kuolemaan liittyvistä uskomuksista päätellä. Purhonen muistuttaa, että nykypäivän hautaustavat ovat huono opas esikristilliseen perinteeseen. Silti Purhonen itse ei näe mitään ongelmaa antaa yksiselitteisiä se- litysmalleja hautaustavoille, mikäli ne hänen näkökulmastaan poikkeavat nykikäytännöistä. Hän esimerkiksi tulkitsee polttohautauksen esi- kristillisellä ajalla yksiselitteisesti sielunva- pautumiseen liittyväksi uskonnolliseksi rituaa- liksi, kun se nyky-Suomessa on lähinnä väes- tönkasvun mukanaan tuoma käytännöllisyys- kysymys (s. 19-20). Purhosen lähtökohtana tuntuu siis olevan ajatus siitä, että kaikki nykikäytänteistä poikkeavat selitysmallit ovat todennäköisempiä kuin ne mallit, joissa esikristillisen mielen ajatellaan toimivan sa-

moin kuin moderninkin mielen. Loogisesti toteutettuna tämä lähestymistapa on tietenkin mahdollinen, vaikkakin kaikenlaisen tieteellisen verifiointin ja falsifiointin ulkopuolella. Toisaalta näkisin sen olevan tiettyssä loogisessa ristiriidassa Purhosen tutkimuksen perimmäisen teesin kanssa, jossa ennemminkin pyritään korostamaan maailmankuvallista jatkuvuutta esikristilliseltä ajalta kristilliselle kaudelle. Jatkuvuuden korostaminen ja kristillisen maailmankuvan vähittäinen omaksuminen maassamme on mielestäni hypoteesina oikean suuntainen ja arkeologinen aineisto näyttää tukevan tätä käsitystä hyvin. Toisaalta, kyseinen hypoteesi ei käsittäkseni ole mitenkään kiistanalainen tai omaperäinen ja siten lukijalle saattaa jäädä hämäräksi, miksi se yleensä vaatii näinkin raskaalla patteristolla muokatun puolustuksen. Kurittomuus näkyy Purhosen työssä siis lukuisina ristiriitaisuuksina teoreettisten lähtökohtien ja teorioiden omakohtaisen soveltamisen välillä. Maailmankuvatutkimuksesta ja mentaliteettien historiasta lainattujen teoreettisten lähtökohtien käytännön seurauksia arkeologisen aineiston analyysille ei selvästikään ole riittävästi pohdittu ja tämän takia lukija tahtoo välillä jäädä tyhjän päälle, kummastelemaan teorioiden suhdetta ja merkitystä Purhosen varsinaiselle analyysille.

Purhosen tutkimuksen analyysiluvut (luvut 3. ja 4.) ovat uskontotieteilijälle sekä tyytyväisyyden aihe että myös pienoinen pettymys. Tyytyväisyyttä herättävät hyvin yksityiskohdalliset analyysit löytöjen luonteesta ja sisällöstä. Tämä kaikki on sellaista korvaamatonta perusmateriaalia, joka liian harvoin löytää tiensä arkeologien ammattipiiriin ulkopuolelle. Kuvauksena ne hyvin vastaavat geertziläisen tiheän kuvauksen vaatimustasoa ja mahdollistavat kattavan analyysin ja pohdinnan esikristillisen maailmankuvan sisällöstä ja muodosta. Pettymyksen luvut muodostavat juuri analyysin puutteellaan. Teorialuvut antoivat odottaa paljon enemmän, mutta Purhonen tyytyy lähinnä deskriptiiviseen kuvailuun. Silloin harvoin kuin Purhonen lähtee aineistoa analysoimaan ovat esitetyt mielipiteet huonosti

perusteltuja, ikään kuin itsestäänselvyyksinä annettuja. Tällaisia ovat esimerkiksi huomiot siitä, että paleoliittisella kaudella punamulta ymmärrettiin elämän ja veren symbolina (s. 29), että hautarituaalien olemassaolo merkitsee automaattisesti uskoa näkymättömän sielun olemassaoloon (s. 40), tai väite jonka mukaan maanviljelyskulttuurin saapuminen maahamme olisi muuttanut suomalaisen maailmankuvan perusteita monella tavalla (s. 35). Purhonen jättää myös yleensä perustelematta miksi hän olemassa olevien teorioiden joukosta on päättynyt käyttämään juuri tiettyä teoriaa. Tämä on erityinen ongelma silloin kun hän turvautuu sellaisiin kiistelyihin ja arkeologian kannalta marginaalisiin teorioihin kuten esimerkiksi jungilainen psykoanalyysi (s. 28-29).

Purhosen tutkimus on luonteeltaan selkeästi arkeologinen. Käytetyt uskontotieteen auktoriteetit ja teoriat ovat pääsääntöisesti kohtuullisen vanhoja, klassisia esityksiä. Uudemmaa uskontotieteellistä tutkimusta ei juuri ole huomioitu. Joissain tapauksessa käytettyjen lähteiden luotettavuus voidaan kyseenalaistaa. Klassikon asemasta huolimatta, en esimerkiksi itse käyttäisi Mircea Eliaden tutkimusta auktoriteettina esihistoriallisten uskontojen ja maailmankuvien tutkimuksessa, niin kaikkien alojen asiantuntija kuin Eliade pyrkikin olemaan. Purhoselta näyttää myös puuttuvan laajempi yleiskuva uskontotieteen tutkimuksen nykytilasta. Tämä ei välttämättä ole merkittävää varsinaisen tutkimusaiheen kannalta, mutta kun työ samalla on myös uskontotieteen alaan lukeutuva väitöskirja, olisi tekijältä voinut odottaa syvällisempää kiinnostusta ja tunteesta kyseisen alan suhteen. Toisaalta on hyvä muistaa, että arkeologina Purhonen selvästikin tuntee uskontotiedettä keskimääräistä paremmin ja työ voidaan nähdä myös jonkinlaisena pelinavauksena, jota tulevat tutkimukset voivat edelleen kehittää eteenpäin.

Kirjoittajana Purhonen on lahjakas ja saa lukijan tempautumaan mukaansa. Pidänkin kyseistä tutkimusta ehdottomasti tutustumisen arvoisena jo siksi että se pyrkii täyttämään suomalaisessa tutkimuskentässä olevan merkittä-

vän aukon. Yrityksenä työ on vielä kesken-
eräinen ja jättää paljon kysymyksiä jälkeensä,
mutta ehkä juuri se on omiaan herättämään
myös muut arkeologit ja uskontotieteilijät
laajempaan keskusteluun uskontoarkeologian
mahdollisuudesta ja periaatteista. Erityisen
kipeästi uskontoarkeologia näyttäisi kaipaavan

teoreettista keskustelua uskonnon luonteesta ja
siitä kuinka se tutkimuskohteena voidaan
mielekkäästi ja yksiselitteisesti määritellä.
Tieteenalojen välissä työskenteleminen on aina
hankalaa ja vaativaa, koska harvalla meistä on
mahdollisuus ja kyky useamman alan
todellisen pätevyyden saavuttamiseen.

SUOMEN KESKIAIKAiset ESILINNAT

Päivi Luppi

Kari Uotila: *Medieval Outer Baileys in Finland, With Special Reference to Turku Castle. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae III.* Turku 1998. ISBN 951-96801-0-1.

Väitöskirjassaan Kari Uotila käsittelee maamme keskiaikaisten linnojen Turun, Kuusiston, Hämeen, Viipurin, Raaseporin, Kastelholman ja Olavinlinnan esilintoja. Tutkimuksen pääkohteena on Turun linnan esilinna. Kari Uotila on tehnyt useita vuosia rakennusarkeologisia tutkimuksia sekä Turun että Kuusiston linnoissa.

Linnoja on maassamme tutkittu jo runsaat sata vuotta. Tutkimuksissa käytetty esilintojen eri osia tarkoittava terminologia on hyvinkin vaihteleva. Sanastoa on lainattu ja käännetty niin ruotsin, saksan kuin englannin kielistä. Kari Uotila käsittelee kiitettävästi sekavaa terminologiaa.

Hän jakaa linnat esilintojen suhteen kahteen pääryhmään, vaikka mitään yhtenäistä rakennusohjelmaa ei voi havaita. Jokainen linna on rakennettu vallitsevien maasto-olosuhteiden mukaan.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat esilinnat (Vorbürg) sijaitsevat päälinnaan nähden sen yhdellä sivustalla ja niiden pohjapinta-alat ovat päälinnaa suurempia. Lisäksi niihin liittyy erilaisia asuin- ja työtiloja. Tämän tyyppisiä esilintoja ovat Turun, Viipurin, Kastelholman ja Olavinlinnan esilinnat.

Toiseen ryhmään kuuluvat esilinnat (Zwinger) on rakennettu enemmänkin puolustuksellisia näkökohtia ajatellen. Niissä esilinna muodostuu pääsääntöisesti puolustusmuurista. Se suojaaa päälinnan kautta ja on vain 10-25 metrin päässä siitä. Muuriin saattaa liittyä torneja, mutta päälinnan ja muurin välinen piha-alue on jyrkkä. Hämeen linnan esilinna on tyyppiesimerkki tällaisesta esilinnasta. Turun linnan pajapiha ja Kuusiston linnan esipiha I ja II kuuluvat myös tähän esilinnatyyppiin.

Maamme linnatutkimus on edistynyt huomattavasti viimeisten viidentoista vuoden aikana. Menetelmien moninaisuus ja toisaalta konkreettisen

tutkimusprosessin hidastempoisuus aiheuttavat sen, että tulosten julkaisemiseen kuluu paljon aikaa. Tutkimuksessaan käyttämiensä menetelmien osalta Kari Uotila käy läpi ne kuopat ja karikot, joihin ajoitusten kohdalla voi kompastua. Erilaisten luonnontieteellisten menetelmien kehittäminen ja käytön lisääminen saattaisi vähentää salakavalien kehäpäätelmien tekemistä.

Ajoitusten osalta ei tutkimus tuo esille oleellisesti uutta. Turun ja Kuusiston linnojen kohdalla luonnollisesti alkavat rakennuskompleksit kokonaisuudessaan rakentua eteemme hienopiirteisemmin. Esilintojen ensimmäinen rakennuskausi ajoittuu 1300-luvun lopulle Turun, Hämeen ja Kuusiston linnoissa. Toinen vilkkaampi rakennusvaihe oli 1400-luvun puolivälin paikkeilla. Silloin, Olavinlinnaa lukuunottamatta muiden linnojen esilinnat oli rakennettu siihen laajuuteen mihin ne sitten jäivätkin. Keskiajan päättyessä oli Olavinlinnan esilinna valmis ja muiden linnojen esilintoja oli täydennetty ja korjattu.

Kaikille linnatutkimuksen parissa askarteleville suosittelen tätä kirjaa lämpimästi. Se toimii hyvänä ja tiiviinä läheteoksena kehnostikin englantia osavalle. Erityisen iloinen olen siitä, että nyt on olemassa kirja, johon kriittisesti on kerätty tähän mennessä linnatutkimusta käsittelevä aineisto. Valokuviin kaipasin vuosilukuja.

Terveisiä Karille, väitöstilaisuus ja varsinkin karonkka olivat ikimuistoiset.

Väitöskirja on ostettavissa Suomen keskiajan arkeologian seuralta, PL 286, 20101 Turku. Tai Tiedekirjasta Kirkkokatu 5, 00170 Helsinki.

VALMISTUNEITA OPINNÄYTETÖITÄ

Pirjo Hamari

Helsingin yliopisto

Helena Ranta: *Helmet koruna ja symbolina - esimerkkinä Luistarin, Anivehmaanmäen ja Köyliönsaaren kalmistolöydöt, lisensiaatin-tutkimus, helmikuu 1998*

Tutkimus käsittelee rautakautisia helmiä koruina ja symboleina. Tutkimusaineiston 2278 helmeä luokiteltiin neljän merkittävän kriteerin, valmistusmateriaalin, koristeaiheen, pohjavärin ja muodon perusteella 185 eri helmityyppiin. Kronologisesti eri kriteerien perusteella voitiin kalmistoista hahmottaa kuusi eri helmijaksoa. Helmityyppien alkuperän tarkastelu osoitti, että helmiä oli tuotu sekä itäisestä että läntisestä Euroopasta, Länsi-Turkestanista ja Välimeren alueelta. Helmien käyttötarkoitusta tarkasteltiin etnografisten tulkintamallien avulla. Yksilölliset erot tutkimusaineiston hautauksissa todistavat, että puku siihen liittyvine koruineen ei ole ollut vainajalle tarkoitettu standardipuku, vaan se ilmentää vainajan persoonaa. Tutkimus osoittaa, että yhdenkin elementin tarkastelulla voidaan hahmottaa joitakin piirteitä sekä tutkittavasta yhteisöstä että yhteisön muodostavista yksilöistä.

Oulun yliopisto

Kirsi Paavola: *Kepeät mullat. Kirjallisiin ja esineellisiin lähteisiin perustuva tutkimus Pohjois-Pohjanmaan rannikon kirkkohautoista, tohtorinväitös, kesäkuu 1998*

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella Perämeren rannikkoalueen kirkkohautauksia eli kirkkoihin tehtyjä lattianalaisia hautauksia.

Tutkimus kattaa ajanjakson keskiajalta 1800-luvulle ja koskee viittä seurakuntaa, Kempelettä, Haukipudasta, Hailuotoa, Kemiä ja Oulua. Kirkkohautaus alkoi hengellisistä piireistä, mutta tapa siirtyi vähitellen myös maallikoiden pariin. Kirkon lattioiden alaisista rajoitetuista tiloista tuli haluttuja ja arvostettuja hautapaikkoja. 1700-luvulle tultaessa paikoista lattian alla jouduttiin jo kilpailemaan. Kirkkohautaus oli arvostettua, ja toi seurakunnille tuloja. Tutkitulla alueella kirkkohautauksen määrä vaihteli runsaasti ajallisesti ja alueellisesti. Myös yksilöille ja perheille kirkkohautaan, erityisesti yksittäishautoihin ja arvokkaisiin arkkuhautoihin pääsemiseksi asetetut vaatimukset vaihtelivat suuresti. Kaikissa seurakunnissa lattianalaiset hautaukset moninkertaistuvat 1700-luvulla. Tapa alkoi kuitenkin hiljalleen vähetä, ja 1700-luvun lopulla useat seurakunnat luopuivat kirkkohautauksesta. Tavasta luopuminen johtui monien eri syiden yhteisvaikutuksesta.

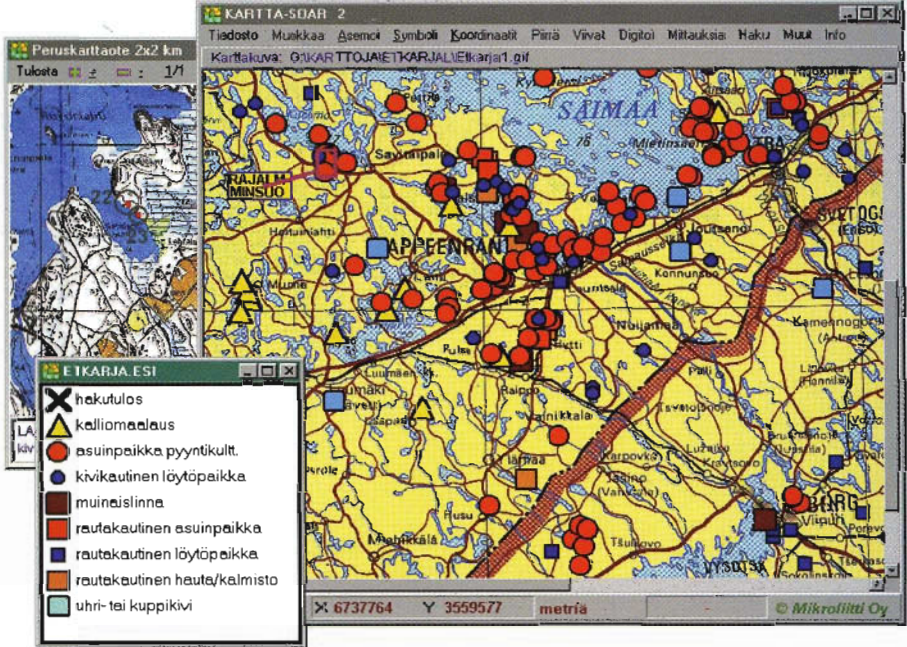
Jari Okkonen: *Muinaiset kivirakennelmat Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla, lisensiaatintutkimus, maaliskuu 1998*

Tutkielman aiheena ovat Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevien kahden tutkimusalueen kivirakennelmakohteet. Lisäksi työssä tarkastellaan röykkiöhautauksen historiaa ja lapinraunio-termin käyttöä 1700-luvulta nykypäivään. Työssä kiinnitettiin erityistä huomiota kohteiden etäisyyteen muinaisrannoista. Kohteet voidaan jakaa kronologisesti kuuteen ryhmään, joista kolme ajoittuu kivikaudelle. Rannikon kohteet vaikuttavat edustavan vanhaa röykkiöhautausperinnettä, joka saa pronssikaudella etelästä ja lännestä uusia vaikutteita.

- Muinaisjännösten inventoinnit
- Fosforikartoitus ja -analyysi
- Makrofossiilianalyysit
- Kaivaustutkimukset
- Opastaulut edullisilla uusilla tekniikoilla
- Windows-ohjelmointi: räätälöidyt tietokannat ym.
15 vuoden kokemuksella

Uusi Kartta-Soar II, Windows 95/98/NT. Karttaesitykset halvalla helposti. Koordinaattimuunnokset, etäisyyksien mittaaminen, digitointi ym.

Mikroliitti Oy:n arkeologi odottaa Saimaan tukikohitamme rantajäällä jo malttamattomana kevään tuloa valmiina tulevan kenttätyökauden koitoksiin.

